תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

# רד"ק על ירמי

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

**ספריית אור ברסלב** · or-breslev.co.il

# רד"ק על ירמיי

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-ירמי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

# תוכן העניינים


**פרק א** ..... 4
**פרק ב** ..... 8
**פרק ג** ..... 19
**פרק ד** ..... 27
**פרק ה** ..... 36
**פרק ו** ..... 43
**פרק ז** ..... 50
**פרק ח** ..... 56
**פרק ט** ..... 61
**פרק י** ..... 68
**פרק יא** ..... 76
**פרק יב** ..... 81
**פרק יג** ..... 86
**פרק יד** ..... 91
**פרק טו** ..... 97
**פרק טז** ..... 102
**פרק יז** ..... 107
**פרק יח** ..... 114
**פרק יט** ..... 118
**פרק כ** ..... 119
**פרק כא** ..... 123
**פרק כב** ..... 125
**פרק כג** ..... 132
**פרק כד** ..... 140
**פרק כה** ..... 141
**פרק כו** ..... 145
**פרק כז** ..... 146
**פרק כח** ..... 148
**פרק כט** ..... 150
**פרק ל** ..... 152
**פרק לא** ..... 156
**פרק לב** ..... 165
**פרק לג** ..... 169
**פרק לד** ..... 172
**פרק לה** ..... 173
**פרק לו** ..... 175
**פרק לז** ..... 177
**פרק לח** ..... 179
**פרק לט** ..... 181
**פרק מ** ..... 184
**פרק מא** ..... 185
**פרק מב** ..... 187
**פרק מג** ..... 187
**פרק מד** ..... 188
**פרק מה** ..... 190
**פרק מו** ..... 191
**פרק מז** ..... 196
**פרק מח** ..... 198
**פרק מט** ..... 206
**פרק נ** ..... 213
**פרק נא** ..... 221
**פרק נב** ..... 231

# פרק א

## פסוק א

**דברי ירמיהו בן חלקיהו**. כתב אדוני אבי ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו וירמיהו בנו נבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו שמצא ספר תורה:

**מן הכהנים**. תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות:

**בענתות**. היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שהחל בדברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל העכו"ם וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל, ובדרש ג' נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך נתלה נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר"ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמר אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו קשר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתוב וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעות שעשו לו:

## פסוק ג

**ויהי בימי**. דבר ה' שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה בשנת אחת עשרה נפל ביד מלך בבל וגלות ירושלם בחדש החמישי כמו שכתוב בספר מלכים:

## פסוק ה

**בטרם אצורך**. כן כתיב בוי"ו וקרי הצד"י בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב אדוני אבי כאשר ברא היסודות הד' ידעו בכח הטבע ואח"כ הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהייתה עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פירש ידעתיך כמו ידעתיך בשם שאמר למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם הקדשתיך מלשון קדושה, וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול והלא כל הנביאים והצדיקים וכן הרשעים בטרם הבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר' משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהיה נכון לנבואה עם

ההתלמדות ויש לדעתו לישאל למה לא אמר זה הענין לנביא אחר אלא לירמיהו ונוכל לומר לפי שידע האל יתברך שירמיהו יסרב בשליחות האל הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות האל ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב ג"כ בשליחות האל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבואה למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא גובר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר היצירה יגבר בה עם ההתלמדות ויונתן תרגם הפסוק כן עד לא בריתך וגו' כבעמוד:

## פסוק ו

**ואומר אהה**. לשון קריאה על הצער ועל הדאגה ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תימה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה החכימה אותם אע"פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר"ל משרת ואף על פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחד שהיה בימיו או חכם ר"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים בהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי"ת כן ואמרית קביל בעותי וגו' כבעמוד:

## פסוק ז

**כי על כל אשר אשלחך**. על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בענתות באה לו הנבואה בתחילה ורצה האל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקום שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא:

## פסוק ח

**להצילך**. בא בטרחא בסגול הלמ"ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו משפט ההפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו אלא יגעו בו ויכוהו ויצילהו מידם שלא ימיתוהו אף על פי שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב וכשבאו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם ה':

## פסוק ט

**וישלח ה' את ידו**. הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ונראה במראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר

שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הגעת הדבר אלא על האוזן לא על הפה במראה הנבואה נראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בחתוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעיל וי"ת הפסוק דרך משל ושלח ה' ית פתגמי נבואתיה וגו' כבעמוד:

## פסוק י

**ראה הפקדתיך**. שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם וכפל הלשונות הנתיצה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כך אשיב את שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם ואמר לבנות כנגד לנתוש ולנטוע כנגד לנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לאומות והטוב לישראל שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכותא למעקר לתרעא ולאבדא ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא:

## פסוק יא

**ויהי דבר ה'**. זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה נראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו היטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראיה נקל הוא להכיר זה הראה לו האל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשותו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא אנא חזי:

## פסוק יג

**ויהי דבר ה' אלי שנית**. מה שאמר שנית לפי ששתי המראות היו בענין אחד ואף על פי שהדברים הנראים לו נשתנו אמר כי בענין זה נראה לו פעם שנית ששאלו ג"כ מה הוא רואה ופירש לו ג"כ המשל תוך המראה לא שבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת וכן ויהי דבר ה' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין נינוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרש שאמר שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו:

**סיר נפוח**. נפוח תאר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופח באש שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה:

**ופניו מפני צפונה**. הצד מן הסיר שיצקו ממנו יקרא פנים:
**מפני צפונה**. היה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו במ"ם באר בו שני ענינים כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היו פונים פני צפונה ואמר אותו במ"ם להורות כי המרתיחים אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל. ואדוני אבי ז"ל פירש ופניו פני השפתים או הכירה ששופתין עליה הקדרה אמר כי פני השפתים שמכניסים משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם כמו שהמשיל אותם גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין ושם מבואר הענין וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדוד אנא חזי וטקוס משריתיה דמדברן ואתיין מאפי צפונא:

## פסוק יד

**תפתח**. ענין התרה כמו ויפתח את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא ואפשר ג"כ ענין פתיחה כי שני הענינים קרובים:

## פסוק טו

**כי הנני קורא**. כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו:
**משפחות ממלכות צפונה**. המשפחות אמר על העם וממלכות אמר על המלכים ראשי הממלכות ועל שמם נקראים ממלכות ואומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכדנצר ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו ר"ל כשיצורו על ירושלם והם נרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל שזכר למטה כאשר נלכדה ירושלם:

## פסוק טז

**ודברתי**. דבור האל עמהם הוא הביא המלכים עליהם וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל וגומר ואמר ובמסרם יחתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם:
**למעשי ידיהם**. ביו"ד ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א טעות הוא וע"פ המסורת הנה ידענו זה:

## פסוק יז

**ואתה תאזור מתניך**. ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב:
**פן אחתך**. אם לא תירא מהם ותבטח בי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם:

### פסוק יח
**על כל הארץ**. ואחר כך פירש למלכי יהודה אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר מבצר כל שכן אם יהיו לה חומות נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו וי"ת על כל הארץ לאשקאה כס דלווט על כל יתבי ארעא:

### פסוק יט
**ונלחמו אליך**. כמו שתרגם יונתן ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר ית פתגמי נבואתך:
**להצילך**. שלא ימיתוך:

## פרק ב

### פסוק ב
**הלך**. מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אשורי:
**באזני ירושלם**. ר"ל עם ירושלם ומדבר כנגד העיר כאלו מדבר כנגד העם:
**זכרתי לך חסד נעוריך**. אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אעניש המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך וענין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שתרגם יונתן דכיר אנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכון דהימינו במימרי וגו' כבעמוד. ואפשר שהיה דעתו באמרו ימי קדם על האבות אברהם יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד או אהבת כלולותיך פירוש חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמונים ימי נעורים בדרך השאלה כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקנים ופירוש כלולותיך שם מן כלה כי כנסת ישראל נדמת לכלה ביום מתן תורה והקב"ה נדמה לחתן:

### פסוק ג
**קדש ישראל**. נחשב כמו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונות כי התרומה שהיא ראשית התבואה הוא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם האויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכדנצר ולעונש ישראל נחרבה בבל כמו שכתוב:
**תבואתה**. כתוב בה"א במקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו וי"ת קדש התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשיא אינון בית ישראל קדם ה' ועל בזזיהון וגומר כבעמוד:

**יאשמו**. האל"ף בשוא בלבד:

## פסוק ה

**כה אמר, מה מצאו אבותיכם**. הדורות הראשונים משנכנסו לארץ שעבדו עכו"ם:

## פסוק ו

**איה ה'**. לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה ה' המעלה אותנו כלומר איך השלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אליו:

**ערבה ושוחה**. כתרגומו מישר וחרוב:

**ולא ישב אדם שם**. שמא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומות ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז"ל בזה ידוע. ופי' אדם אדם הראשון ואמר מאחר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליהם אדה"ר לישוב לא נתישבה:

## פסוק ז

**אל ארץ הכרמל**. מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמים ואילנות טובים נקרא כרמל ולפי שארץ ישראל היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' קראה ארץ הכרמל י"ת לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא:

**לתועבה**. כתרגום לפולחן טעותא שהם תועבת ה' ומה שאמר ארצי נחלתי ר"ל הארץ הראויה לי לשרות בה שכינתי כי היה נבחרת מכל הארצות לטעם ידוע אצל המשכילים:

## פסוק ח

**הכהנים, איה ה'**. פירשנוהו והכהנים שהם לפני ה' כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומר לעם העובדים לבעל איה ה' שתעבדו לזולתו:

**ותופשי התורה**. הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה אלא לומדים בפה ולא בלב זהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד וי"ת ומלפי אורייתא לא אליפו למדע דחלתי:

**והרועים**. הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועים רועים הצאן וכת"י ומלכיא מרדו במימרי:

**והנביאים**. הם נביאי השקר:

## פסוק ט

**לכן עוד אריב אתכם**. אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמר עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכם כי גם הם ירעו ככם וזה הדרך שאמר משה רבינו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך, ודברי תוכחה אלה האחרונים כי עברו איי כתיים וראו וכל הענין וי"ת בכן אנא עתיד לאתפרעא מנכון אמר ה' ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרעא:

## פסוק י

**כי עברו איי כתיים**. מלא בשתי יודי"ן פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האומות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואע"פ שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אף על פי כן אינם ממירים אלהותם וי"ת כן ארי עברו לנגוות כתאי וחזו למדינת ערבאי וגו' כבעמוד והאריך הוא על זה הפסוק:

**הן היתה כזאת**. בדרך שאלה לא שיהיה הן בדרך אם כמו שכתב רבי יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה"א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומה לו:

## פסוק יא

**ההימיר**. כן כתוב ביו"ד בין הה"א והמ"ם ונכתב כן להביא במלה ב' ענינים ענין ההחלפה כמו ואם המר ימיר מנחי העי"ן והענין השני מן ובכבודם תתימרו מנחי הפ"א והוא הענין גדולה ר"ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואע"פ שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק בשלו:

## פסוק יב

**שומו**. כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין שממה:

**שערו**. ענין סערה:

**חרבו**. ענין חרבן והחי"ת נקראת בקמץ חטף והוא צווי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו גם כן צווי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מן המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק וי"ת הפסוק כן אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידה למחרב כבעמוד:

## פסוק יג

**כי שתים**. המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים:

**בארות**. הם חריצים עשוים בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברין יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב האל למיחלין לו הוא נמשל למקור מים חיים לשני פנים לטובה אחת שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב האל למיחלים לו כי הטובה יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאחר וטובו גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות ומהאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרום מהאויבים הצרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן אם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל ואם הם בוטחים שאלהיהם יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברים ולא ימצא בהם מים כן הם הבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם וינצחום אויביהם ואפילו יהיו מדוקרים וכן דגנם ותרושם יהיו למארה כמו שאמר פנה אל הרבה והנה מעט ואמר והבאתם הבית ונפחתי בו:

**יכילו**. יחזיקו כמו אלפים בת יכיל:

## פסוק יד

**העבד**. הה"א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי בנים אתם לה' אלהיכם ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נטשו האל שיבזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן. ומדוע:

## פסוק טו

**עליו ישאגו כפירים**. ונתנו קולם עליו בההילוהו בקולם ובזזוהו בידם ומדוע היה זה והכפירים הם מלכי העכו"ם נדמו לכפירי אריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך:

**נצתה**. חרבו ושממו וכת"י צדיין ושרשו נצת וכתיב בה"א וקרי בוי"ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרפות אש ואדוני אבי ז"ל פירש נצתו צמחו כי המקום החרב יעלה צמחים:

## פסוק טז

**גם בני נף**. אמר הנביא והשיב להם כתופש דבריהם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את ה':

**ירעוך**. ישברוך כמו רעה התרעעה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמר קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מוחצת הראש באמצע כי הוא חוצה הראש וטרף זרוע אף קדקד ות"י ירעוך קדקד יקטלון גברך ויבזו נכסך. ותחפנס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם:

## פסוק יז

**הלא זאת תעשה לך**. אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך:

**בעת מוליכך בדרך**. הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך בידיעה כלומר בדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים:

## פסוק יח

**ועתה מה לך**. למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזרך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היתה צריכה לטרוח דרכים רחוקים כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור וי"ת וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגומר כבעמוד:

## פסוק יט

**תיסרך**. אחר שנסית כמה פעמים כי בעשותך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת בי ימשלו בך האויבים הם בעצמם רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך:

**פחדתי**. שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמר יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שאביא עליך רע בעונש מעשיך הרעים:

## פסוק כ

**כי מעולם**. מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך והכתוב אעבוד לא אעבוד עוד עכו"ם ולא עשית כן אלא בנוח לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עכו"ם כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו':

**צועה זונה**. דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחד ואחר כך תחשוק זונה אחר ותלך אחריו ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עבדת עכו"ם פלונית זמן אחד ואחר כך עכו"ם פלונית ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד עכו"ם:

**צועה**. הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברוב כחו אך הוא פועל יוצא:

## פסוק כא

**ואנכי נטעתיך שורק**. הוא הגפן המשובח שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמר זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והגפנים שיטעו ממנו יהיו טובים ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמר נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת והגפן נכריה:

## פסוק כב

**כי אם תכבסי**. כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי עצמך כלומר שתשובי בתשובה אף על פי כן אענישך על עונך כל כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פנים אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלים עונש עונם הרב בארצם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז"ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי

גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה עד עולם:

**בנתר**. יש מפרשים הוא שקורין לו בלע"ז אלומ"י ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר:

**בורית**. י"מ שהוא שקורים לו בלע"ז סבו"ן וי"מ שהוא עשב שמכבסין בו:

## פסוק כג

**איך תאמרי**. רוצה לומר כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי לא תוכלי לכחש:

**ראי דרכך בגיא**. הלא על הגבעות היתה עבודתה איך אמר בגיא אלא ר"ל ראי דרכך שהוא דרוך בגיא לעלות אל הגבעה וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות על הגבעה לעלות עולות ואת תמידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגומר כבעמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש:

**דעי מה עשית**. בגיא מול בית פעור והנה גם כן בארצך הנה את כבכרה קלה שמשרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עכו"ם פלונית ופעם עכו"ם פלונית ות"י הוית דמיא כינקתא קלילא המקלקלא ארחהא ובכרה היא גמלה הקטנה עולת ימים והיא רצה יותר מהזכר. משרכת מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים:

## פסוק כד

**פרה**. בה"א כמו באל"ף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והוא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור וחמור ואפשר שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר נאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בלשון נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקום שתאוה לא יכול אדם להשיבה ממקום תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא ההרחה ומשיכת

האויר אל האף והשאיפה היא במרוצה כמו שכתב החכם הגדול ר' שלמה בן גבירול כי רמז חוש הריח באמרו כי לא לקלים המרוץ מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרחף או לנופף על החמימות הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחוש האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שתיא רוח כירודא הוסיף בו כתנים כמו שנאמר שאפו רוח כתנים:

**תאנתה**. מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר מאנה עצמה ללכת למקום תאותה מי יוכל להשיבה:

**כל מבקשיה לא יעפו**. כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיגה:

**בחדשה ימצאונה**. יש מפרשים החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיגה ולמצאה כן כנסת ישראל והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל ה' ולא יועילו אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חדש אב שנפל הבית והוחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשתראה בחורבנה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאוה כאלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה:

## פסוק כה

**מנעי**. כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחרי ה' לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחים ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו' כבעמוד:

**יחף**. שם כי אילו היה תואר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר:

**צמאה**. שם בשקל שמלה:

**וגרונך**. וגורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים:

## פסוק כו

**כבשת גנב**. פירוש הנכון כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב נאמן ואשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת:

**כן הובישו**. פירוש היה להם להוביש כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להוביש ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר ה' בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתבייש מהמעשה אשר קרהו באמת כן ישראל היו מוחזקים בעם ה' עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרים היה להם להוביש כי יצאו מחזקתם:

**שריהם**. בלא וי"ו כמו בוי"ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם:

**וכהניהם**. כהני הבעל:

**נביאיהם**. נביאי השקר:

## פסוק כז

**אומרים לעץ, ולאבן**. לצלמי העץ והאבן:

**אבי אתה**. גדולי ואדוני:

**ילדתנו**. כמו יצרתנו וכן בטרם הרים יולדו:

**כי פנו אלי עורף**. רוצה לומר, כל עבודתם אינה אלא לעכו"ם אינם פונים לעבודתי כלל ופנותם אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בי וכן נזכר הפנה בעורף, הפנה עורף מואב כוש:

**ובעת רעתם**. כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר צדקיהו דרוש נא בעדינו את ה' כי נבוכדנצר מלך בבל נלחם עלינו:

## פסוק כח

**ואיה, כי מספר עריך**. ואם תאמר אין לי אלהים אחרים מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה:

## פסוק כט

**למה תריבו**. ענין מריבה ותלונה אמר כשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרים למה עזבנו ה' ויתננו ביד אויבינו ולמה זה אתם מריבים אלי והלא כלכם פשעתם בי ופירוש כלכם גדוליכם וקטניכם וי"ת ענין דין למה אתון מדמן למידן לקביל פתגמי:

## פסוק ל

**לשוא**. אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר למה אתם מריבים אלי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם תאמרו למה אני מכה בניכם לפי שהם למדים מקטנותם לדבר שוא ואם מיסרים אותם נביאי ה' מוסר לא לקחו אם כן למה

תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא למגן כלומר בחנם הכיתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז"ל פירשו לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו:

**אכלה חרבכם נביאיכם**. יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפירוש נכון כי לא היה אומר נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפירש אדוני אבי ז"ל אמר נביאיכם שהם נביאי השקר אתם הרגתם אותם כשמעכם דבר ה' ונבואתם גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר וקורעו קרעים בטרפו כן אתם השחתם אותם בנפשותם ובגופותם:

## פסוק לא

**הדור**. הה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם:

**ראו דבר ה'**. הבינו מה שהוא אומר לכם כי יש ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דבריך טובים והדומים להם, ובדרש כי צנצנת המן הראה להם לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו:

**המדבר הייתי**. אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפליה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו בי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלת מלכים ושרים לא נבא עוד אליך, רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה, מאפליה מלה אחת בשוא הלמ"ד ונקודתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקוד מאפליה המ"ם בפתח והאל"ף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת י"ה וכן שלהבת י"ה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי"ת מאפליה חרובה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניים מרודים מטלטלין:

## פסוק לב

**התשכח בתולה עדיה**. בתולה כלה, וכפל הענין במלות שונות כי אין כלה בעדים וקשורים כי אם בתולה וכן אין בתולה בעדים ובקשורין כי אם כלה וישראל נמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותי היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה:

## פסוק לג

**מה תיטיבי**. תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומות כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ונמצא לשון הטבה ברעה כי רוצה לומר תקון הדבר או חזוקו כמו ההיטב חרה לך כי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב:

**גם את הרעות**. כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו:

## פסוק לד

**גם בכנפיך**. בכנפי בגדך על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיתא דם זכאי תרגם בכנפיך סתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שאמר נמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות:

**לא במחתרת**. שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקיים:

**מצאתים**. מצאת אותם כי כן תחבר הנקבה הנמצאת עם הכנוי בחירק התי"ו:

**כי על כל אלה**. טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו:

## פסוק לה

**ותאמרי**. אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אלהיהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ירע לי עוד ובזה עונך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עונות ובזה אני נשפט אותך ומענישך בזה על אמרך לא חטאתי:

## פסוק לו

**מה תזלי**. שרשו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו אמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו:

**כאשר בושת מאשור**. ששלח לו אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יצאו

גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה וכשל עוזר ונפל עזור לפיכך אמר זה הפסוק:

### פסוק לז

**גם מאת זה תצאי**. רוצה לומר מן המקום הזה שלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם:

**ולא תצליחי להם**. רוצה לומר בעבורם ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הצועקת על אידה הולכת וידיה על ראשה כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה וי"ת ובהתת חוביך על רישיך:

## פרק ג

### פסוק א

**לאמר**. ענינו עם כי מאס ה' הוא מאס בך בעבור מבטחיך ואומר לך הן ישלח איש את אשתו:

**חנוף תחנף הארץ ההיא**. שיעשה בה זה המעשה כמו שאמרה תורה כי תועבה היא לפני ה' ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא:

**ואת זנית רעים רבים ושוב אלי**. במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב"ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם נחלה והיא לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שתזנה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבים ודבקו בטעותם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין נמצא בנביאים שדברו בזה המשל וקראו ענין זה ענין זנות ושמשו בו בכל לשון של זנות וזה הרבה בספר יחזקאל אמר ואחר שהלכת לבעלים איך תשובי אלי עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבים עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואחר כן תשוב אלי ואשוב אליך:

### פסוק ב

**שאי, שפים**. מקומות גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעות הנשאות כי כן היה דרך עובדי עכו"ם בזמן ההוא כמו שכתוב:

**שגלת**. כתיב שכבת קרי כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין העכו"ם:

**על דרכים ישבת להם**. פירוש לעובדי עכו"ם כלומר ישבת מיחלת עוברי דרכים שהם מכמה מקומות רוצה לומר עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה:

**כערבי במדבר**. כי כן דרך הערביים השכנים במדבר יושבים להם על הדרכים מיחלי השיירות העוברות למכור להם ולקנות מהם וי"ת שפים נגרין כמו נגרי בריתא בתלמוד ותרגום לא שכבת לא אתחברת ליך למפלח וגו' כבעמוד:

**בזנותיך**. בסימן רבוי אחד לבד והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו:

## פסוק ג

**וימנעו רביבים**. הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקרא יורה ומורה וכן בדברי רז"ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיהם הרעים כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח כאשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך בושי ממעשיך ראי העונש שמשיגך בעבורן עם כל זה מאנת הכלם זהו שאמר מאנת כלומר שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניהם ורז"ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנאמר וימנעו רביבים וגומר ות"י וחוצפא כאתתא נפקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חצוף בלשון רז"ל:

## פסוק ד

**הלא מעתה קראתי**. כתיב ביו"ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו לנמצא ופירוש הכתוב אמר הלא מעתה כלומר היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראתי לך על ידי נביאי בני היה לך לענות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי' הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא:

## פסוק ה

**הינטור**. אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור חטאתך לנצח לא יעשה זה אלא בשובך אליו ישוב אליך ויטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל, דברתי כתיב ביו"ד אמר הנביא הנה דברתי לך לשוב ולא עשית אלא הרעות לעשות ותעשי הרעות וקרי דברת בשוא התי"ו כנוי הנמצאת אמר הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו שדברת:

**ותוכל**. תרגם יונתן ואסגית כלומר הרבית לעשות רעות בכל יכלתך וזה הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעות כמו שיכולת עשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויש וי"ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשדובר כנגד כנסת ישראל ידבר בלשון נקבה כנגד הכְּנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד ואדוני אבי ז"ל פירש שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראת לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחים היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר, הינטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעות ותוכל:

## פסוק ו

**ויאמר, בימי יאשיהו המלך**. למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עכו"ם מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה נאמרה קודם התשובה ומה שאמר בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שדומה שעשו תשובה אלא שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחות הנביא ירמיה שהתנבא עליהם אפשר ששבו מקצתם בנראה ובגלוי לא בסתר זהו שאמר בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשובה ואף על פי שאומר ביאשיהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא ששב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר:

**הראית אשר עשתה**. זה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישראל קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישראל כ"ג שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן נפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנמצא מישראל מפוזרין בארץ מצרים וממנשה ומשמעון ומנפתלי שהיו שם

בימי יאשיהו שאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל:
**משובה**. שם תאר וענינו מורדת מן שובו בנים שובבים:
**הולכה היא**. לפירוש הראשון פירש שהיתה הולכת היא ולפי' השני כי עתה הלכה היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו:
**ותזני שם**. היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן צור ילדך תשי וחטאתם מלפניך אל תמחי:

## פסוק ז

**ואומר**. אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוה צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה:
**ותרא בגודה אחותה יהודה**. כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתוב חסר הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב וכן פסוקים רבים במקרא כמו נגיד חסר תבונות וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו:
**ותרא**. ותראה כתיב ואחד הוא:
**בגודה**. שם תאר בא בקמץ הבי"ת על דרך היחיד:

## פסוק ח

**וארא**. ואני ג"כ ראיתי כי היא ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משובה שלחתיה עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהודה שאשלח אותה גם כן ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו נקשר בסוף הענין כי אם בשקר לפיכך אמר וארא כי בני אדם לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובתה בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה והנה אמר ישעיהו איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פירש המפרש כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליות אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכות אליו ונוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתות ואף על פי שעתידים לחזור אבל שבט יהודה הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתות שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ת"כ שנה ואע"פ ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על

העתיד ונחמה שמנחם ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו ששבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם כריתות ובשובם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה:

**בגדה**. בא בצרי עין הפעל על דרך היחיד וכן נוטרה את הכרמים והדומים להם:

## פסוק ט

**והיה מקול זנותה**. ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותא ופירושו כתרגומו והוה מדקלילא בעינהא טעוותהא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וכבר פירשנו כי לשון זנות ונאוף הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעכו"ם:

## פסוק י

**וגם בכל זאת**. בכל זאת שראתה ששלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי' למעלה בפסוק ויאמר ה' אלי:

**בגודה**. שם תאר היה משפטו בשוא פ"א הפעל כמו קרובה רחוקה ונשאר עם הקמץ כמו שהוא לזכר:

## פסוק יא

**ויאמר ה' אלי צדקה נפשה**. אף על פי שחטאה משובה ישראל תחלה הנה אחותה יהודה הוסיפה לחטא עד שנחשבת אחותה ישראל צדקת כנגדה ותוספת החטא ביהודה הוא לבזותה בית האל להכניס שם פסיליהם ואליליהם ולבטל שם עבודת האל ולעבוד עכו"ם בבית עצמו כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח בבית ה' דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח ה' וגו' ויסגר את דלתות בית ה' ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ונאמר עליו וגם את בניו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים ונאמר והעביר את בנו באש ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני ה' ונאמר עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו והחטיא גם את יהודה בגולוליו ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה חללים:

## פסוק יב

**הלוך וקראת**. אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח וחבור וערי מדי והם צפון העולם כלפי מזרח אלא פירושו הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת ר"ל שיקרא הדברים האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל שגלו כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואמר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימים וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלות יהודה ומה שאמר לא אפיל פני בכם ר"ל לעולם וטעם לעולם לשנים ללא אפיל פני וללא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בגלותו אותם ופני פירש כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא פני ה' חלקם והדומים להם ומה שאמר כי חסיד אני ר"ל כי אע"פ שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי:

## פסוק יג

**אך דעי**. אך קודם שאשיבך אלי צריך שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי בה' אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך:

**ותפזרי**. כי לא עבדת עכו"ם אחת לבדה אלא פזרת את דרכך לזרים לזה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה:

**ובקולי לא שמעתם**. כי הייתי מתרה בכם תמיד על ידי הנביאים ולא שמעתם:

## פסוק יד

**שובו בנים שובבים**. מורדים כמו משובה שפירשנו:

**כי אנכי בעלתי בכם**. כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות"י אתרעיתי בכון ואדוני אבי ז"ל פירש בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בבי"ת וכן אנכי בעלתי בם נאם ה' ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי:

**אחד מעיר**. אפילו יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם ואומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות צפונה ורז"ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יצאו כלם מהגלות:

## פסוק טו

**ונתתי**. כלבי. שירעו אותם כלבי וחפצי לא כרועים הראשונים והם מלכי ישראל ויהודה שהיו מדריכים אותם בדרך רעה ולעבוד עכו"ם אבל אותם הרועים שאתן להם בזמן

הישועה ירעו אותם דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישראל שיהיו עם מלך המשיח כמו שנאמר בנבואת מיכה והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם:

## פסוק טז

**והיה כי תרבו**. לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב כלומר אע"פ שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמה ובימים ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמה עוד ולזה אמר לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמה, וכת"י ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב:

## פסוק יז

**בעת ההיא**. אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלם להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' ולעבדו לא להלחם ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים:

**שרירות לבם**. חזוק לבם מדברי רז"ל שריר וקים:

## פסוק יח

**בימים ההמה**. בקבוץ גליות:

**על בית ישראל**. עם בית ישראל וכן ויבאו האנשים על הנשים:

**מארץ צפון**. כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה לבבל:

## פסוק יט

**ואנכי אמרתי**. זה שנאמר עד הנה אני עתיד לקיים כלם באחרית הימים אע"פ שתהיו בגלות ימים רבים אבל אם תרצו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבנים כלומר במאמר שתקראו לי בנים כמו שאמר בנים אתם לה' אלהיכם:

**ואתן לך**. כלומר אשאירך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים:

**נחלת צבי**. כפל הענין במ"ש כי צבי פי' חפץ והוא כמו חמדה שזכר שחפצים בה צבאות הגוים וי"ת צבי צבאות גוים חדות תושבחת עממיא ואיך יהיה זה ובאי זה ענין שאתננה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה שתקראי לי אבי ומאחרי לא תשובי תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסה והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם

תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמו שפירשנו במלת תקראו:

## פסוק כ

**אכן בגדה**. כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי ומה שקשר זה הלשון עם מ"ם שלא כמנהג ר"ל כי בבגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר:

## פסוק כא

**קול על שפיים נשמע**. נפעל בינוני כי הוא קמץ ופי' שפים המקומות הגבוהים ואמר על שפים כדי שישמע קולה למרחוק בהתודותם ופי' הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפים ויבכו ויתחננו לאל בני ישראל ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את ה' אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו:

## פסוק כב

**שובו**, **ארפה**. כתיב בה"א והוא כמו באל"ף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה דרך השאלה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף נרפאת ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה:

**הננו**. קל ובשוא הנו"ן:

**אתנו**. נקרא בקמץ כבעלי האל"ף והוא מבעלי הה"א מן ואתא מרבבות קדש:

## פסוק כג

**אכן לשקר**. יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבודת כו"ם כי לא הועילה לנו כי העכו"ם היו עובדים על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופי' מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם בה' אלהינו והמון קמץ הה"א ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ובפתח הה"א כמו אב המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר היא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עכו"ם לשקר הוא והרים חסר בית השמוש כמו הנמצא בית ה' לזנות בית אביה וזולתו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פולחנא על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא ויש לפרש הפסוק בענין אחר:

**אכן לשקר מגבעות**. אנחנו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאומות וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היה כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא

יושיע וכן פי' אאז"ל ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליהם לטובה כשילכו בדרכיו ושמרם תמיד ולא כן שאר האומות:

### פסוק כד

**והבשת**. ויתודו ג"כ ויאמרו כי הבשת והיא העכו"ם אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת כמו וינזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא ירובשת ירובעל כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו והיגיע היא תבואת השדה כי בעונש זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או אויב וכן אכלה את צאנם ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו מתים בדבר בעונש עון עכו"ם הנה שאנחנו יודעים כי הבשת והיא עכו"ם אכלה הכל וי"ת ובהתת חובין אסיפת ית לאות אבהתנא ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו ר"ל כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו:

### פסוק כה

**נשכבה בבשתינו**. אנחנו גם כן כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריהם אחזנו דרכיהם ונשכבה בבשתינו ובאמרו נשכבה לפי שהאדם שהוא בצרה גדולה ולא ידע מה לעשות יפיל עצמו בשינה ושוכב וכן על הדרך הזה אם תשכבון בין שפתיים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכן אמר ותכסנו כלימתינו על דרך ובשת פני כסתני מנעורינו פירוש:

**מנעורינו**. עשינו הרע כמו שראינו לאבותינו:

## פרק ד

### פסוק א

**אם תשוב**. אם תתודו בדברים הנאמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מארצכם תשוב השני ענין מנוחה כמו בשובה ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד כלומר לא תנודו מארצכם וי"ו ולא כוי"ו וישא אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם בארצכם השקוצים והגלולים כי בכל מקום שהם הם לפני ויותר בארצכם שהוא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים וי"ת תשוב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר ה' תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך:

### פסוק ב

**ונשבעת**. לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם ה' לשקר כמו שאמר ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט ובצדקה פי' אדוני אבי ז"ל

באמת כשתדע שהוא באמת במשפט כשתתחייב מן הדין בשבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה וי"ת ונשבעת ואם נשבעת ואם תקיים בשמי קים הוא ה' בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת ויתכן פי' ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם ה' הוא כבוד והדר למי שיראנו ויעבדנו בלב שלם השבועה בדבר שיזדמן לו להשבע היא מצוה הרי הוא כמי שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו נפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אלא יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו זכרם לברכה כשיהיו בך כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמו:

**והתברכו בו גוים ובו יתהללו**. כי עוד יבא זמן שאפילו שאר הגוים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש כנוי בו שב לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח ואמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים:

## פסוק ג

**כי כה אמר ה'**, **נירו לכם ניר**. נירו כמו הנירו כמו שימו השימו כי ה"א הבנין נופלת להקל והניר היא חרישת השדה קודם הזריעה ובחרישה ההיא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה נשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאמר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר זהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח וי"ת עבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין:

**אל קוצים**. כמו על קוצים, כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומין לו:

## פסוק ד

**המלו לה'**. זאת היא מילת הלב ופירושו לפניו והסירו ערלת לבבכם:

## פסוק ה

**הגידו**. אומר לשומעים נבואתו שיגידו איש לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם השמיעו ע"י כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר:

**קראו מלאו**. צווי מהדגוש והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגש ופירושו אספו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק וינוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם

ואע"פ שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט או אמר להם זה לפי מחשבתם שינצלו:

## פסוק ו

**שאו נס ציונה**. אל ציון כלומר במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוה למרחוק:
**העיזו**. כמו שלח העז את מקנך ענין המנוסה והאסיפה אל העיר:
**מצפון**. מבבל שהוא צפון לארץ ישראל:

## פסוק ז

**עלה אריה מסבכו**. זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכדנצר כבש כל הארצות ולא עמד איש בפניו ופי' המשל לפניו ומשחית גוים, מסבכו היא סכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשית מסבכי עצים נקראת כן:
**תצינה**. תחרבנה כמו גלים נצים וכן ת"י קרוין צדין ואאז"ל פי' תצמחנה מענין הנצו הרמונים ויהיה לפי זה הפתרון שנים שרשים וענין אחד והערים החרבות יצמיחו דשאים ועשבים:

## פסוק ח

**על זאת**. כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו:

## פסוק ט

**והיה ביום ההוא**, **יאבד לב המלך ולב השרים**. כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם בבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו נבהלים בבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו:
**הכהנים**. הם כהני הבמות ואז יהיו נשמים כי בטלה עבודתם והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם וכת"י יתמהו ישתעממון כמו שתרגם אונקלוס ובתמהון לבב ובשעמימות לבא והוא אבדת הלב והבהלה:

## פסוק י

**ואמר**, **אכן השא השאת**. כיון שאתה מאריך אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאילו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי ה' דבר אתם והם על שני הסעיפים אם ישמעו לי ואם ישמעו להם ורובם נוטים אחריהם לפי שהם רבים או פי' כמו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא שענינו הערת חפץ כדי לגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה וי"ת בכן הא נביאי שקרא מטען לעמא הדין וליתבי ירושלם ובאמרו לעם הזה ולירושלם

פירוש ולעם הזה לעם שזכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבינו סעדיה פירש השאת רוצה לומר גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני ה' פתיתי את הנביא בארתי עליו שהוא מפותה ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע:

**ונגעה חרב עד הנפש**. והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שהחלו להרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף הורגים ואיך יאמרו שלום יהיה לכם וי"ת הא חרבא מקטלא בעמא:

## פסוק יא

**בעת ההיא**. בעת יבא האויב אמר להם הנה האויב בא עליהם כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומות הגבוהים כמו ההרים והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעים הרבה שלא תעבור הבתים והכותלים והגדרות אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו ואיזה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ על ידי הרוח הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אע"פ שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה שנמשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב וזהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זהו הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירושו רוח צח זך ובהיר כמו דודי צח ואדום צחו מחלב רוצה לומר שהאויב הוא ככל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים לבושי מכלול כולם או פי' רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שיבש הארץ ויחריבנה וי"ת ברוח טיהרין על רישי וגו' כבעמוד:

## פסוק יב

**רוח מלא**. חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת:

**יבא לי**. מאמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו:

**גם אני אדבר משפטים אותם**. פי' על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני מעצמי משפט תוכחה עמם ואולי ישובו בהרבותי תוכחתי עליהם וי"ת על דטעו בתר נביאי שיקרא וגו' כבעמוד:

## פסוק יג

**הנה כעננים**. כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנא' ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות:

**וכסופה**. היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו:

**קלו מנשרים**. כי הנשר קל לעוף משאר עופות ועף בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר:
**כי שודדנו**. כי לשדוד אותנו יבא:

## פסוק יד

**כבסי**. לא תהיה תשובתך בנראה לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה ג"כ תלין בקרבך מחשבות אונך זהו כי תשובתה לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד נקבה שהיא ירושלם כבר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו תשובת השאלה:
**ואונך**. מענין עמל ואון ובאה הוי"ו נחה כמו עולתה ועולתה פעם נחה פעם נעה וענין תלין אינו לינת הלילה אלא השקידה על הדבר תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בצוארו ילין עז והדומים להם וי"ת עד אימתי יורכון ויתקיימון עבדי אונס דבגויך:

## פסוק טו

**כי קול מגיד מדן**. אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנא' מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי' עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד וי"ת הפסוק כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגו' כבעמוד:

## פסוק טז

**הזכירו לגוים**. ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים הנה השמיעו על ירושלם כי נוצרים באים וגו' ולמ"ד לגוים כמו בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא והדומים להם ופירוש נוצרים חיל נבוכדנצר ונקראו על שמו וי"ת נוצרים כמו בוצרים בבי"ת שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תבצור לא תקטף:
**ויתנו על ערי יהודה קולם**. כלומר השמיעו על ירושלם כי כבר נתנו על ערי יהודה קולם ובמהרה יגיעו לירושלם ופירוש נתינת הקול תקיעת השופרות והחצוצרות בחיל:

## פסוק יז

**כשמרי שדי**. כמו שדים או שדות ובא בחסרון מ"ם כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים וחשופי שת כמו וחשופים והדומים להם או היו"ד תמורת הה"א והוא כמו שדה אבל

י"ת לשון רבים כנטרי חקלן ופירוש כשומרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו הבהמה משום צד כן באו האויבים סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר"ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה והדומים להם:

**כי אותי מרתה**. אותי פירוש דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עצמו וכן ממרים הייתם עם ה' פירוש את פי ה' כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות והחליף הדבר והמצוה או יהיה פירוש אותי כמו בי כי יבא בקשר הבי"ת כמו כי מרו בך ימרו בי וי"ת ארי על ממרי סריבת:

## פסוק יח

**דרכך ומעלליך**. הדרך שהלכת בה והמעשים שעשית הם גרמו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך:

**עשו**. מקור והוא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו:

**זאת רעתך**. רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך וי"ת דא בשתא ומרדא אייתי וגו' כבעמוד:

## פסוק יט

**מעי מעי אוחילה**. הכפל כדרך הנוהים שכופלים דבריהם וכן ראשי ראשי, אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא אצעק מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו אצעק פעם ואחריש פעם הומה לי לבי:

**לא אחריש**. לא אוכל להחריש כי לבי הומה לי תמיד:

**שמעת נפשי**. אמר למה לא אוכל להחריש כי את נפשי שמעת קול שופר ואמר נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזניו כי עדיין לא בא האויב אבל נפשו שמעה בנבואה ידבר כנגד נפשו כלומר את נפשי גרמת לי שלא אוכל להחריש כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה וכתיב שמעתי ביו"ד ואחד הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמר קירות לבי הוא דרך השאלה לפי שבלב דפנות בחללים שיש בו וי"ת אמר נבייא וגו' כבעמוד:

## פסוק כ

**שבר על שבר**. שבר השבטים בא בתחלה ועתה בא שבר יהודה:

**נקרא**. ענין מקרה אע"פ שהוא באל"ף:

**שדדו אהלי**. כנה הבתים החשובים והארמונים הגבוהים באהלים כאילו היו אהלים ויריעות נטויות שנקל לכבשם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע:

## פסוק כא

**עד מתי**. השומרים מנהגם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים באים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמר הנביא עד מתי יהיה זה הלא תשוב מחרון אפך על עמך ישראל, וענהו האל:

## פסוק כב

**כי אויל עמי**. כי אילו היו חכמים ומכירין הדרך הטובה וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין נס ושומעים קול שופר:

**בנים סכלים**. לפי שנקראו בני האל כמו שאמר בנים אתם לה' אלהיכם ואמר אלה הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את ה' כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת ה' כמו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואחר שאינם יודעים את ה' ולא עושים מצותיו חכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר:

## פסוק כג

**ראיתי**. אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ:

**והנה תהו ובהו**. כתרגומו צדיא וחרובא כיון שהיא שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו כמו בתחילת בריאתה שנאמר והארץ היתה תהו ובהו:

**ואל השמים**. כמו ואת השמים וכן אספרה אל חק כמו אספרה את חק וירדפו אל מדין כמו את מדין והדומים להם ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמים ורעשו ההרים והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העופות משם ולא יעופו באותה הארץ:

## פסוק כד

**ראיתי, התקלקלו**. ענין קלקול ידוע בדברי רז"ל ואדוני אבי ז"ל פי' ענין קלות כלומר רעשו מרוב קלותם כי כבדותם יעמידם:

## פסוק כה

**ראיתי, אין האדם**. האדם שהיו בארץ אינם והם ישראל:

## פסוק כו

**ראיתי**. הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר:

**עריו**. סמך הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים סבת הישיבה בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל:

**נתצו**. ענין נתיצה והריסה ויונתן תרגם כמו הפוך צדיא כמו שתרגם נצתו אולי היה לומר כן אבל אנחנו מצאנו נתצו התי"ו קודם לצדי:

## פסוק כז

**כי כה אמר, וכלה לא אעשה**. כמו שהבטחתים בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם:

## פסוק כח

**על זאת תאבל**. תשחת וכן אבל פירוש נשחת:

**על כי דברתי זמותי**. כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ:

**וקדרו השמים**. זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו:

## פסוק כט

**מקול פרש ורמה קשת**. לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ורומה קשת יורה החצים בקשת אמר כשישמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויצאו מהערים להשגב במקומות הגבוהים:

**בורחת כל העיר**. בורחים כל אנשי העיר וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו ואינו אומר על עיר מיוחדת באמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר:

**באו בעבים**. במקומות הגבוהים כעבים על דרך הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא:

**ובכפים עלו**. בסלעים תרגום סלע כיפא:

**כל העיר עזובה**. רוצה לומר כל עיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש:

## פסוק ל

**ואת שדוד**. יש אומרים שהוא חסר כ"ף הדמיון ענינו ואת כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות:

**מה תעשי**. כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיאשי מן הפורענות ולא תחושי לרעה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני האל וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מחטאתו לא תלבש שני ולעדות עדי זהב כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחוט צאן וגומר והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגומר והנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענות והמשילה גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנסת ישראל היתה מתדמה במעשה האומות לעבוד את אלהיהם וללבוש בלבושיהם להתגדל ולהתפאר בפניהם בבגדים נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותה ויאמרו הרי היא כמוני ויאהבוה והנביא אומר לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו אמר להפך בא מה שחשבתם כי אתם סלקתם בטחונכם מעלי ובטחתם באומות והתדמיתם להם במעשיכם כדי למצא חן בעיניהם ויהיו חושקים בכם והנה מאסו בכם עד שיבקשו נפשותיכם להרג ולאבד:

**תקרעי**. כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול אותם:

**עוגבים**. חושקים וכן ת"י קצו בך רחמך וכן ותעגב על מאהביה והדומים לו בזה הלשון ענין חשק:

## פסוק לא

**כי קול כחולה**. חולה שם תואר בפלס טובה מענין חיל כיולדה ומשרשו ואמר דרך משל כי בת ציון תרים קול כמו האשה היושבת על משבר תחיל תזעק בחבליה ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת ופירוש צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה:

**תתיפח**. מענין ויפח לקץ שהוא ענין הגיון תהגה ותהמה ותקונן על הרוגיה ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי אמרה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה מסבול הצער הגדול לרוב הורגים שמצאוני וי"ת דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער:

# פרק ה

## פסוק א

**שוטטו**. חפשו ובקשו והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלם ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעים וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידך:
**אם תמצאו איש**. ר"ל איש טוב וגדול במעשים וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין:

## פסוק ב

**ואם חי ה'**. כי ברוב הם נשבעים באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמן שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע:

## פסוק ג

**ה' עיניך הלא לאמונה**. אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה ה' עיניך הלא לאמונה כלומר השגחתך בעולם הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם אם כן מה הועילה השגחתך בהם ודומה למה שאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו וכן מה שאמר ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה:
**כליתם מאנו קחת מוסר**. הבאתם עד קרוב לכליה אף על פי כן מאנו קחת מוסר ואם נביאיך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא בשו מפניהם מאנו לשוב לאמונה ענין קיום כמו אמונה אומן במקום נאמן וי"ת ה' הלא גלי קדמך וגומר כבעמוד:

## פסוק ד

**ואני אמרתי**. אמר הנביא נסיתי אותם בעניני התוכחה הקטנים והגדולים אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולים לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך ה' משפט אלהיהם:

## פסוק ה

**אלכה לי אל הגדולים**. כי לפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם תוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו עול התורה אע"פ שידעוה נתקו עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה ואמר יחדו ר"ל כולם מצאתים כן וכן ת"י ברם אינון כחדא מרדו וגו' כבעמוד:

## פסוק ו

**על כן הכם**. על ששברו עול התורה מעליהם הכם אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך לישוב כדי לטרוף הנמצא יחידי כי אינו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לצאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות ישדדום שלם נקוד על דרך החסר או הוא מבנין מרובע כמו ישודד מצבותיו ובא כמשפטו והוא הנכון האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות הזאב משל לחיל ונמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במשירתיה יסק עליהון וגו' כבעמוד ויש מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה:

**נמר שקד**. כמו שוא שקד שומר ענין השתדלות על הדבר וההתמדה בו:

**מהנה**. ר"ל מהערים:

## פסוק ז

**אי לזאת אסלח לך**. מלת אי לשון קריאה והוא הפוך בלשון ערבי י"א מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך כלומר בעבור זה הטובה ואיננו מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו' והקריאה כנגד ירושלם:

**ואשבע אותם וינאפו**. על דרך וישמן ישורון ויבעט:

**יתגודדו**. יתקבצו גדודים ולא ישובו איש מחברו וכן תירגם יונתן מסתייעין:

## פסוק ח

**סוסים מוזנים**. כתיב בויו"ו וקרי ביו"ד ואותיות אה"וי מתחלפות והוא כמו הפוך מזונים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסים שנתנו להם מזן רב בלילה והם שבעים בתאותם בבקר יצאו ויצהלו וצהלתם היא נתינת קולם ובשמחה אורי"ליר בלע"ז כן הם ינאפו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם:

**אל אשת רעהו**. בעבור אשת רעהו:

**משכים**. שם וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר:

## פסוק ט

**העל אלה**. אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא אענישם על הרעות הגדולות האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר:

**ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי**. ונפשו הוא והוא נפשו וכן נשבע ה' בנפשו כמו בי נשבעתי ויונתן פי' בנפשי כלומר ברצוני תרגם ואם עמא דכדין עבדיהון לא אתפרע מנהון כרעותי:

**ואם בגוי אשר כזה**. זה עם וי"ו השמוש ואם והבאים אחר זה בפרשיות האחרות אם בלא וי"ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כתרגומו:

## פסוק י

**עלו בשרותיה**. בחומותיה תרגום חומה שורא והכנוי לירושלם והצווי עלו ושחתו כנגד האויבים ויונתן תירגם בשרותיה בקרוהא:

**הסירו נטישותיה**. הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו ארמנותיה בירניתהא:

**כי לא לה' המה**. עתה כבר היו לה' שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה לה' שיגן עליהם כי עם העיר עזבוהו והוא עזבה והתירה לאויב ויש מפרשים הסיר נטישותיה כמו ואת הנטישות הסר התז שהם סעיפי האילנות המתפשטים ובאמרו וכלה לא תעשו אינו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם:

## פסוק יא

**כי בגוד**. לפיכך תקחו נקמתם מהם ובדין אני מצוה לכם שתשחיתום כי הם בגדו בי:

## פסוק יב

**כחשו בה' ויאמרו לא הוא**. פירוש לא הוא שישגיח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כחפצנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אע"פ שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא תבא להם נבואה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימרא דה' ואמרו וגו' כבעמוד:

## פסוק יג

**והנביאים**. הנביאים שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה לכם יהיו לרוח כלומר כמוץ לפני רוח:

**והדיבר אין בהם**. כיון שהדבר אין בהם כלומר רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמיפין להם מעשיהם ואומרים לא תבא עליכם רעה ובעונש זה יכלו ויהיו לרוח:

**כה יעשה להם**. על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומר כך וכך רעה יעשה להם וי"ת ונבייא שקרא יהון וגו' כבעמוד:

## פסוק יד

**לכן כה אמר**. את הדבר הזה שאתם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והנה דברי מגיעים אליך:

**הנני נותן דברי בפיך, והעם הזה עצים ואכלתם**. ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה כמו שאתה אומר ויהי דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד העם ואמר בפיך כמדבר כנגד הנביא הרי הוא כאומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים שתרגם חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין:

## פסוק טו

**הנני מביא עליכם, בית ישראל**. קריאה:

**ממרחק**. כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל:

**גוי איתן**. חזק שלא תוכל להלחם כנגדו:

**גוי מעולם הוא**. מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו:

**גוי לא תדע לשונו**. ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו:

**ולא תשמע**. ולא תבין והענין כפול במלות שונות:

## פסוק טז

**אשפתו**. כי חצי האשפה ימיתו כל מי שיגע בהם וכאילו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים:

**כלם גבורים**. כי הם מלומדי מלחמה ואין לכם מפלט להנצל מידם:

## פסוק יז

**ואכל**. לחמך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוק יש אכילה היא איכות המאכל ויש אכילת החרב כמו שתרגם יונתן ויבוז חצדך וגו' כבעמוד:

**ירושש**. ענין רש ושבר וענין הרישות נופל ג"כ בהריסת הערים כמו כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות:

**בחרב**. בעת החרב או טעם בחרב למעלה לבניך ולבנותיך כאילו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה להכאיב נפש האבות שישחטו בניהם לעיניהם והם הקטנים שמתים בעון אבותם:

## פסוק יח

**וגם בימים ההמה**. כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתוב לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה:

## פסוק יט

**והיה כי תאמרו**. מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה, ושב לדבר כנגד הנביא שיענה להם תשובת השאלה כאשר עזבתם וגו' והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם:

**כן תעבדו זרים**. מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם:

## פסוק כ

**הגידו**. אומר לכל השומעים דברו שיאמרו להם זאת התוכחה דבר חול גבול הים:

## פסוק כא

**שמעו נא**. מבואר הוא:

## פסוק כב

**האותי**. איך לא תיראו מפני והנה יש לי שני עדים שלא תוכלו להכחיש כי האחד הוא בכלל העולם והאחר הוא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה והנה בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ אל מקום אחד היו שופעים על המקום ההוא נצבים כמו נד והיה להם לפי טבעם לרדת ולהתפשט על פני כל הארץ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסיף והאמירה היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו והנה החול אין חומה גבוה שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשים והומין ובאים עד השפה כאילו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני מנעתי טבעם בזה ובזה תוכלו להכיר כי אני משגיח בתחתונים ועושה בהם כרצוני ואיך לא תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי לקרוא אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם

סורר ומורה שאתם מכירים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעשותכם רצוני אני נותן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבועת חקות קציר ישמור לנו ובהיותכם מיוחדים בין שאר האומות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן להם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר להם מבלתי מכוין ומשגיח הופך הטבע כרצונו נאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרים בתורה אבל זה העד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא סר ולא יסור כל ימי היות עולם ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים ביאת גלי הים עד השפה ולא יעבור החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאילו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ זה דבר שלא יוכל אדם להכחיש:

**תחילו**. מן חיל כיולדה:

**יעברנהו**. הנו"ן נוספת כמו כל היום יברכנהו:

**ויתגעשו**. גליו שאומר בסוף, ויעברנהו גם כן בנו"ן נוספת:

## פסוק כג

**ולעם**, **סרו וילכו**. סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם וי"ת על דסטו מבתר פולחני גלו:

## פסוק כד

**ולא אמרו**, **נירא נא**. נו"ן נא נקראת רפ"א אע"פ שמלת נירא נקראת מלעיל:

**הנותן גשם**. ואחר כך פירוש יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב ויורה בוי"ו השמוש הנותן גשם בשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשתות ולשאר צרכי האדם והבהמות ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו:

**שבועות חקות קציר ישמור לנו**. אותם שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבועות עד חג השבועות לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות ויונתן תרגם בזמן קיים שביעיא דבזמן חצדא נטר לנא:

## פסוק כה

**עונותיכם**. והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון האל היה נותן לכם גשם בעתו וכל דבריכם באים על הנכונה אם כן מי מנע הטוב מכם ומי הביא עליכם הרע אלא עונותיכם וחטאתיכם:

## פסוק כו

**כי נמצאו**, **ישור כשך יקושים**. יביט כל אחד בדרכו אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה שעמו ויביט כאדם המניח יקושים ומציב משחית ללכד העופות כן יביטו הם ויראו ויארבו והציבו משחית אנשים ילכדו ולא עופות ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות כן הם מציבים ומארבים מזה ומזה ללכוד אנשים ולגזול מהם מה שעמהם:

**ישור**. יביט כמו אשורנו ולא קרוב:

**כשך**. הוא מקור כמו כהניח או תאר והוא כמו מניח מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד:

**יקושים**. שם כמו מוקשים ויונתן תרגם ארי אשתכחו בעמי חייבין וגומר כבעמוד:

## פסוק כז

**ככלוב מלא עוף**. כלוב כלי עשוי מנסרין מגדלין בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן ת"י כבית פיטמא ודומה לו והנה כלוב קיץ סל עשוי מנסרים והמשילם לכלוב מלא עוף כמו שהכלוב ממלאים אותו עופות כפי מה שהוא ונותנים לתוכו מאכלם ומשקה ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה ר"ל ממון מקובץ במרמה ובאין ומתעדנין בו:

**על כן גדלו ויעשירו**. על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו:

## פסוק כח

**שמנו עשתו**. על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קצת המליצה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים. עשתו זכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו ניכסין:

**גם עברו דברי רע**. לא דים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע כלומר יותר הרעו לעשות משאר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש דין יתום לא דנו ופירוש דין יתום כלומר משפט היתום והאדם החלוש לא שפטו ולא לקחו משפטם מעושקיהם:

**ויצליחו**. ואף על פי כן ויצליחו:

**ומשפט אביונים**. כפל ענין במלות שונות:

### פסוק כט

**העל אלה**. פירושו כתרגומו העל אילין לא אסער וגומר כבעמוד:

### פסוק ל

**שמה ושערורה נהיתה**. שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שנהיה בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערורה ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכת"י שמה תימה יש נוסחאות תיימא והוא לשון כליון כמו מתם תיימי מיא בדברי רז"ל ותרגום שערורה ושנו:

### פסוק לא

**הנביאים**. עתה פירש מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רע:

**נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם**. ענין לקיחה מן רדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב וי"מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר"ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומצותם ומטים המשפט כרצונם:

**ועמי אהבו כן**. ר"ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים:

**ומה תעשו לאחריתה**. כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר כלומר אם השערורה יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתם כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה:

## פרק ו

### פסוק א

**העיזו**. הניסו כמו שלח העז מקנך אמר לבני בנימן שהם בירושלם אתם בנימן נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כל שכן משאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקום שתנוסו נוסו והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלם היתה ליהודה ובנימן ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כאדם שנוהם על קרוביו תחלה כי הוא כואב עליהם יותר ממה שהוא כואב על אחרים והוא היה מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך ויונתן תרגם העיזו גלו:

**ובתקוע תקעו שופר**. תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקוע ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להניס העם אל העיר:

**ועל בית הכרם שאו משאת**. מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור כל הכרמים אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקים הלהבה וינוסו ומשאת כמה משיאין משואות במשנה:

**נשקפה**. נראתה ונגלתה עתה תבא:

**מצפון**. היא בבל שהיא לצפון:

## פסוק ב

**הנוה והמענגה דמיתי**. פעל יוצא כמו אם היה מן הדגוש דמיתיך רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחרידה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלה שוקטת ומעונגה ונוה תאר לנקבה בפלס דוה ורבי יהודה חיו"ג פירש הנוה כמו נאוה באל"ף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי ונוי וכן תרגם יונתן ומפנקא ואדוני אבי ז"ל פירש דמיתי כרתי כמו נדמו עמי:

## פסוק ג

**אליה**. המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חייליהם וצבאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והעם לצאן כמו הוי רועה אוילי ונתתי להם רועים כלבי והדומים להם וכת"י לה ייתון מלכים ומשרייתהון:

**רעו איש את ידו**. את מקומו וכן רועות על ידיהן כלומר מלך אחד או שר יצור על עיר או על ערים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ:

## פסוק ד

**קדשו עליה מלחמה**. אומר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמם למלחמה על ציון:

**קומו ונעלה בצהרים**. ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים כמו שאמר מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים להם עולה עליהם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו לרעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועתה יפה לרוב האורה ואנחנו נקח ממנו הרע ולא הטוב כי לנו חשך היום זהו כי פנה היום כלומר האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה:

## פסוק ה

**קומו, ארמנותיה**. שהם חושבים להשגב בהם נשחיתה אותם:

## פסוק ו

**כי כה אמר ה'**. כלומר מאת ה' היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה וכאילו אמר להם כרתו עצה, עצה כמו עץ והה"א איננה לכינוי כי היא רפה אמר כרתו עצים לעשות מהם דיק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדיק וכדומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגום סוללה מליתא והוא ששופכין עפר ועצים תוך החפירות אשר סביב העיר עד שממלאים אותם מעפר ועצים תלים סביב לעיר על מלוי החפירות כדי לעלות מהם לחומה והוא הנקרא סוללה:

**היא העיר הפקד**. היא העיר שהפקד עונה אף על פי שהאריך לה הקב"ה לא יאריך לה עוד כי כלה עשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם עשק בקרבה כלומר אפילו בתוך העיר עושקים אין צריך לומר חוץ לעיר בדרכים:

## פסוק ז

**כהקיר ביר**. כהקיר מן מקור ביר כמו באר אמר כמו שהבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפסק כן הקרה רעתה וזהו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגיח לעד לא כמו שהם אומרים אין ה' רואה אותנו:

**חלי ומכה**. אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכים אותם כמו שנאמר ופני עניים תטחנו או פירושו עונש החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליהם חלי ומכה וכן ת"י כגובא דמקיים מוהי וגומר כבעמוד:

## פסוק ח

**הוסרי, פן תקע נפשי ממך**. שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו קעע או יקע:

**לא נושבה**. כאילו לא נושבה מעולם כך תהיה שממה ויונתן תרגם כארע דסדום דלא אתותבת:

## פסוק ט

**כה אמר ה'**, **עולל**. מקור מן הדומה למרובע כי שרשו עלל אמר כמו שמעללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן ועוד פירש ואמר השב ידך כבוצר על סלסלות כל אחד מהאויבים יאמר לחבירו השיב ידך לבוז ולשלול כמו שהוא בוצר ומשים בסלסלים

ומשיב ידו פעם אחר פעם עד שיעולל הגפן כולה ויונתן פירש השב ידך דברי הנביא כנגד האל ותתיב מחתך עליהון כדקטיף על סלסלין, סלסילות כמו סלים שרשו סלל והדגש לאות סלי חורי ובסלסלות נכפלה גם כן פ"א הפעל:

## פסוק י

**על מי, ואעידה**. ענין הזהרה כמו העד בעם העד העיד בנו האיש בלשון עדות כי המזהיר באחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן:

**ולא יוכלו להקשיב**. הם עושים עצמן כאילו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב:

**לחרפה**. כי מה שהוא חרפה לאדם לא ירצה לשמעו כן הוא להם דבר ה':

## פסוק יא

**ואת חמת**. חמת ה' היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאתי להכילה:

**שפוך על עולל**. לשפוך החמה על עולל:

**בחוץ**. כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה וכן נשפכה החמה על סוד בחורים יחדיו ולא תועיל להם כחם סוד ר"ל סיעה שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה:

**איש עם אשה**. כלומר עם אשתו:

**זקן עם מלא ימים**. כי לא יחמלו על זקן ומלא ימים הוא יותר מהזקן ת"י ואת חמת ה' וית נבואת ה' בתקוף מן קדם ה' איתמליתי:

## פסוק יב

**ונסבו, שדות ונשים**. וכן שדותיהם תהינה לאחרים:

## פסוק יג

**כי מקטנם**. כמו שחטאו כולם כן ילקו כולם:

**מנביא**. נביא השקר ויונתן תרגם ומספר ר"ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הלוים כי גם הם היו רעים:

## פסוק יד

**וירפאו**. נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי:

**על נקלה**. כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש:

**לאמר שלום שלום ואין שלום**. הם אמרו שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום:

## פסוק טו

**הובישו**. פירוש בתמיה כשעשו תועבה לא הובישו:

**גם הכלים לא ידעו**. פירוש לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם:
**לכן יפלו בנופלים**. נביאי השקר וכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלים מישראל וזה יהיה בעת פקודתם שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חרבן הבית והעיר:

## פסוק טז

**כה אמר ה' עמדו על דרכים**. פירוש עמדו בדעתיכם על הדרך הטוב ועל הדרך הרע וראו בבינתכם ואמר זה כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' הוא האלהים לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי האמת אומרים לכם הוסרו ושובו מדרכיכם הרעים ואל תנתנו ביד אויב ונביאי השקר אומרים לכם טוב הוא הדרך שאתם אוחזין לא תסורו ממנו ומה שהנביאים מפחידים אתכם כי תנתנו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכלכם איזה הוא הדרך הטוב גם שאלו בעבור נתיבות עולם כמו שאמר משה רבינו עליו השלום שאל אביך ויגדך כן אמר להם שאלו נתיבות עולם כלומר שאלו בעבור הדרכים אשר מעולם כלומר הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב ומי שאחז דרך שמורים אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי שאחז בדרך השקר ומשני פנים אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה:
**ומצאו מרגוע לנפשכם**. ובזה תמצאו מרגוע נפש ונחת רוח בשתי הסעיפים וכשאמרתי לכם זה אמרתם לא נלך ולא נחקור על הדרכים כי מה שאנו אוחזין הוא טוב בעינינו:

## פסוק יז

**והקימותי, צופים**. נביאי אמת שמזהירים אותם ואומרים להם הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוהו שאומרים לכם שלום יהיה לכם ועתה הקשיבו לקול שופר שתוקעים סביבותיכם בשופר מפני האויב להניס העם ויאמרו לא נקשיב וכן אמרו לא נחוש לכל זה כי אנחנו בירושלם נהיה בשלום ויונתן תרגם ואקימית עליהון וגומר כבעמוד:

## פסוק יח

**לכן שמעו הגוים**. שאר העמים שמעו כי אני מזהיר בכם:
**ודעי עדה**. ואת עדת ישראל דעי:
**את אשר בם**. כמו שאמר ראי את עונך וזהו את אשר בם העונות אשר באנשיך מקטנם ועד גדולם וכן תרגם יונתן ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון:

## פסוק יט

**שמעו הארץ**. כי את עד ביני וביניהם ואמר הארץ ולא אמר השמים כי גם הם עדים לפי שהארץ תהיה חרבה בעונם:

**פרי מחשבותם**. אינו אומר שיעניש על המחשבה לבד אלא על מעשיהם שהם פרי מחשבותם שהם חושבים שאין אני רואה מעשיהם לפיכך הולכים אחר לבם למלאות תאותם:

**על דברי**. כמו אל דברי וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו, ואדוני אבי ז"ל פירש פרי מחשבותם המחשבות שאדם חושב ולא באו לידו על כן נמנע מעשותם עליהם אמר פרי מחשבותם אבל המחשבות שיבאו לידו ונמנע מעשותם מיראת שמים לא יצטרפו למעשים ויונתן תרגם פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון:

**ותורתי וימאסו בה**. כמו ואל תורתי לא הקשיבו כי על דברי ר"ל דברי הנביאים שמזהירים אותם ותורתי ר"ל תורת משה לא די שלא הקשיבו לה כשקוראים אותה אליהם אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה:

## פסוק כ

**למה זה לי לבונה**, **וקנה הטוב**. שהיו מביאין אותם מארץ רחוק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה או זכר השנים והוא הדין אחרים והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני ולמה תטרחו להביא הכשרון שהוא הקטרת:

## פסוק כא

**לכן**, **אבות ובנים**, **שכן ורעו**. זכר כן להודיע כי האב לא יזהיר הבן אם ידע וכן אם הבן ידע לא יזהיר לאב וכן האיש עם שכנו ר"ל שהוא שוכן אצל ביתו וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפות עמו אין אחד מהם מתירא ומזהיר את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו:

**יאבדו**. כתיב ואבדו קרי והענין אחד:

## פסוק כב

**כה אמר ה'**, **יעור**. אני הוא המעיר אותו לבא מבבל אל ירושלם ארץ רחוקה לא יהיה בלתי הערה ויעור מבנין נפעל:

## פסוק כג

**קשת וכידון יחזיקו**. כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין:

**כים יהמה**. כגלי הים:
**ועל סוסים ירכבו**. כי לא יבאו רגלים לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ומלחמתם יותר חזקה:
**ערוך כאיש למלחמה**. כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הנועד להלחם עם חברו מלחמה ערוכה שמכין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינין וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו עליך בת ציון:

## פסוק כד

**שמענו את שמעו**. שמעו הגוי שזכר והנפרד מן שמעו שומע בפלס רומח ושמענו מאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל החרדים אל דבריו:

## פסוק כה

**אל תצאי, תלכי**. תצאי תלכי כתיב ביו"ד הנקבה מדבר כנגד הכנסה תלכו תצאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד:
**חרב**. יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו:
**מגור**. ופחד יש בכל סביבותיכם אם תצאו ויונתן תרגם מגור מסביב מקטלא למתכנשין מסחור סחור:

## פסוק כו

**בת עמי, והתפלשי באפר**. התגוללי בתוך האפר ויונתן תרגם וחפו רישיכון:
**אבל יחיד**. אבל אדם שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה:
**מספר תמרורים**. מספד סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות ובמסרה ג' פתחין והסי' תמריא סמכין לרמוניא פירוש תמריא מספד תמרורים סמיכין מספד בית האבל רמניא כמספד הדרימון:
**כי פתאום**. מעתה התחילו לספוד כי לא תדעי עת בואו כי פתאום יבא עלינו:

## פסוק כז

**בחון**. אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומתנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו מבצר כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם וחפש אחר דרכיהם זהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר:

### פסוק כח

**כלם סרי סוררים**. סרי בסמ"ך כמו בשי"ן השרים הם שרי סוררים כלומר שעבדיהם סוררים והשרים כמו כן סוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לחבל עניים באמרי שקר והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה והנחשת בזה המקום פירוש הברזל שקורין בלע"ז אצייי"ר שמערבין אותו עם הברזל לעשות בו כלי אומנות כי לא יחתוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פירש אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמדבר לענין חוזק ויונתן תרגם כל רברביהון מרדין וגו' כבעמוד:

### פסוק כט

**נחר מפוח**. לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אותם הנפח כלי על ידי האש המשילם עוד למלאכת הצורף כשיתיך הכסף ישים העופרת עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח נופח במפוח באש לצרף הכסף והמפוח הוא משל על הנביא הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו וגרונו אמר כי המפוח נשרף מרוב התמדת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים שמדבר אליהם הנביא השכם והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתכו ועודם בקשים והעופרת משל למעשה ההשתדלות וההתמדה בדברי משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף, צרוף שם תאר בשקל גדול, נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרה נחשתה:
**מאשתם**. כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין:

### פסוק ל

**כסף נמאס**. ואחר שלא נתקו מרעתם הנה הם ככסף נמאס וכן קראו אותם היודעים אותם ורעתם כי מאס ה' בהם כיון שלא נתקו מרעתם ואינן חוזרים למוטב:

## פרק ז

### פסוק א

**הדבר**. אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות הקודמות אלא כה אמר ה' לפי שאמר לו זאת הנבואה בשער בית ה' לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית ה' מאת ה' נאמר לו דבר זה שיעשה כן:

### פסוק ב

**עמוד בשער בית ה'**. הוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים:

**הבאים בשערים האלה**. שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרום ואחד במזרח:

### פסוק ג

**כה אמר**, **ואשכנה אתכם**. אעמידכם בשכונכם במקום זה ולא תגלו ממנו וכמוהו החייתם כל נקבה העמדתם אותן בחיים:

### פסוק ד

**אל תבטחו לכם אל דברי השקר**. לשון בטחון נקשר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בוטחים הוא על:
**היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה**. אלו דברי השקר שאומרים להם נביאי השקר המתעים אותם או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל ה' לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר כן פירוש אדוני אבי ז"ל ופירש כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חשובים כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות ויונתן תרגם לא תתרחצון לכון וגומר כבעמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש:
**עשו תעשו**. מקור בוי"ו כמו בה"א:

### פסוק ו

**גר יתום**. כמו שמש ירח בחסרון וי"ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לחולשתם:
**במקום הזה**. בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום השכינה:
**לרע לכם**. אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושים זה אתם נופלים לפני אויביכם:

### פסוק ז

**ושכנתי**, **למן עולם ועד עולם**. למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה לכם עד עולם ר"ל כל ימי עולם אם ילכו בניכם בדרכי:

### פסוק ח

**הנה**, **לבלתי הועיל**. כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים:

### פסוק ט

**הגנוב**. התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונשם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה

ואמרתם נצלנו ופירוש אתם אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה:

### פסוק י
**ובאתם**. מפורש הוא:

### פסוק יא
**המערת פריצים**. וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולים בבאכם אליו הוא כפל עונכם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שמנעתי לעשותו אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה:
**גם אנכי הנה ראיתי**. לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי איני כמו בן אדם שיכול אחד לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבאכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחילה ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם ומה שתאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמר היכל ה' כמו שפירשנו למעלה אלה הם דברי שקר:

### פסוק יב
**כי לכו נא**. ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו והיה עם פלשתים ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזים אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו, ושלשת הפסוקים הבאים אחר זה הפסוק מבוארים הם:

### פסוק טו
**את כל זרע אפרים**. עשרת השבטים שגלו וכנה אותם לאפרים לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות ומשם ואילך נקראו עשרת השבטים בשם אפרים:

### פסוק טז
**ואתה, תשא**. ענין הגבהת הקול כמו וישא עשו את קולו:
**רנח**. צעקה כמו ויעבר הרנה קומי רני:

### פסוק יז
**האינך, ובחוצות ירושלם**. שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקים וברחובות:

### פסוק יח
**הבנים**. כל בני הבית מתעסקים בעבודה זו לשכר שיקבלו בעבודה:

**לעשות כונים**. מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לבן ודעתן אליהם לעשותן ולתקנן היטב ויונתן תרגם כונים כרדוטין:

**למלכת השמים**. חסר אל"ף ופי' כמו מעשה השמים כלומר לכוכבים וי"מ למלכת השמים לשון מלוכה ר"ל לכוכב גדול שבשמים ויונתן תרגם לכוכבת שמיא:

## פסוק יט

**האותי**. הם עושים להכעיסני וכי סבורים הם שהם מכעיסים אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס וחרון אף:

**למען בשת פניהם**. שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני ראוי שאכעס במעשיהם אפילו תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך ומה שאמר בתורה כעסוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליהם דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא יתברך אין בו מדת כעס ולא מפחיתות המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו:

## פסוק כ

**לכן, אפי וחמתי**. כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול עליהם ואף וחמה ואמר נתכת לרוב מרוצתה לבא עליהם כדבר הנתך ובאמרו נתכת לשון נקבה וזכר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקודש להיות זכר הפועל עם השם הדבוק בו יהיה ראשון או אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי ותאכל היא והוא גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני:

**ובערה**. אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין חמימות וטבע האש אשר באדם מוליד הכעס והחמה:

## פסוק כא

**כה אמר ה' צבאות**. זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודים מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם עובדים את ה' בנראה והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל ואמר מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים ג"כ לא יהיו רצוין:

**ספו**. ענין תוספת שני שרשים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ואפשר גם כן ספו משרש יסף בשקל שבו רדו והציווי הזה אינו למצוה רצונית אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך:

## פסוק כב

**כי לא דברתי, ביום הוציאי אותם מארץ מצרים**. י"מ כי הוא המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנאמר בו שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז"ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח ויש לפרש גם כן כי עקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מדעתו יהיה כך וכך והתמידים שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו באין לצבור אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידים לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא אם כן יחטא בשוגג וצוה בשרפת האימורין להשיב החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמיות לפי שתולדתם מחלב ודם ויהיה נזהר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידים גם בנין הבית לעבודה אפשר שהוא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז"ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם עכו"ם רצה להעתיקם לעבודת האל ושימחה שם עכו"ם מהם:

## פסוק כג

**כי אם**. מבואר הוא:

## פסוק כד

**ולא שמעו, במועצות**. פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו שפירש בשרירות לבם הרע ושרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר על אנשים למה שלבם פונה אליו וי"מ תוקף לבם מענין שריר וקים בדברי רז"ל ויונתן תרגם הרהור לבהון:

**ויהיו לאחור**. ומה היה ענשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה ויונתן תרגם ואחזרו לפולחני קדל וגו' כבעמוד:

## פסוק כה

**למן היום**. כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורות היו רובם פושעים ואף על פי שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים:

**יום**. כלומר יום ויום:

**השכם ושלוח**. בכל בקר ובקר כי רוב ההזהרה תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושליח הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם:

## פסוק כו

**ולא הטו את אזנם**, **הרעו מאבותם**. בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרונים הרבו אשמה מן הראשונים:

## פסוק כז

**ודברת**, **ולא ישמעו**. ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפילו לא יענוכה כשתקרא להם אע"פ כן הזהירם, יענוכה נכתב בו ה"א המבטא אחר כ"ף הנמצא וכן וחסידיך יברכוכה והדומין לו:

## פסוק כח

**ואמרת**, **מפיהם**. אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואינם הפך מי שנאמר עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת:

## פסוק כט

**גזי נזרך**. גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר לאבל ואמר לשון נקבה על הכְּנסה ויונתן תרגם תלישי על רברבך דיגלון:

**את דור עברתו**. הדור הזה ששפך עליהם עברתו וחמתו ויונתן תרגם ית דרא די עברו על מימריה:

## פסוק ל

**כי עשו**, **שמו שקוציהם**. אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם:

## פסוק לא

**ובנו**, **אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי**. לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואינם מרחמים עליהם לרוב אהבתם העכו"ם ויונתן תרגם דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי ורז"ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים:

## פסוק לב

**לכן**, **וקברו בתופת מאין מקום**. כי לא היה לפני זה מקום לקבורה:

### פסוק לג
**והיתה**. אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב הרוגים:

### פסוק לד
**והשבתי, לחרבה תהיה הארץ**. ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה:

## פרק ח

### פסוק א
**בעת ההיא, ויוציאו**. כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויוציאו שיוציאו לא שיצאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכים שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים מיושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא שנבא עליהם שיהיה כך והיה כך ואע"פ שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנאמר:

### פסוק ב
**אשר אהבום ואשר עבדום**. וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו עונשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן אמר בפושעי ישראל יהיו מושלכים בחוצות ירושלם ורז"ל אמרו בעון חיים מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם זה חטוטי שכבי והביאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומר למה היה נבחר מות מחיים אם המתים נחטטים ואם היה עונש המתים היה להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים ובעון החיים מתים נחטטים למה אמר ונבחר מות מחיים ופירש נבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם:
**לדומן**. לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל:

### פסוק ג
**ונבחר**. המתים יהיה ענשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרים שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם:
**בכל המקומות הנשארים**. בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניה וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל

יוסף באו מצרימה אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק:

## פסוק ד

**ואמרת, היפלו ולא יקומו**. טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומר למה זה החזיקו כל כך במעשיהם הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בעונש מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בעונש מעשיהם ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם שאם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון אפו זה לא היה אם כן מדוע שובבה ויונתן תרגם היפלון ולא יקומון וגומר כבעמוד:

## פסוק ה

**מדוע שובבה**. בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן וחטאת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבים משובה ישראל:
**העם הזה ירושלם**. חסר הנסמך העם זה עם ירושלם וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל:
**משובה נצחת**. פתח באתנח ופירוש עולמים מן נצח, משובה שם משובה ישראל תאר:
**החזיקו בתרמית מאנו לשוב**. ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה. בתרמית כמו מרמה:

## פסוק ו

**הקשבתי**. מאמר הנביא כשאני הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא:
**כן**. טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות:
**אין איש נחם**. נפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו:
**כלה שב במרוצתם**. וכתוב במרצותם לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט כלם הולכים ושבים במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה יונתן תירגם הקשבתי מאמר האל יתברך אציתי וגלי קדמי:

## פסוק ז

**גם חסידה**. אפילו העופות שאין להם שכל בכח הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט ה' שהיה להם לדעת מן השכל גם לשמרו לפי מה שהנהיגו אותם מורי התורה ומה שנחלו בו מן אבותם דור אחר דור ואמר להם ירמיהו זה כדרך

שאמר ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהים ובמדבר בעצים הגבוהים כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים דרך נשר בשמים והחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקום אחד ובימי הקיץ והחום במקום אחר וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה ועמי משנים משפט ה' שידעוהו בשכל אם ירצו וגדלו עליו אבותיהם והם ואינם רוצים להחזיק בו:

**ותור וסיס ועגור**. גם כן שמרו את עת באנה במקום אחד בזמן ידוע ובזמן אחר במקום ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמנים ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי, חסידה פירשו רז"ל זו דיה לבנה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקה להם וי"מ שהיא שקורין לה ציגוניא:

**ותור**. ידוע:

**וסוס**. כתוב בויו"ו וקרי ביו"ד וכן נמצא כתוב ביו"ד וקרי בויו"ו כסיס עגור כן אצפצף ות"י וכורכיא ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש צוח כי כרוכיא ופירש רש"י ז"ל גרוא"ה בלע"ז:

**ועגור**. תרגם יונתן וסנוניתא ובדברי רבותינו ז"ל אימת סנונית על הנשר ופי' רבינו האי קטא"ף בערבי והוא הדרור שקורין בלע"ז רונדינ"א וי"מ הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו גיי"ט בלע"ז:

## פסוק ח

**איכה תאמרו חכמים אנחנו**. בחכמות החיצונות ועוד תורת ה' אתנו כלומר אצלנו היא כתובה:

**אכן לשקר עשה עט**. אם תורת ה' אתכם מה תועיל אם לא תקיימו אותה מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לחנם כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו אינה כתובה. לשקר לחנם כמו אך לשקר שמרתי:

## פסוק ט

**הובישו**. כי שקר עשו כשיראו שלא תועיל להם חכמתה אז בכח יהיה להם בשת פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם להצילם מהרעות הבאות עליהם ואחר שבדבר ה' מאסו ולא רצו ללמוד התורה ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה וחכמת סמוך למלת מה כלומר מה מועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התורה:

### פסוק י

**לכן אתן, ליורשים**. כלומר למי שיחזיקהו בהם בגלות כאילו הם יורשים:
**כי מקטון ועד גדול**. כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקים הבאים אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלות למעלה מקטנה ועד גדולה והנה מקטון ועד גדול למעלה כלו בוי"ו והנה כלה בה"א ואחד הוא:

### פסוק יא

**וירפו**. למעלה וירפאו באל"ף נעה והנה וירפו בבעלי הה"א והענין אחד ענין רפואה למעלה את שבר עמי והנה את שבר בת עמי:

### פסוק יב

**הובישו**. פירשנוהו למעלה כי פירושו בתמיה, למעלה גם הכלים והנה הכלם מבנין נפעל ומפורש הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פירש למעלה עם שאר הפסוקים ולמעלה בעת פקדתים פירשנו פקדתי אותם והנה בעת פקדתם שם והענין אחד:

### פסוק יג

**אסוף אסיפם נאם ה'**. שניהם לשון כליון אסף מקור מן ואספת נפשך ונפש ביתך אסיפם מן יחדו יסופו אלא שמלת אסיפם מבנין הפעיל והוא יוצא ויסופו מבנין הקל והוא עומד הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלו שני המינים כי הם עקר הפירות ואותם שירבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך:
**והעלה נבל**. אפילו העלה יבול טרם זמנו כדי להרבות רעתם:
**ואתן להם יעברום**. מה שנתתי להם רוב הפירות וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם שיאכלום האויבים מ"ם יעברום במקום מהם וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני תמלאמו נפשי תמלא מהם בני יצאוני יצאו ממני והמפרשים פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונש זה אסיפם וכן דעת יונתן ותרגם הפסוק כן שיצאה אשצינון אמר ה' וגומר כבעמוד:

### פסוק יד

**על מה אנחנו יושבים**. בכפרים ובערי המישור כבטוחים ועל מה עזר יש לנו:
**ונדמה**. ענין שתיקה כלומר אין לנו להתלונן ולהתרעם על מה באה עלינו הצרה כי ה' אלהינו הדימנו כי חטאנו לו ונדמה שרשו דמה והוא מן הקל ממשקל ישם וישרק מה אקוב ידמו כאבן ולדעת אדוני אבי ז"ל שרשו נדם הדימנו שרשו דמם מבנין הפעיל והה"א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלומר הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן

כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו ידמו לשאול ונדמו נאות השלום:

**וישקנו מי רוש**. סם המות מסחיטת עשב לפיכך אמר מי וענינו כתרגומו ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון והפסוק מאמר הנביא בלשון ישראל:

## פסוק טו

**קוה לשלום**. מקור כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיננו השלום שהוא טוב:

**לעת מרפה**. בה"א כמו באל"ף אם קוינו לעת רפואה ממכאוב הצרות:

**והנה בעתה**. צרות גדולות שמכאיבים ושמכעיסים אותנו ויונתן תרגם ולעידן סליחות חובין והא פורענות חטאין כענין רפאה נפשי כי חטאתי לך:

## פסוק טז

**מדן נשמע**. לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו ויונתן תרגם על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון:

**נחרת סוסיו**. עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף:

**מקול מצהלות אביריו**. על הסוסים אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בצהלה ושמחה כמו שנאמר על הסוס וישיש בכח ויונתן תרגם מקל פסיעות גבורוהי:

## פסוק יז

**כי הנני משלח בכם**. פירושו כתרגומו הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר ה':

## פסוק יח

**מבליגיתי עלי יגון**. ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט ורבי יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלת כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבליגיתי והורכבה המלה משניהם ופי' אמר הנביא אנשים ונשים המחזקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ור' אחי רבי משה פירש המלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיה בתשלומו מרביתי ובמשקלו מבליגיתי אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומר שארצה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על צרתי מוסף על צרת ישראל שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמר עלי:

## פסוק יט

**הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים**. צועקים מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים השם אין בציון אם מלכם אין בה אם כן איך יבא עלינו האל ה' שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך יחשבו להנצל

בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר, מרחקים המ"ם בפתח:

**היי'**. האל"ף נחה ויונתן תרגם השם אין בציון נבייא אוכח יתהון וגומר כבעמוד:

## פסוק כ

**עבר קציר**. קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני הבצורות ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ ואומר זה דרך משל כלומר עברו הזמנים שחשבנו להושע בהם ולא נושענו:

## פסוק כא

**על שבר**. הוא מאמר הנביא על עצמו שהשבר לשבר ישראל ויונתן פי' שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם על תבר כנשתא וגו' כבעמוד ואכרום פי' מן נתכרכמו פניו:

## פסוק כב

**הצרי אין בגלעד**. אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכות וגלעד היה מקום הצרי כמו שאמר גם כן עלי גלעד וקחי הצרי והיא רפואה לחלאים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלום מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו:

**ארוכת**. רפואת ויונתן תרגם אמר ירמיהו נבייא וגומר כבעמוד:

## פסוק כג

**מי יתן ראשי מים**. מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק:

**את חללי בת עמי**. מי שבוכים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ישיגנו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכותה וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר וזולתי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו מקבל הפעולה:

# פרק ט

## פסוק א

**מי יתנני מלון אורחים**. במדבר ישבתי, מלון לעוברי אורח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאוה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם:

**עצרת בוגדים**. שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת"י סיעת שקרין ואדוני אבי ז"ל פירש מלות בוגדים מן יורש עצר זה יעצר בעמי:

## פסוק ב

**וידרכו**. מבנין הפעיל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה:

**לשונם**. היא קשת דרוכה וחציהם דבר שקר ודבר מר:

**ולא לאמונה גברו בארץ**. מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימנעו העושקים:

**כי מרעה אל רעה יצאו**. יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את ה' ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את ה':

## פסוק ג

**איש מרעהו, עקוב יעקב**. ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי"ן בשוא לבדו וכל שאר יעקב שום בר נש העי"ן בשוא ופתח:

## פסוק ד

**ואיש**, יהתלו. דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק:

**למדו לשונם**. הרגילו כמו פרא למוד מדבר:

**העוה נלאו**. להתעווה ולעשות מעשה עול ובא על דרך תאונים הלאת:

## פסוק ה

**שבתך**. אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אליך:

**במרמה**. כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להניח דרכם הרעה ויונתן תרגם יתבין בבית כנישתהון וגומר כבעמוד:

## פסוק ו

**לכן, הנני צורפם**. בצרות שאביא עליהם אראה אם ישארו סיגים או אם ישובו כסף נבחר מפני הצרות:

**כי איך אעשה מפני בת עמי**. כי איך אעשה שלא אצרפם מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם נקראים עמי ויו"ת איכדין אעביד מן קדם חובי כנישתא דעמי:

## פסוק ז

**חץ שוחט**. כן כתיב וקרינן שחוט והכתיב ר"ל כמו שוחט שהוא הורג כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל והקרי שחוט ר"ל נמשך אפיל"ט בלע"ז רוצה לומר שהוא נמשך על המשחזת לחדדו ויונתן תרגם כגיר די מחריף כמו סכינא חריפא בדברי רבותינו ז"ל שפירשו מחודד ודק החתיכה ומה שפי' בו גם כן לשון משיכה הוא ג"כ מדברי רבותינו ז"ל שאמרו התיז את הראש בבת אחת פסולה ואמרו מנא הני מילי אמר קרא חץ שחוט לשונם ואמר תנא דבי ר' ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי ז"ל פירש שחוט שם תאר כמו שוחט וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק:

**מרמה דבר**. כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו:

## פסוק ח

**העל אלה**. מבואר הוא:

**לא אפקוד בם**. והשנים הראשונים אין כתוב בם והענין אחד:

## פסוק ט

**על ההרים**, **נאות מדבר**. ההרים מקום מרעה הצאן והעזים ברוב או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכנים כמו נדמו נאות השלום וכן בוי"ו נוה משלח ונעזב נות כרות רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרגם אונקלוס בתר שפר רעיא דמדברא וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא בראותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נתרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים לרועים אלא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי ובאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או נאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות:

**נצתו**. ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרשו יצת ובדברי רז"ל ר' יהודה אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ"ב הוו רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה:

### פסוק י
**ונתתי, לגלים**. גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו:
**מעון תנים**. משכן התנים ומגורם ות"י תנין ירודין:

### פסוק יא
**מי האיש החכם ויבן את זאת**. יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי ה':

### פסוק יב
**ויאמר ה', לפניהם**. לא בשמים היא ולא מעבר לים היא:

### פסוק יג
**וילכו, שרירות**. פירשנוהו למעלה:
**למדום אבותם**. הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו:

### פסוק יד
**לכן, מאכילם**. בא הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן:

### פסוק טו
**והפיצותים, עד כלותי אותם**. רובם:

### פסוק טז
**כה אמר, התבוננו**. בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו למקוננות, בפתח הלמ"ד ר"ל המקוננות הידועות:
**ואל החכמות**. שהן חכמות בדברי הספד וקינה:
**ותבואינה**. הראשון בתנועת האל"ף בסגול והשני ותבואנה בהעלם האל"ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העין במסרה:

### פסוק יז
**ותמהרנה ותשנה**. בהעלם האל"ף מהמכתב:
**עלינו**. מאמר הנביא בכלל ישראל:

**ותרדנה עינינו דמעה**. כלומר לקול נהיין והספדן נבכה ופי' דמעה בדמעה כי תרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה הענין כאילו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני ירדה מים ויונתן תרגם וישגרן עיננא דמעין:

**ועפעפינו**. הם אישוני העינים וכפל הענין במלות שונות ויונתן תרגם וגלגלי עיננא יגרון מיא:

## פסוק יח

**כי קול נהי נשמע מציון**. וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להשגב בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שאר הערים שנכבשו וחוזרין לישובן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקנה ואז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד:

**כי עזבנו ארץ**. ארץ בקמץ בזקף והוא אחד מי"ד ארץ שהם זקפין קמצין:

**כי השליכו משכנותינו**. כאילו משכנותינו השליכו אותנו חוצה או בא על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בשת גדול מזה שיצא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד:

## פסוק יט

**כי שמענה**. כי המספד והנהי בנשים ברוב כי הן רכות הלב יותר מן האנשים:

## פסוק כ

**כי עלה**. הארמון הוא הבית הגבוה ובהסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שיעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דבר רחוק כי הם גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד ואמר דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה ואע"פ שהיו נביאי האמת אומרים זה אלינו תמיד לא היינו שומעים אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת:

**עולל מחוץ**. כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורים ברחובות והנה הם נכרתים משם:

## פסוק כא

**דבר כה נאם ה'**. אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם השם כמו כה אמר ה' אלא שנאם הוא שם המאמר:

**כדומן**. כבר פירשנוה למעלה:

**וכעמיר מאחרי הקוצר**. ששכחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם:

## פסוק כב

**כה אמר ה'**. אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון שלא ידעו את ה' ולא הלכו בדרכיו חכמת מה להם וכמו שאמר חכמים המה להרע וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו וזכר אלו התכונות השלש כי החכם ינצל פעמים רבות בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור ינצל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה השלש שדרך העולם להנצל בהם אלא במה ינצלו אותם שינצלו:

## פסוק כג

**השכל וידוע אותי**. פירוש בהשכל אותי וידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגיח על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא:

**בארץ**. כלומר עם בני העולם וההולך בדרכיו הוא יודע אותו כמו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא הוא הדעת אותי נאם ה' הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל ובזה נצולו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלותם לפי שהיו צדיקים וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ישארו בארץ ג' או ד' או אפילו י':

**כי אם בזאת**. בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ולדעת אותי ומה שאמר כי אני ה' טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט וצדקה כמו שפירשנו לפיכך פי' ואמר כי אני ה' עושה חסד אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי:

**באלה חפצתי**. שיעשה אותם האדם וחי בהם ומה שאמר בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בשמים כמו שאמר ה' בהשמים חסדך אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם לחכמים הנה פירשתי לך שני הפסוקים האלה לפי ענין הפרשה דבקים בעניניה באר היטב והחכמים אשר ראינו ספריהם פירשו אלה שני הפסוקים לענין נאות אבל לא הדביקום לענין הפרשה. והחכם רבי אברהם ב"ר חייא המכונה צאחי"ב אלצי"רטא פירש אלו שלש התכונות בחכמה יקנה האדם החכמה

ויקרא חכם וכשיהיה מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור והמעדיף על זה נקרא עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל הבנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם רשאי להתהלל כי אם בה כמה שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בם ראוי שיתהלל המתהלל. והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון זצ"ל פי' כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבעה ענינים נופל על השגת האמתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמצא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בכם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם בישישים חכמה ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמה ומזה הענין חכמים המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושימוש המחשבה פעמים יהיה החכמה ההיא וההתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות אמר שאין שלמות הקנין ולא שלימות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית ופי' גם כן שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו ומשפט לדון במה שראוי על הנכון יהיה נקמה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המציאו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העניים ר"ל הנהגתו בב"ח בכחותיהם יקרא צדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות כפי מה שמחייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתו גם כן בארץ כפי מה שהיא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם:

## פסוק כד

**הנה ימים באים**. קרובים לבא וזכר אלה האומות בעבור ישראל כי אלו הם אשר הרעו לישראל ועוד כי אלו האומות החריב נבוכדנצר וגם הוא וזרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי:

**על כל מול בערלה**. על כל מול אלו ישראל שהם מולים ועל אשר בערלה אלו האומות שזוכר ועל שזכר עומד במקום שנים:

### פסוק כה

**על מצרים ועל יהודה**. כי ישראל מלכות אפרים החריב מלך אשור כבר ויהודה החריב נבוכדנצר וכל שאר הגוים שזכר:

**ועל כל קצוצי פאה היושבים במדבר**. זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר כמו שהתנבא ירמיהו ונבואתו כתובה בסוף הספר ופירוש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר וקצה וקצץ בענין אחד:

**כי כל הגוים**. עתה פירש מול ופירש בערלה כי בערלה אמר על העכו"ם שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב וראוין ליענש ולא אמר על העכו"ם שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נצטוו עליה אלא בעבור ישראל אמר כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האומות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה העכו"ם והם ערלי לב לא תועילם מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את ה' כמו שאמר לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונחתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האומות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהים כי בחרו תחתיו אלהים אחרים לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגומר:

## פרק י

### פסוק א

**שמעו**. מבואר הוא:

### פסוק ב

**כה אמר ה' אל דרך הגוים**. כמו את דרך הגוים וכמוהו אספרה אל חק ה' וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך העכו"ם כיון שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא דרכי העכו"ם:

**ומאותות השמים אל תחתו**. ואם תאמר נעבוד הכוכבים כדרך העכו"ם כי הם שולטים בארץ ואותותם נראים להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו ממשל בארץ בתבואות ובפירות כמו שכתוב וממגד תבואות שמש ואם נעבוד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו ונירא גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו

ממנו ומזולתו מן הכוכבים כי הם עבדי עושי דברי ואם תעבדו האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון וישלח מארה בתבואותיכם הפך מחשבתכם:

**כי יחתו הגוים מהמה**. אע"פ שיחתו העכו"ם מהמה אתם אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם הם דרך הנהגתם בעולם יהיה קיום העולם ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מהלכם זהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב אם להרע ואתכם לקח אם תעבדוהו בלב שלם יצילכם מכל נזק משפטי הכוכבים וגם העכו"ם לא תועילם עבודתם להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא תצילם עבודתם אותם מנזקם:

## פסוק ג

**כי חקות העמים**. ראו אל מה הביאם עבודה זו כי מעבודת הכוכבים באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם הזה נעשה במקום השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב שעשה נבוכדנצר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חוקות ששמו להם לחק כהני הצלמים והרגילו אותם בזה הדעת עד שארכו השנים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל ודבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדוייר"א בלע"ז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך ייטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו:

## פסוק ד

**בכסף ובזהב ייפהו**. לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני הרואים ויכנס בלבם לעבדו:

**יחזקום**. טסי הכסף וזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם עד שלא יפיק כלומר שלא יצא מתכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכים ויש לפרשו מענין ותפק לרעב ויהיה זה פעל עומד רוצה לומר שלא יצא ממקומו:

## פסוק ה

**כתמר מקשה**. כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקשה שוה כן הצלם עומד זקוף שוה בדמות אדם ולא ידברו כי אין בקרבם רוח מניעה כל שכן מדברות וזהו שאמר נשוא ינשוא אם יסיעום ממקום למקום ינשאו כי הם לא יצעדו ברגליהם ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ואל תיראו מהם כי לא ירעו:

**וגם היטב אין אותם**. אין עמם כח להטיב, תומר כמו תמר וכן בא בחולם והיא יושבת תחת תומר, ינשוא הפוך כי הראוי ינשאו וכן נשוא לשוא עריך כמו נשאו:

### פסוק ו
**מאין כמוך**. ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא:

### פסוק ז
**מי לא ייראך**. ביו"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת מהמכתב ונמשכת היו"ד בגעיא להורות על יו"ד הנפקדת אמר מי לא יראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי לירא מהם אבל אתה מי לא יראך אפילו העכו"ם העובדים האלילים ראוי להם שייראוך כי אתה מלך עליהם:
**כי לך יאתה**. המלוכה לא לאחר כלומר ראויה היא לך וליחס אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך ובינם ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי הפסל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם משרתיך להיותם אמצעיים אף על פי כן הם חוטאים כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם ה' ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעים מפני שהורגלו בעבודתם ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמים ויודעים ומכירים כי מלכות בן אדם היא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם לה':

### פסוק ח
**ובאחת**. חכמי העכו"ם כאחת יבערו ויכסלו שהם מיסרים העם לעבוד הפסילים שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם:

### פסוק ט
**כסף מרוקע**. מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז אעפ"י שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אותם בתכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמים במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום:

### פסוק י
**וה' אלהים אמת**. אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם אבל ה' אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואשר זולתו אינם אמת אע"פ שהם אלהים כי אין

כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמיתי והשופט האמיתי שאין כחו והנהגתו תלוים ביד אחר:

**הוא אלהים חיים**. הוא החי האמתי שאין חייו תלויין באחר כי חייו ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שינצלו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ איזה גוי שיהיה ויוכלו להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחילה קודם בא הפורענות ביד עבדיו הנביאים:

**תרעש הארץ**. נוכל לפרש גם כן כמשמעו שתשקע עיר ויושביה פעמים ברעש הארץ:

## פסוק יא

**כדנה תאמרון להום**. זה מאמר האל שלח ירמיהו לבבל בני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שיאמרו אותו לכשדים בלשונם ומה שאמר כדנה תאמרון להום שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי ואמר להום במ"ם כי פעמים בא כן במ"ם כמו שנמצא בעזרא וכן אמרין להום אף על פי שברוב יבוא בנו"ן:

**אלה**. לשון עברי ולשון ארמי גם כן מצאנוהו בעזרא אלה מאניא בכתוב הוא אלה וקרי אל ואל ואלה אחד כמו הארצות האל ואמר אלה לפי שהם נראין לבני האדם אף על פי שהם גבוהים:

**וארקא**. פי' ארץ ובדברי רז"ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל אדמה ארקא וי"ת הפסוק כן כבעמוד ולא האריך בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד ה' צבאות שמו, הכל הוא מענה שיאמרו להם בני ישראל כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשו שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלח להם ירמיה בלשון ארמי וכן פי' יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנחנא פלחין לדעביד ארעא בחיליה ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע"א משגלו ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכדנצר אנוסים היו ואעפ"כ היו ענושים בזה בימי המן לולי שרחם עליהם האל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם:

## פסוק יב

**עושה ארץ בכחו**. למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדים וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רצים עליה סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הבא מאתו יתברך ובאותו הכח עומדת הארץ תלויה בינתים לא תזוז אילך ואילך אפילו כחוט השערה כמו שכתוב תולה ארץ על בלימה לא ידע אדם במה אלא שהחכם מתבונן כי מכח הסבוב היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע לפי שהיא כבדה אף על פי כן האל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל:

**מכין תבל בחכמתו**. תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ והכין אותם האל בחכמתו בנהרות נמשכים ובמעינות נוזלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכים לישוב אדם ולבהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה:

**ובתבונתו נטה שמים**. שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ונטיתם ומהלכם ומרוצתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל נעשה בתבונתו שלא תושג:

## פסוק יג

**לקול תתו**. וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ ולא האלילים, כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו והנה אנחנו ישראל שאנו חלק ה' יתברך ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל מה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא נותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ כמו שאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, והמים לא יעלו מן הארץ אלא אד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו האל בטבע ששם בו והאל יתנהו מים באויר בכח שנתן בו וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים:

**ויעלה נשיאים**. וי"ו ויעלה כוי"ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי' אחר שירד מעשות העולה נשא ידיו על העם ויברכם וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת וכן ויעלה נשיאים אחר שמעלה נשיאים נותן המים כי בעבור במקום מיוחד שבו ישוב האיד מים ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאדים עולים מפאתי צפון ודרום זהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב, ארץ כתיב הארץ קרי והענין אחד:

**ברקים למטר עשה**. ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורדים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו ומה שאמר לקול תתו הוא נהימת התחלת המטר שמשמעת קול וכן אמר כי קול המון הגשם:
**ויוצא רוח מאוצרותיו**. זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אדים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים לנשיאתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא אד וממנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר:

## פסוק יד

**נבער כל אדם מדעת**. מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה:
**הוביש כל צורף מפסל**. וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להוביש כי שקר נסכו לשקר חפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר:
**כי לא רוח בם**. באלילים והוא נסך וחפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך:
**נסכו**. ענין כסוי וחפוי כמו המסכה הנסוכה ואת קשות הנסך:

## פסוק טו

**הבל**. בעת פקדתם יאבדו, כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ופקדתם היא פקודת בבל שפקד האל עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקודת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה וגו' כלומר ששברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם:

## פסוק טז

**לא כאלה חלק יעקב**. לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונברא ובחר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם נחלתו וחלקו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה וזה אנחנו מכירים ומודים ה' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעבוד לא הכוכבים שהם צבאותיו כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבודת האלילים. והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס כדבר

המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוצאים התחבולה אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאו כזהב:

## פסוק יז

**אספי מארץ כנעתך**. יאמר כנגד בבל אל תתגאו עתה על ישראל בשביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אלילים בעבור שאתם עתה מושלים באומות כי הנה קול ה' אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך ההכנעה שהיית מכנעת העמים אספי אותה ההכנעה כי לא תכניעי עוד וענין אספי כענין אסוף ידך וי"ת כנושי מארעא סחורתך פירש כנעתך מן כנענים נכבדי ארץ:

**ישבת במצור**. את שאת יושבת במקום חזק ואת חשבת שלא תשלוט בך אומה, מצור ענין חוזק כמו ותכן צור מצור לה וכתרגם יונתן דיתבא בתוקפא בקירון כריכן וי"מ מן ובנית מצור ופי' את שאת עתידה לשבת במצור. יושבתי כתיב בתוספת יו"ד כמו אוהבתי לדוש וקרי יושבת והענין אחד:

## פסוק יח

**כי כה אמר ה'**, **קולע**. כמו שמשליכין אבן בקלע יושלכו כל גוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל בלבד לפיכך אל תרחיבו פה עליהם וכן נבא עליהם ירמיהו לאדום ולמואב וכן השאר כמה שכתוב בפעם הזאת כי כלם לקו על ידי נבוכדנצר ואחר כך לקה הוא ונלכדה בבל בתחלת מלכות בן בנו:

**והצרתי להם למען ימצאו**. אשר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל, והצרתי ענין צרה וצוקה, והחכם ראב"ע פירש כן כי ה' יביא עליהם קולעים ויצר להם מקומם הטעם להיותם נחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז"ל פירש סמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל לוקין והצרתי מלעיל הטעם ברי"ש וי"ת ואעיק להון בדיל דיקבלון חוביהון:

## פסוק יט

**אוי לי על שברי**. אמר הנביא לפי שדבר בפורענות יושבי הארץ ר"ל שאר האומות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי על שברי כי ישראל לוקים תחלה:

**נחלה מכתי**. החי"ת בשו"א לבדו נחלה פירוש נכאבת כלומר מכה קשה היא וחשבתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד:

## פסוק כ

**אהלי**. המשיל ירושלם לאהל וערי יהודה כמיתרים לאהל:

**בני יצאוני**. כי העם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו:
**יצאוני**. יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני:
**אין נוטה עוד אהלי**. אם אומר עוד יהיה מלך שיטה האהל ששדד ראיתי כי איננו ואין מקום יריעות האהל שנפלו כי האהל עשוי מיריעות:

## פסוק כא

**כי נבערו הרועים**. לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין וצדקיהו שהיו מלכים והמלך יקרא רועה וכן תרגם יונתן ארי אטפשו מלכיא:
**לא השכילו**. לא הצליחו כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והדומין לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא דרשו את ה' כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכות כמו שהצליח הוא כמו שכתוב עליהם ועל מרעיתם נפוצה הצאן שהיו רועים והם ישראל נפוצו בגלות:

## פסוק כב

**קול שמועה**. הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמועות מבהילות כמו הרעש בא מארץ צפון כלומר ששמענו שנסע נבוכדנצר ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרים לאיזה מקום יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא לשום את ערי יהודה שממה:

## פסוק כג

**ידעתי ה'**. פירושו כמו שפי' אדוני אבי ז"ל כי על נבוכדנצר נאמר שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון בנסעו ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלם עמד בדעתו כאילו חוזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל החליף רוחו ושנה את קסמיו לבא אל ירושלם בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו וחלל את השם ואמר הנביא ידעתי ה' לא לאדם בקמץ הלמ"ד לידיעה לאדם הידוע והוא נבוכדנצר:
**לא לאדם דרכו**. כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו:
**לא לאיש הולך**. וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין ההכנה בידו כמו שאמר דוד מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ:

## פסוק כד

**יסרני ה' אך במשפט**. פירושו כמו שפירש רבי יונה כי הנביא מדבר בלשון ישראל בלשון יחיד דרך כלל ואמר בראותו נבוכדנצר בא לארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטני כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיות גוי וכן ת"י איתי עליהון ייסורין וגו' כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

### פסוק כה

**שפוך חמתך**. אם יש לך אף וחמה שפוך אותם על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו כי ישראל אף על פי שחטאו לפניך לא יצאו מתחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מכל העכו"ם ומחזיקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללין לפניך ואף על פי שאין לבם נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבדה תקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים:

**משפחות**. כמו גוים כי האומה תקרא משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה:

**כי אכלו**. ואע"פ שהם שבט אפך על ישראל אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה וראוין הם ליענש ועליהם שפוך חמתך:

**ואת נוהו השמו**. כתרגומו וית מדוריהן אצדיאו ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ודבר על העתיד:

## פרק יא

### פסוק א

**הדבר**. לאמר שיאמרו אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמר שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ונאמר ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול ה' ויעשו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה:

### פסוק ב

**ודברתם**. אתה ונביאי האמת האחרים עמך כי היה צפניה שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפילו בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית:

**אל איש יהודה**. כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם:

**ועל יושבי ירושלים**. כמו ואל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על ה' כמו אל ה' והדומים להם וי"ת ודברתם ותמללון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי"ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדויקים ודברתם בסגול התי"ו:

## פסוק ג

**ואמרת**. עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כמו שנאמרו בתורה בסיני ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו:

## פסוק ד

**אשר ביום הוציאי**. בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית:

**ביום**. פי' במקום עת וזמן כמו והיה ביום ההוא שרש ישי וחרה אפי בו ביום ההוא:

**מכור הברזל**. שהיו הם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור:

**ועשיתם אותם**. המצות וזהו שמעו בקולי המצות שיצום:

## פסוק ה

**למען**. ואען ואמר אמן ה', אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית וה' לשון קריאה ותפלה כלומר ה' כן יהיה:

## פסוק ו

**ויאמר**. הוסיף עוד והזהירו לקרא אליהם את כל הדברים ופירש לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא ימתין להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמר להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו וכן מה שיאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם:

## פסוק ז

**כי העד**. באבותיכם התרתי כשהעלתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד ששלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד:

## פסוק ח

**ולא שמעו את כל דברי הברית**. הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו זהו שאמר אשר צויתי לעשות ולא עשו צויתי להם לקיים דברי ולא קיימו ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה וקיום הברית קורא מעשה:

## פסוק ט

**ויאמר ה' אלי נמצא קשר**. יראה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמר נמצא קשר כלומר מרדו בי אחר ששבו בימי יאשיהו:

## פסוק י

**שבו על עונות אבותם הראשונים**. דור אמון ומנשה ואחז וכל הפסוקים עד מה לידידי מבוארים הם ופירוש והלכו ערי יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל הארץ באו מצרימה ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך והנה אמר כי אינני שומע בעת קראם אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם אלא אנקם מהם כל כך הרבו לעשות הרע בעיני להכעיסני שלא אוכל למלט אותם מהפורענות:

## פסוק יד

**בעד רעתם**. על רעתם וכן בעד השלח יפלו והדומים להם רבים:

## פסוק טו

**מה לידידי בביתי**. אמר הנביא מה לידידי בביתי קרא האל ידידי לפי שהוא היה מאוהבי האל אמר מה לו עוד בביתי ר"ל בבית המקדש כלומר להשרות שכינתו שם:

**עשותם המזמתה הרבים**. כעשות כנסת ישראל התועבה את רבים כלומר עם אלהים אחרים כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וכיון שהיא הניחה אל אחד ועשתה מזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי ואמר בביתי כמו שאמר לידידי כי ידיד הנביא הוא ולא ידידם וכן בית המקדש בית הנביא הוא ולא ביתם:

**ובשר קדש יעברו מעליך**. חוזר לכנסת ישראל ואומר לה את מקרבת קרבנות לרבים שהם אלהים אחרים, ובשר קדש, בשר מזבח ה' שהוא קדש אותן קרבנות הקדש עוברים מעליך כאילו אינם מוטלים עליך לעשותם:

**כי רעתכי אז תעלוזי**. ולא שיש לך בשת ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלוזי ותשמחי וי"מ ובשר קדש כמו ואנשי קדש וכמו יבא כל בשר להשתחות שפירושו בני אדם כלומר החסידים אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות:

**המזמתה**. הכפל לחזק הענין וכן ישועתה עזרתה:

**רעתיכי**. היו"ד נוספת כיו"ד נעוריכי תחלואיכי וי"ת הפסוק כן מה לעמא דהוה חביב וגו' כבעמוד, ובמדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי בביתי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו שמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמתה אמר לו שמא מעוטם חטאו אמר לו הרבים אמר לו היה לך לזכור בשר המילה אמר לו ובשר קדש יעבור מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו':

## פסוק טז

**זית רענן**. המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנה עליו לחים:
**יפה פרי תאר**. פירש יפה פרי ויפה תואר ויפה שזכר עומד במקום שנים ר"ל שפריו יפה ותארו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא ה' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר"ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשים טובים ויפים דומים לפרי זית אשר בדשנו והוא שמנו יכבדו אלהים ואנשים:
**לקול המולה גדולה**. ועתה גרמו עליך עוניך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה כאילו אמר עליך כי כן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם כי יבשו מאלים אשר חמדתם וה' הודיעני אז הראיתני והדומים להם רבים:
**ורעו דליותיו**. ואותם הגוים ישברו דליות הזית שהיית נמשלת בו. ואדוני אבי ז"ל פירש עליה כמו עלה זית ר"ל הצית אש בעליה פי' בעלי הזית שהיו רעננים ולחים עתה יצית אש בהם וכנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהוא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה גם כן בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה ואחר כך שב לדבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו:
**המולה**. כתוב בויי"ו עם הדגש וכמוהו מעטים נמצאו באותיות אהו"י עם הדגש זכרנום בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ופי' המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני וכן קול המולה כקול מחנה ופי' הצית הבעיר כמו ויצת אש בציון והדומים לו, ורעו פי' וישברו כמו ירעוך קדקד ורעו את ארץ אשור בפתחיה:
**דליותיו**. פירוש ענפיו וקראו בזה הלשון ר"ל מלשון ארוממך ה' כי דליתני שפירושו רוממתני וזכר הענפים הנה בזה הלשון ר"ל שאפילו הענפים הרמים ישברו והוא משל על ירושלם ובית המקדש ויונתן תרגם הפסוק כן הא כאילן זיתא וגומר כבעמוד:

## פסוק יז

**וה' צבאות הנוטע אותך**. לפי שהמשילה לזית אמר עליה לשון נטיעה כלומר שהשכינך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בעשותך טובה כן דבר עתה אליך על ידי הנביאים שעתיד לבא עליך בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה על בית ישראל דבר רעה ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך:

## פסוק יח

**וה' הודיעני**. פירש אדוני אבי ז"ל הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות כמו שאמר בפסוק שאחר זה אמר הודיעני נא ואדעה אז ידעתי כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעותי להם אם אני מוכיח אותם לטובתם אני עושה:

**אז הראיתני מעלליהם**. כי בזה הראיתני מעלליהם הרעים אם לי היו רוצים לעשות כן קל וחומר לאחרים ואמר הודיעני ואמר הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד וכמוהו רבים במקרא כמו שכתבנו למעלה:

## פסוק יט

**ואני ככבש אלוף**. כמו ואלוף חסר וי"ו החבור וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלים וכן במשקל אחר שגר אלפיך וי"ת כאימר בחיר פירש אלוף תאר לכבש שהיה נבחר כמו אלוף תימן אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחים לטבח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי ומה היו חושבים עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו ופי' כתרגום נרמי סמא דמותא במיכליה ואמר נשחיתה במקום נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה, ועץ פירוש עץ מות כלומר עץ שהוא סם המות וכן ויורהו ה' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה נס בתוך נס:

**בלחמו**. במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל:

**מארץ חיים**. מן העולם הזה וי"ת מארעא דישראל:

**לא יזכר עוד**. פירש בחיים וכפל הענין במלות שונות:

## פסוק כ

**וה' צבאות שופט צדק**. שפטני מהם כי אתה שופט בצדק:

**בוחן כליות ולב**. כי אתה בחנת לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם:

**אראה נקמתך**. כלומר שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם:

**כי אליך גליתי את ריבי**. אין לי אח וקרוב לגלות את ריבי כי הם חשבו להמיתני, אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם ובאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו וכת"י גליתי אמרית:

### פסוק כא

**לכן, ולא תמות בידינו**. ואיך אמר ירמיהו וה' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושש למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה דרך הפחד והגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרים כי על ידי סם המות מת:

### פסוק כב

**לכן כה אמר ה'**, **הבחורים ימותו בחרב**. הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב:

**בניהם ובנותיהם ימותו ברעב**. בעיר וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ישיגו דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בניהם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב:

### פסוק כג

**ושארית**. אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישראל לפי שהיה להם להחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם ינבא בשם ה':

**שנת פקדתם**. שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכדנצר שפקד האל עליהם את עונם וחרבה הארץ וגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו האויבים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית וכן אמרו רז"ל וכן מצאנו בשוב גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמונה:

## פרק יב

### פסוק א

**צדיק אתה ה' כי אריב אליך**. שאריב אליך כלומר שאם אומר שאריב אליך לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה:

**אך משפטים אדבר אותך**. אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנדונין כי אני נבוך בזה:

**מדוע דרך רשעים צלחה**. כי היו בישראל רשעים מצליחים וכתרגם יונתן זכאי את ה' מלמידן וגו' כבעמוד:

## פסוק ב

**נטעתם**. משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה ובאמרו נטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה וכן אמר בתורה ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו כתרגומו:

**שרשו**. מבנין פעל הכבד אשר על דרך המרובע וכן בל שרש בארץ גזעם:

**קרוב אתה בפיהם**. אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הוא כי אתה רחוק מכליותיהם ואינם חושבים כי בידך טובתם ושאתה המטיב והמריע וי"ת קריבין פתגמי אוריתך וגו' כבעמוד:

## פסוק ג

**ואתה ה' ידעתני תראני**. ואתה ראה אותי במה שאני:

**ובחנת לבי אתך**. בחנת לבי שהוא אתך לא כלבם שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע:

**התיקם כצאן לטבחה**. כמו עד התיקנו אותם מן העיר אמר אלו השלוים הרשעים התיקם ממקום רבצם לרעתם כצאן לטבחה:

**והקדישם**. והזמינם:

**ליום הריגה**. ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום להנצל מן ההרג ואז יודע לעולם כי רשעתם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם:

## פסוק ד

**עד מתי תאבל הארץ**. עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלה ליום הריגה כשתאבל הארץ והוא יום החרבן:

**ועשב כל השדה ייבש**. זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא ינצלו אלה הרשעים השלוים מיום הריגה כי הם אומרים בשלותם לא יראה אחריתנו אם יאמרו להם נביאי האמת האל יביא אחריתכם לרע אף על פי שאתם שלוים עתה והם אומרים לא יראה האל אחריתנו כי אינו משגיח בנו ובמעשינו ואינו יודע מה אחריתנו:

**ספתה**. ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל:

## פסוק ה

**כי את רגלים**. פי' אדוני אבי ז"ל כי זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה אמר ועל מה ששאלתני אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם

רגלים כמותך והלאוך כי רצו יותר ממך ולא היה בך יכולת להשיגם והלאוך במרוצתם להשיגם:

**ואיך תתחרה את הסוסים**. ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם וזה פירוש המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואינך יודע דעתם וסודתם שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי והוסיף לו עוד על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק ענין עצמו ואמר לו אני רואה אותך חלוש ונלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולבך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך והם אנשי ענתות שהם בני משפחתך ובמדרגה אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג עמם צריך אתה שתתחזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי בלא מורא והוסיף לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהיה ראוי שתהיה לך ארץ שלום והיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשים להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שנתגדלו ביחד להגן זה על זה ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם או קרוביהם ואתה לא תוכל לעשות זה כי הם מערימים אליך להמיתך:

**ואיך תעשה בגאון הירדן**. כלומר במקום שמתגאין גלי הירדן והוא משל על שרי יהודה וירושלם והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישראל כי פרת בגבול ארץ ישראל הוא ויתכן לפרשו על נבוכדנצר שעתיד להעמיד חיילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיהו אם אתה מפחד מהם שהם מעטים איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן ויונתן גם כן פירש הפסוק לפי תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דנא תיובתא לירמיה וגומר כבעמוד:

## פסוק ו

**כי גם, בגדו בך**. כי היית בוטח בהם ואמרו להאכילך סם המות:

**קראו אחריך מלא**. קבוץ כלומר התקבצו אחריך ליראך ולבהלך אם תתנבא להם וכן מלא רעים קבוץ רעים שיתקבצו אחרי האריה:

**אל תאמן בם**. אם יקרבוך וידברו אליך טובות אל תאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אצלם ותהיה בבתיהם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להאכילך או להשקותך סם המות וי"ת ודאת ירמיהו בעי עליהון רחמין וגומר כבעמוד ורבינו האי פירש מלא

מן המלות שמפרשין אותן בהפכן כלומר חסר בכל דבר כמו שאומרים לסמיא סגי נהור ואדוני אבי ז"ל פי' מלא מן אשר מלאו לבו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך שום יראה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם ה' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד להנבא ולא תפחד מן המיתה:

## פסוק ז

**עזבתי את ביתי**. אמר האל כאדם הנוהם על אבדתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישראל כמו שאמר יעקב חבל נחלתו:

**ידידות נפשי**. אהבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה:

## פסוק ח

**היתה כאריה ביער**. כששואג האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולה ושאגתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עכו"ם בבתי האלילים כמו שנאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואומר ויקראו בקול גדול:

**על כן שנאתיה**. ונתשתיה כי נלאתי נשוא עוד מעשיה הרעים:

## פסוק ט

**העיט**. שניהם הה"א בפתח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז"ל הפסוק כן העיט צבוע בדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שישבע העיט יבאו כל חיות השדה לאכול כמו שנאמר לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העופות יבאו על החללים תחלה כי הם יראו בעופפם כמו שאמר באשר חללים שם הוא והחיות רואות העופות צבועים מדם החללים ויתורו ממקומם:

**התיו**. הה"א תמורת אל"ף אתיו אקחם יין שובו אתיו וענינו כמו באו והחיות הן משל על האומות שבאו עם נבוכדנצר להחריב לירושלם כאילו עשו להם אות והרימו להם נס שיבאו והוא משל העיט הצבוע לחיות והוא דבר הנבואה:

## פסוק י

**רעים רבים**. מלכי גוים שבאו עם נבוכדנצר והמלך כמו הרועה לצאן וכתרגם יונתן מלכין סגיאין קטלו עמי:

**כרמי**. ישראל כמו שאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל:

**בססו**. רמסו:

## פסוק יא

**שמה**. נבוכדנצר ואף על פי שלא זכרו הרי זכר רועים רבים והוא היה בראש והוא שם החלקה לשממה:

**אבלה עלי שממה**. שם תאר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני השימותיה:

**כי אין איש שם על לב**. למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע"י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם וי"ת הרי לית אנש דמשוי דחלתי על לבא:

## פסוק יב

**על כל שפים במדבר**. מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפירש ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם לשם שהוא מן הישוב באו שדדים:

**חרב לה' אכלה**. כמו אוכלת אמר בזה ובזה כמו אש אכלה אבל ברוב יאמר על משקל פעלת וההרג הוא אכילת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה וכזה תאכל חרב:

**מקצה ארץ ועד קצה הארץ**. כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכולם פשטה יד נבוכדנצר וחרבו הוא לה' כי הוא העיר את חרבו עליהם והנביא התנבא על אחת מהן טרם בא לה הפורענות כמו שכתוב בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר:

## פסוק יג

**זרעו חטים וקוצים קצרו**. אמר הנביאים זורעים חטים בכם ישראל שאתם נקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקם חטים הם דברי הנבואה:

**וקוצים קצרו**. כי לא צמחו להם בחלקה כי אם קוצים אלו הם מעשים רעים שדומין לקוצים:

**נחלו לא יועילו**. ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם:

**ובשו מתבואותיכם**. היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף ה' מפחדם מחרון אף ה' העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים וישראל הם שנקראו כרם ה' וחלקת ה'. ואדוני אבי ז"ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבואו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו נחלו מרוב ממון

שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי' בשו מתבואותיכם צווי כלומר יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים ויונתן תרגם לא תהון דמין לדזרעו חטין וגומר כבעמוד:

### פסוק יד

**כה אמר ה' על כל שכני הרעים**. הם פלשתים ועמון ומואב וצור וצדון שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעים להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו:
**הנוגעים**. פירוש להרע וכן כל הנוגע בהם הנוגע באיש הזה כתרגומו דינזק וכן הנגעים דמנזקין:
**הנני נתשם**. גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם:
**אתוש מתוכם**. אותם שגלו מביניהם אתוש מתוכם בשובי שבות עמי:

### פסוק טו

**והיה, אשוב ורחמתים**. כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימין מגלות בבל שבו גם הם:

### פסוק טז

**והיה, את דרכי עמי**. הדל"ת מעמדת בגעיא והמסרה ל' געיא:
**בשמי חי ה'**. כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו עכו"ם ולא נשבע בבעל ואם הם ילמדו דרכיו בזה ובזה הוא בטול עכו"ם:
**כאשר למדו**. כי באמת ישראל לא למדו לעבוד עכו"ם כי אם משכניהם:
**ונבנו בתוך עמי**. כי הרבה נתגיירו מהם בשובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל, ונבנו יהיה להם בנין ביניהם כלומר עמידה וקיום וכן תרגם יונתן ויתקימון:

### פסוק יז

**ואם, ואבד**. שלא ישובו עוד לארצם ומה שאומר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל או עדיין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות:

## פרק יג

### פסוק א

**כה אמר ה'**. ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו מה שצוהו האל והחכם הגדול מורה צדק רמב"ם כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא אדע בו טעם עדין ואם ר"ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא

יחגרהו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו ושאר הענין מפורש ופירש בנקיקי הסלע בחור הסלע ויונתן תרגם בשעיעות כיף גלי ומה שאמר שילך לנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא גבול א"י ר"ל כי כשיצאו מארץ ישראל לבבל ישחת גאונם:

## פסוק ז

**לא יצלח לכל**. לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם: בצר"י לפיכך הוא בקבוץ האל"ף בשו"א

## פסוק י

**המאנים**. שם תאר האחד מאן בצר"י לפיכך הוא בקבוץ האל"ף בשו"א ופתח:
**ויהי כאזור**. ופי' ויהיה גאונם שזכר את גאון יהודה ואת גאון ירושלם:

## פסוק יב

**ואמרת, כל נבל ימלא יין**. אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרש והנבל היה להם משל לשני דברים האחד כי כמו שהנבל ימלא יין וכו' כלומר ימלא בתוכו ושהוא נבלע בדפניו כן יהיו מלאים שכרון מכל צד והשכרון הוא משל לרוב הצרות כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעשה כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל ינפצו שבריו וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו כן יהיה מריבה ביניהם על רוב צרותיהם אפילו האבות עם הבנים ינופצו איש באחיו והנה ישחתו ע"י האויבים וע"י עצמם:

## פסוק טו

**שמעו, אל תגבהו**. לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה עמכם ואינכם צריכים לשמוע מוסר האל על ידי נביאיו לא תעשו זה:

## פסוק טז

**תנו לה' אלהיכם כבוד**. ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו אלא תנו לו כבוד:
**בטרם יחשיך**. יחשיך עליכם השמש כלומר שידמה לכם היום כלילה מרוב הצרות:
**ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף**. על הרי חשך, נשף פירוש לילה ואמר הרי כשתחשבו להשגב כאדם הנשגב בהרים כן תחשבו להשגב בעזר מצרים או על ההרים עצמם יתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתגוף רגלו באבן כמו שנבא עליהם ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו:
**וקויתם לאור**. ע"י מצרים:
**ושמה לצלמות**. האל ישים אותה התקוה לצלמות:

**ושית לערפל**. כפל ענין במלות שונות ישית כתוב פירש כמו ישים וקרי ושית והוא מקור והענין אחד:

## פסוק יז

**ואם לא תשמעוה**. אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומר לכם מפי האל ית' במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובכיית הנפש במסתרים היא הדאגה:
**מפני גוה**. מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם לשמוע דבר ה' כמו שנאמר להם ואל תגבהו:
**גוה**. כמו גאה וי"ת מן קדם דיעדי מנכון יקרכון:
**ודמוע תדמע**. נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר ה' שהיה האל להם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד שובים:
**ותרד**. כל כך תדמע עיני עד שתרד בדמע:

## פסוק יח

**אמר למלך ולגבירה**. זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה ריח בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והדומים להם והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם הגבורים והחרש והמסגר:
**השפילו שבו**. כאילו אמר שבו בשפל, כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כסאכם ושבו על הקרקע:
**כי ירד מראשותיכם**. בפלס ממלכותיכם האחד מראשם בפלס ממלכה והוא שם לרשות ולממלכה ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר"ל שום רשות לא נשאר לכם אלא הכל יורד כי אף בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכים שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם:
**עטרת תפארתכם**. כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה רוצה לומר דבר מראשותיכם וכן כי יהיה נערה יעשה מלאכה אשר כמוהו לא נהיתה והדומים לו ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו:

## פסוק יט

**ערי הנגב**. תרגם יונתן קרוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א"י כמו שכתוב וזכרו בזה הלשון מפני הפסוק הבא אחריו שזכר צפון הבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון:

**סגרו ואין פותח**. ר"ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח ובאמרו סוגר ר"ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבוא:

**הגלת יהודה כלה**. ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכם והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כלה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין:

**הגלת שלומים**. כפל ענין במלות שונות כי שלומים כמו כלם ר"ל שלמים וכן מוסר שלומנו עליו כמו מוסר כלנו וי"ת רבוי מלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו שלמא אתקבלו תושלמת עובדיכון:

**הגלת**. משפטה הגלתה כמו והרצת את שבתותיה והרצתה:

## פסוק כ

**שאו עיניכם**. כתיב שאי וראי כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטים ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה שזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים ומה שזכר בלשון נקבה הוא כנגד כניסת השרים הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועים אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים מצפון להגלותכם:

**איה העדר נתן לך**. ראי העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והיו צאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד:

## פסוק כא

**מה תאמרי כי יפקוד עליך**. יפקוד האויב עליך כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי אז וי"ת ארי יסער עלך חובך ר"ל יפקוד האל אבל לענין הפסוק נראה מה שפירשנו שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שיגלוך אלה ויחריבוך כי את הרגלת אותם עליך כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך:

**הלא חבלים יאחזוך**. כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתהפך כי נאמר צירים וחבלים יאחזוך:

**יאחזוך**. החי"ת בחטף סגול:

**לדה**. יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן ויהיה אשת סמוך גם אפשר שיהיה לדה תואר כמו וכח אין ללידה ויהיה אשת מוכרת כמו אשה יפת תואר:

## פסוק כב

**וכי תאמרי**. נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתונים וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה וכן אמר וגלותי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים:

**נחמסו**. כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה ויגלם וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים:

## פסוק כג

**היהפוך**. כי דבר טבעי הוא השחרות בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורות בנמר כן הרשע לא יוכל לסור מכם כאילו הוא טבעי בכם כל כך למדתם והרגלתם עצמכם במעשה הרע עד ששב אצלכם דבר טבעי:

**למדי**. כמו למוד מדבר מורגל:

**הרע**. מקור כמו ואם הרע תריע וי"ת כושי הנדואה:

**חברבורותיו**. כתמיו וי"ת שלטי רקמתיה:

## פסוק כד

**ואפיצם**. לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש עובר לרוח מדבר פירוש כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם במדבר כלומר אוציאם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר גם יש מדבר בין ירושלם ובבל:

## פסוק כה

**זה גורלך מנת מדיך**. כמו מדותיך או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו ויקובץ בלשון זכרים כמו שער הפנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך ופי' במדה שמדדת מדדתי לך את שכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פנים ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ומצאוך צרות רבות ורעות וזה גורלך ומנתך מאתי:

## פסוק כו

**וגם אני**. מבואר הוא:

## פסוק כז

**נאופיך**. כבר פירשנו כי כל ענין הנאוף הוא משל לע"א:

**ומצהלותיך**. שהיית שמחה על מעשיך הרעים:

**לא תטהרי אחרי מתי עוד**. לא תטהרי אחרי שנטמאת ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי ויונתן תרגם לא תדכן עוד כען ליך ארכא יומין סגיאין:

## פרק יד

### פסוק א

**אשר היה, הבצרות**. האחד בצרה וי"מ זה לעתות בצרה הבי"ת שרש ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אחר ובשנת בצורת והוא מלשון לא יבצר מהם ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרות ר"ל יוקר מעות ויוקר פירות והיה דבר ה' אליו קודם היות הבצרות כי יהיה ואמר לו בנבואה כך:

### פסוק ב

**אבלה יהודה**. ענין השחתה כמו אבל תירוש אמלל יצהר וי"ת אתאבלו דבית יהודה:
**ושעריה אמללו**. על דרך כל שעריה שוממים ר"ל אין יוצא ואין בא בהם או ששבתו הזקנים משבת בשערים כמו שאמר זקנים משער שבתו וי"ת וקרויהון חריבא:
**קדרו לארץ**. השערים על דרך משל או פירש יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו וי"ת אתחפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא אתרטישו לארעא:
**וצוחת ירושלם עלתה**. על דרך ותעל שועת העיר השמימה ר"ל יושבי העיר ירושלם:

### פסוק ג

**ואדיריהם**. הגדולים ששלחו צעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על החפירות שדרך למצא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או שיהיה שם מקום מים לעומק המקום והנה לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם רקים כלומר שבו ריקם כמו שנאמר באיוב בשו כי בטח ופירש שבו כליהם שבו עם כליהם או פי' שבו על הכלים כלומר ע"י משיב וכן אפוד ירד בידו לבלתי באו הכלים:
**צעוריהם**. כתיב והקרי ביו"ד ושניהם נכונים במשקל השמות אלא שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר ביו"ד ולא נמצא צעור בוי"ו:

### פסוק ד

**בעבור האדמה חתה**. בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה שאמר בשו אכרים חפו ראשם:
**היה**. מלרע:
**בארץ**. ר"ל בארץ ישראל:

**אכרים**. הם עובדי השדות:

## פסוק ה

**כי גם אילת**. אפילו האילת ילדה העפרים ועזבה אותם מחסרון מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אף על פי שהיא רחמנית והלכה להחיות את נפשה:

**ועזוב**. מקור במקום עבר כאילו אמר ועזבה וכן והחיות רצוא ושוב כאילו אמר רצו ושבו:

## פסוק ו

**ופראים, שפים**. חסר יו"ד הרבים מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמידתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשום מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פירש בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים נראה כי עקר השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כירודא ובאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה בעמדם על השפים אלא שאיפת הרוח:

**כלו עיניהם**. בראותם כי אין עשב כאילו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונש עונותיהם בישוב ובמדבר ושאר הגוים היה להם שובע וזה היה להם בעמים לאות לקבל עונש עונותיהם מאת האל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת:

## פסוק ז

**אם עונינו ענו בנו**. אמר הנביא בראותו בנבואה הרעה שיהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אמר אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו, אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו:

**כי רבו משובותינו לך חטאנו**. אמת כי הדין עליך להענישנו כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברים בעבור אלהים אחרים ובהרבות החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם ה', עוננו חסר יו"ד הרבים:

## פסוק ח

**מקוה ישראל**. כי אף על פי שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אף על פי שהצרה תבא להם בעונם אתה תושיעם ותרחם עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב:

**למה תהיה כגר בארץ**. במקומות רבים דברה תורה בענין הבורא כלשון בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח וביד וברגל כדברי בני אדם והכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחקו אונקלוס מתרגם התורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאים רחוק מעל הבורא יחסי התארים וענין הפסוק גם כן ואשר אחריו הסב יונתן הדבר הנאמר על האל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו דרך דמיון ותרגם כן סבור ישראל וגומר כבעמוד:

## פסוק ט

**למה תהיה כאיש נדהם**. למה יחול רוגזך עלנא וגומר כבעמוד ופשט הפסוקים כן הוא למה תהיה כגר בארץ כי מי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושבים אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כי אם הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוש לצרתה ולך הארץ ואנחנו גרים בה ותושבים עמך או אתה דומה בענין הזה כאיש נדהם ונבהל לא ידע מה לעשות או כגבור אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו:

**ואתה בקרבנו ה'**. ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו:

**ושמך עלינו נקרא**. כי אנחנו נקראים על שמך עם ה' לפיכך אל תניחנו, ובדרש שמך משותף בשמינו ישראל, נדהם פירושו לפי מקומו נבהל ואדוני אבי ז"ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי למי שהוא מכוסה לב מחלי מדהום:

## פסוק י

**כה אמר ה'**, **כן אהבו לנוע**. כמו שאהבו הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי ורגליהם לא חשכו מלכת אעפ"י שהיו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר להם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליכם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב נאמר כי אף על פי שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לצאת לארצות הגוים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לצאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו האל על שלוט האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליהם לפיכך אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קודם הגלות יזכור עונם ברעב ויפקוד חטאתם בחרב:

## פסוק יא

**ויאמר ה'**, **לטובה**. לפי שהתפלל על מקצתם לרעה והם רצו להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמר התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הריגה לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליהם:

## פסוק יב

**כי יצומו**. כשיקראו צום ויתענו ויתפללו אינני שומע אל רנתם פי' אל צעקתם כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה:

**רצם**. ירצה אותם כלומר עולותם ומנחתם לא יהיו לרצון לפני:

## פסוק יג

**ואמר**. מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאים מטעים אותם ואומרים להם לא תראו חרב ורעב:

**שלום אמת**. שלום של קיימא:

## פסוק יד

**ויאמר ה'**, **חזון שקר**. כי לא ראו זו בנבואה והם אומרים כי בנבואה ראו אותם:

**וקסם ואליל ותרמית לבם**. קסם כתב החכם הגדול רמב"ם ז"ל כי יש אנשים שישפע אליהם הכח השכלי בכח המדמה עד שידברו עתידות ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם ויקרא בעליו קוסם וי"מ כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם:

**ואלול ותרמות**. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהיה זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב והחרב:

**ותרמית לבם**. מרמה חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים בדברינו כמו שנסו אותנו בקצת העתידות נאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב וניפה להם מעשיהם כדי שנהיה נכבדים בעיניהם ונאהבים להם וזהו תרמית לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם:

**מתנבאים לכם**. אמר לכם וכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישראל כאומר כי רבו משובותינו וגומר:

## פסוק טו

**לכן**, **יתמו הנביאים ההמה**. ר"ל ראשונה ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם החטיאו את ישראל:

## פסוק טז

**והעם**. אף על פי שהיו מטעים אותם נביאי השקר היה להם לבחון בין נביאי האמת לנביאי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מיפים להם עבודה זרה שהוא בטול התורה ואף על פי שהם צודקים בקצת דבריהם בעתידות היה לכם להחזיק זה בקסם לא בנבואה כיון שדבריהם לבטול תורה והיא עכו"ם שאפילו יעשו אותות ומופתים אמרה תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותות והמופתים אמר הכתוב הטעם כי מנסה ה' אלהיכם אתכם:

**ואין מקבר להמה**. זה יהיה עונש עונם מוסף על היסורים והמיתה:

**נשיהם**. כי היו נשמעות לדברי שקר יותר מן האנשים:

**ובניהם ובנותיהם**. הקטנים בעונש אבותיהם כי כן הוא המשפט מאת האל יתברך שהוא אל אמונה ואין עול:

## פסוק יז

**ואמרת**. אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על שברם שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה ותאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו בשמעם את הדברים האלה:

**בתולת בת עמי**. עד שתגלה היא כמו בתולה שלא ידעה איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוים להגלותם מארצם עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה:

**מכה נחלה**. מכה קשה בחולי גדול:

## פסוק יח

**אם, תחלואי רעב**. שם תאר על משקל ותעלולים ימשלו בם וזכר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים:

**כי גם נביא גם כהן**. נביא מנביאי השקר כהן מכהני הלוים שהיו בהם רעים כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך:

**סחרו אל ארץ ולא ידעו**. סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שיתמו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאים שם בגולה ואמר גם ר"ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר באמרו סחרו לפי שההולך דרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך דרך ישרה וי"ת ארי אף ספר וגומר כבעמוד:

## פסוק יט

**המאוס מאסת**. חזר הנביא להתפלל עוד ואף על פי שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מקצת העם שב להתפלל:

**אם בציון**. אם ביושבי ציון כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על צרת היושבים בה:

**הכיתנו**. מכת רעב:

**ואין לנו מרפא**. כי אין מטר:

**קוה לשלום**. מקור אם נקוה שלום מהאומות שכנינו ונלך ונשבור בר בארצם:

**ואין טוב**. שום טובה לא יבא לנו משום צד:

**ולעת מרפא**. מרפא מצרת הרעב ומצרת האויב:

**והנה בעתה**. והנה אנחנו נבעתים מצרת שניהם ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והוא פורענות חטאין ומקצת זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרשה אסף אסיפם ויש ביניהם שנוי מעט הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפה בה"א וזה מרפא באל"ף:

## פסוק כ

**ידענו**. ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבותינו:

**כי חטאנו לך**. אנחנו והם והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו וזכר בפסוק המרדים והוא שאמר רשענו וזכר הזדונות והוא שאמר עון וזכר גם כן השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך:

## פסוק כא

**אל תנאץ**. אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ:

**אל תנבל כסא כבודך**. אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך הוא ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם:

**זכור**. כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא:

## פסוק כב

**היש**. למי נצעק על המטר אלא לך:

**בהבלי הגוים מגשימים**. פירוש נותנין גשם:

**ואם השמים יתנו רביבים**. אפילו השמים והוא הרקיע שנותנים המטר כי השמים הם נותנים המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר א"כ אין נתינת

המטר ברשותם וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצה הלא אתה הוא ה' אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר:

**כי אתה עשית את כל אלה**. מניעת הגשמים אתה עשית אותה שעצרת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה על מניעת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה:

## פרק טו

### פסוק א

**ויאמר ה' אלי**. למה תרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה, נפשי ר"ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לוים ונביאים והגדול שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ונאמר כי נאמן שמואל לנביא לה' ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה:

**שלח מעל פני ויצאו**. שלחם מעל פני ויצאו ואמר הצווי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם:

### פסוק ב

**והיה כי יאמרו, אשר למות**. אמרו רז"ל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער קרא טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכולם כלהו איתנהו ביה:

### פסוק ג

**ופקדתי, משפחות**. על דרך השאלה כלומר ארבע מיני פורעניות:

**לסחוב**. כי דרך הכלבים לגרר הנבלה באכלם אותה:

### פסוק ד

**ונתתים לזועה**. כתיב וקרי לזעוה והענין אחד אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה:

**בגלל מנשה**. כי הוא הנהיג את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללים כמו שכתוב וי"ת על דלא תבו כמנשה בר חזקיהו:

## פסוק ה

**כי מי, ינוד לך**. כמו לנוד לו ולנחמו ענין נחמת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמנחמים נדין ממקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת חרבנך שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים:

## פסוק ו

**את, נלאתי הנחם**. כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי נלאתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם:

## פסוק ז

**ואזרם**. כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם אפיצם בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער נכנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו וכתרגם יונתן בקרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריה בקרוהא ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומר עליהם ואף על פי כן שבט יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעים לא שבו ואמר שכלתי כי בניו היו:

## פסוק ח

**עצמו לי**. יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר"ל כי אני מצר עליהם ורבו אלמנותיו בעיני:

**אלמנותו**. כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וימצאו רבים כמוהו וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות:

**הבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים**. על קהלת בחורים הבאתי שודד בצהרים כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרים ולא הועילה לבחורים גבורתם, אם ר"ל קהלה או משפחה כמו שנקראת אום ואומה, בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שש מאות רכב בחור וכן תרגם יונתן איתיתי עליהון וגומר כבעמוד:

**הפלתי עליה פתאום עיר ובהלות**. עליה על האם שזכר הפלתי עיר ר"ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מהרוהו ללכת פתאום וכאילו אמר הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין כמו פתע פתאום ואדוני אבי ז"ל פירש עיר שונא מן ויהי עריך וי"ת איתיתי עליהון משירין וגומר כבעמוד:

## פסוק ט

**אמללה יולדת השבעה**. יולדת בנים רבים והיא כנסת ישראל ושבעה ענין רבוי במקומות לא חשבון מכוון וכן עד עקרה ילדה שבעה, שבע יפול צדיק וקם שבע כחטאתיכם:

**נפחה נפשה**. ענין דאבון כמו מפח נפש:
**באה שמשה בעוד יומם**. על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות חשך השמש בצאתו, באה כתוב בא קרי והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה:
**בושה וחפרה**. כפל ענין במלות שונות:
**ושאריתם**. השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר:

## פסוק י

**אוי לי אמי, איש ריב ואיש מדון**. כי כלם מריבים עמי ומדון כמו ריב:
**לא נשיתי ולא נשו בי**. לא נשיתי בהם שאהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה רק ששונאים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם:
**כלה מקללוני**. הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללני ומקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים לקצר הלשון ולצחותו והומרה ה"א קלה בוי"ו כמנהג ההחלפה במקומו ולולי שהחליפוה וקראו למ"ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה:

## פסוק יא

**אמר ה'**. אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב:
**אם לא**. כעין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה:
**שרותיך**. כמו שריתך וחירק התי"ו במקום סגול וכן תי"ו ותפוצותיכם חירק התי"ו במקום סגול ואל"ף שאר נעלם מהמכתב וכן וגם כל שרית ישראל כמו שארית ושאריתך ענינו אחריתך כלומר מה שישאר לך מהזמן בבא רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב:
**אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האויב**. בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזראדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם לשבת אם ללכת כמו שכתוב, הפגעתי בפעל יוצא כלומר אשימנו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר שתרצה ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמר כנגד ישראל כי גם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל, ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרה קטרין כמו

שאמר לו נבוזראדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך, שרותך כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואותיות אהו"י מתחלפות:

## פסוק יב

**הירוע**. מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר אמר הישבר ברזל ברזל אם ברזל אחד יחתוך ברזל אחר אם הברזל ההוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע"ז אצייי"ר ר"ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכדנצר כי אם הם ברזל נבוכדנצר הוא ברזל ונחשת:

**מצפון**. כי בבל צפונית לארץ ישראל כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה:

## פסוק יג

**חילך, לא במחיר**. כל כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו:

**ובכל חטאתיך**. ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך:

**ובכל גבולך**. הם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם במותיך שהם חטאתיך וזה ענין עליכם תוקד ונאמר אחר זה בפרשת חטאת יהודה במלות שונות במקצת:

## פסוק יד

**והעברתי**. בריי"ש פירוש אעביר אותך אל אויביך בארץ אשר לא ידעת:

**את אויביך**. כמו אל אויביך וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעבדתי בדל"ת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי בריי"ש וכן נמצא בספרים המדויקים הראוין לסמוך עליהם ובפרשת חטאת יהודה והעבדתיך בדל"ת:

**קדחה**. פעל עומד פירוש בערה:

## פסוק טו

**אתה ידעת**. כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומרים על המוכיחם אותם:

**אל לארך אפך תקחני**. אם תאריך אפך עליהם אל תקחני כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם וי"ת לא תתן ארכא לעולבני:

**דע שאתי עליך חרפה**. כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך:

## פסוק טז

**נמצאו**. כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתים ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיכך אמר ואכלם:

**כי נקרא שמך עלי**. בזה אני שמח מאד שיאמרו עלי נביא השם ושאר הנביאים יקראו נביאי הבעל:

**ויהי דבריך**. כתוב ביו"ד וקרי דברך בלא יו"ד לשון יחיד כמו שאמר ויהי והכתוב דרך פרט והקרי דרך כלל:

## פסוק יז

**לא ישבתי בסוד משחקים**. כי דברך הוא שמחת לבבי ובאמרו לבבי ר"ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה שמחה שהיא שמחת הגוף שאשב בסודם ובקהלם כשהם משחקים ואשמח עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי:

**מפני ידך**. רוצה לומר מפני יד הנבואה כמו היתה עלי יד ה' וכן תרגם יונתן מן קדם מימרך פריש יתיבית וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מליתני ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד ה' הויה והמכה והזעם והכאב הוא בזותם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב:

## פסוק יח

**למה היה**. למה בדגש ומלעיל על הה"א והוא אחד מן החמשה:

**נצח**. עולמי ותמידי שלא יפסק לי בכל יום ויום אני במריבה וכאילו מכתי מאנה הרפא ולשון מאנה נאמר על דרך מליצת השיר כי אין למכה רצון למה היה זה מה עון יש בי:

**היו תהיה לי כמו אכזב**. והנה אתה תהיה לי כמו אכזב רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומר יפסקו והנה לא נאמנו והענין אחד כפול במלות שונות ובאמרו אכזב וזכר התאר ולא זכר המתאר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ואמר המשל כנגד האל בעבור שאמר לו בתחילת נבואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומת נחשת וגומר והנה הם מחרפים ומכים אותי ואף על פי שאמר לו ונלחמו אליך היה דעתו שהמלחמה ההיא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק ובראותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב:

**אנושה**. כמו אנושה מכותיה, וכאב אנוש רוצה לומר חזקה וכבדה, ואכזב האל"ף נוספת והוא תאר כמו כזב והוא בשקל ארבע, ויונתן הוסיף לא יהי מימרך לי כדבין כמבוע דמיין דפסקין מוהי:

### פסוק יט

**לכן כה אמר ה' אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד**. אמר לו האל דברת כנגדי דברים אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואסלח לך ותעמוד לפני כבתחילה והעמידה לפני ה' היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואברהם עודנו עומד לפני ה' ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא:

**ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה**. ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל להשיב הרשעים שהם זוללים להשיבם טובים ויקרים כפי תהיה מה שתגזר ותאמר יתקיים כאילו אני אומר אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וי"ת רעות מימרי תקיים ויש מפרשים כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומת נחשת:

**ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם**. אבל זה השמר לך שלא תשוב לרעתם בהשתדלותך עמהם שמא יטעוך ברוב טענותם זה השמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם:

### פסוק כ

**ונתתיך**. אמר לא אהיה לא כמו אדם אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחילה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת בצורה:

**ונלחמו אליך ולא יוכלו לך**. כי אני לא אמרתי שמלחמתם אליך תהיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן שתוכיחם וכל זה הטורח תסבול להשיבם אלי כי אם לא תשיב כלם אי אפשר שלא תשיב מקצתם כמו שראינו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו ואם תטרח בזה ולא תחוש לחרפתם וגדופם תקבל שכר מאתי:

### פסוק כא

**והצלתיך מיד רעים**, **מכף עריצים**. שרוצים להמיתך:

## פרק טז

### פסוק א

ויהי דבר ה':

## פסוק ב

**לא תקח לך אשה**. יש הנה מבוכה למה צוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה כדאי ירמיהו שיחיו בניו בזכותו והנה הקטנים אינם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על קצתם ולא על כלם כי גם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות ועוד שגם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא מתו כלם שהרי גלו מהם וכענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאני רואה בזה הוא כי במקום הזה רוצה לומר בענתות ובענתות נאמרה לו נבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי נגזרה גזרה על הבנים והבנות הנולדים בענתות וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדתם הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שנאמר בנבואת יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתות כולם אם יהיו לירמיהו שם בנים ובנות יסופו בכלל האחרים כמו שנאמר כי עד צדק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו כי יסוף צדיק אחד בתוך אלפים אנשים חייבים כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבנים והבנות ואילו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות והיה מוציאם מענתות טרם בא הגזרה לא היו נספים עם האחרים אלא שלא היו מניחין אותם קרוביהם בני ענתות כי לא היו מאמינים בנבואה לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בנים ובנות כי יסופו בעון העיר ואפילו היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא ינצל בין כלם ומה שאמר המה לבדם ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת כמו שאמר ונח דניאל ואיוב בתוכה לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם שלשה או יותר ינצלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להצילם ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ואם ינצלום ממיתה אפשר שלא יצילום מגלות או מעונש אחר ומה שנאמר בשיר של פגעים יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שההשגחה בו תמיד לא תסור ממנו כמו שנאמר בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי, ואף על פי שנגזרה גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה בהם שארית היתה להם

שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה אף על פי כן האל צוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמר לו ה' כי גזרתם קשה עד שצוהו האל שלא יקח אשה במקום ההוא:

## פסוק ג

**כי כה הילודים**. שם תאר וכן הילודים במדבר:

## פסוק ד

**ממותי**. שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה ובלא מ"ם נוספת מותי חלאים תמות והוא קבוץ מן מות ר"ל מיתת תחלואים ימותו ותחלואים רוצה לומר בחלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב וכן תרגם יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואים ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פירושו כמו שתרגם יונתן:
**לא יספדו ולא יקברו**. כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור:

## פסוק ה

**כי כה, בית מרזח**. בית אבל כן פירשו רז"ל וכן וסר מרזח סרוחים. ואדוני אבי ז"ל פי' כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח:
**ואל תנוד להם**. בחולם וענינו פירשנו למעלה:
**כי אספתי את שלומי מאת העם הזה**. השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלומם לא באבלם ולא בשמחתם:

## פסוק ו

**ומתו**. ולא יתגודד ולא יקרח להם, ואע"פ שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת אולי הם היו עושין כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עבירות אחרות כמנהג הגוים ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשות הדברים שעושים על מת לא דברי אבל ולא דברי נחמה:

## פסוק ז

**ולא יפרסו**. בסמ"ך כתוב וענינו כמו פרשה ציון בידיה פרישת הידים באבל והכות כף אל כף. ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו

על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון רבים רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אמיה:

## פסוק ח

**ובית משתה**. הפסוקים האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים:

## פסוק י

**על מה דבר ה'**. מה בסגול והוא אחד מכ"ד מה שהם בסגול וכל דסמיך לח"ע דכו' במ"ז:
**עוננו**. בלא יו"ד וכן חטאתנו לשון יחיד:

## פסוק יב

**ואתם הרעותם**. והוא מן הדין פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם:

## פסוק יג

**והטלתי**. ענינו והשלכתי:
**ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה**. כתרגומו ותפלחון תמן וגומר כבעמוד:
**חנינה**. רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים אלא יעבדו בכם בפרך:

## פסוק יד

**לכן הנה ימים באים**. זו היא עתידה והיה הנביא אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותינו כי אף על פי שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה:
**ולא יאמרו עוד חי ה'**. כשישבע אדם ויאמר חי ה' ודרך העולם לסמוך על הזכרת ה' דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר צדקיהו חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרים חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ואמר הנה ימים באים שלא יאמר כי אם חי ה' אשר העלה וגו' וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ גליות:

## פסוק טו

**אשר הדיחם**. המדיחים והם מלכי האומות המגלים אותם ותירגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דה' דאסיק ית בני ישראל וגומר כבעמוד והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר ויש אומרים שיזכרו אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לה:

## פסוק טז

**הנני שולח לדוגים**. כתוב בויו"ו כמו עמדו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו"ד והענין אחד והוא תואר לצדי הדגים:

**ודיגום**. משפטו והדגום כמו מדוע אלי רבות משפטו הרבות אמר עתה הנני שולח לדיגים כלומר שיעיר את רוחם לבא כאילו שלח להם שיבואו והמשל כמשל צידת הדגים וכמשל צידת החיות והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים ומשל החיות הוא על הגולים כי צדי החיות והעופות יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתון אחרי כן וכן תירגם יונתן לדיגים לעמין קטולין ויקטלינון:

## פסוק יז

**כי עיני**. לא כמו שהם אומרים אין ה' רואה אותנו:

## פסוק יח

**ושלמתי ראשונה**. בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא צויתים ולא הזהרתים על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבות והקיאה אותם כי אף על פי שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עץ ואבן כל שכן ישראל שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמר לשונאי ויונתן תירגם ואשלם לתניינין כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם וגלוליהם רצה לומר שיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה נאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא מה שאמר ארצי ונחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע:

## פסוק יט

**ה' עזי ומעוזי ומנוסי**. אמר הנביא דרך קריאה אתה ה' שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיחם על העכו"ם אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפילו הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ובאמרו נחלו שעבדו עכו"ם דור אחר דור נחלה לבנים מאבות:

**ואין בם מועיל**. פירש באלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת:

### פסוק כ

**היעשה לו, אלהים**. לא יעשו משפט אלהים שיענום בקראם אליהם ויעזרום מצרתם, זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה:

### פסוק כא

**לכן**. אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי:

**וידעו כי שמי ה'**. כמו כי אני ה' כי הוא שמו ושמו הוא:

## פרק יז

### פסוק א

**חטאת יהודה**. ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרושה על לוח לבם שלא תוכל להמחק מלבם כאילו היא כתובה וחרושה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן הוא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקוק הכתיבה בעופרת כדי שלא ישברו צדי החקוק ותפסד צורת הכתיבה ופירוש בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש נטל צפורן של ברזל וחקק בו:

**שמיר**. פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגם ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק ובי"ת בצפורן במקום שנים כאילו אמר בשמיר כלומר כתובה בעט ברזל ובצפורן שמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם לבם הוא שמיר וחזק שהמשילו במקום אחר לאבן שנאמר והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן הוא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרושה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר ובי"ת בעט בצפורן תהיה הבי"ת שקוראים בי"ת העזר ובי"ת בשמיר תהיה בי"ת כלי ופירש חרושה כמו חרותה מן חרות על הלוחות:

**ולקרנות מזבחותיכם**. בכ"ף אף על פי שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמר מזבחותיכם לשון נמצא כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמר וכן חטאתיכם חרושה בקרנות

מזבחותיכם כי הם החטאת ולמ"ד ולקרנות במקום בי"ת כלמ"ד לפניכם לחרב הרגתי לפצעי ישבת לכסא והדומים להם:

## פסוק ב

**כזכור**. אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב עליהם כזכר בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה לה' כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון ויונתן תירגם כאדכרא בניהון אגוריהון:

**על עץ רענן**. טעמו דבק עם מזבחותם לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ופי' על סמוך כמו ועליו מטה מנשה וזבחת עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחים הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו נאמר בכל מקומות תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעכו"ם הנעבדה תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב:

**על גבעות**. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על ותחת שני הפכים:

## פסוק ג

**הררי בשדה**. לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתם הררי ומלת בשדה אף על פי שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתם הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה לחלוק שם השלל:

**חילך**. ממונך:

**כל אוצרותיך**. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם:

**במותיך בחטאת**. כמו הפוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכות בטעמם כמו מקום שם קבר שטעמו מקום קבר שם ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך בחובין דהויתון פלחין לטעותא בכל תחומיכון:

## פסוק ד

**ושמטתה ובך**. פירוש ושמטתה והשמטה תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בהיותך בה ויונתן תירגם ואייתי סנאה על ארעכון ותהא צדיא משמטתא בכון אעביד פורענות דינין:

**והעבדתיך**. בדל"ת ולמעלה בפרשת אוי לי עמי והעברתי ברי"ש:

**קדחתם**. הבערתם למעלה קדחם בכאן קדחתם, למעלה עליכם בכאן עד עולם:

## פסוק ה

**כה אמר ה'**. לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה:

**ומן ה' יסור לבו**. כי אם לא יסור לבו מה' אינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזור לא זולתו:

## פסוק ו

**והיה כערער בערבה**. תרגם יונתן כעכוביתא במישרא ופירש רב האי ז"ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי נאכל ונקרא ערער:

**ולא יראה**. על דרך השאלה:

**כי יבא טוב**. הוא המטר:

**ושכן חררים במדבר**. שהעץ הוא ישכון במקום שהוא חררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום וחררים ענין שרפה ודלקה מרוב חמימות מן ועצמי חרה מני חרב וחרה נחשתה נחר מפוח. חררים שם בשקל חצרים וכפל ענין במלות שונות ואמר ארץ מלחה ולא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן הישוב וכן ברית מלח ברית נגזרה וכן ארץ פרי למלחה ותרגם יונתן כארע סדום דלא אתיתבת והמשיל האדם שיסיר בטחונו מהאל כזה העץ שאינו מתלחלח אלא עמד ביובש כל זמן ואף על פי שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו:

## פסוק ז

**ברוך הגבר**, **והיה ה' מבטחו**. אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא ייראו מכל רע:

## פסוק ח

**והיה על מים**. שלא יצמא לעולם:

**ועל יובל**. ועל פלגי מים ישלח שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים:

**ולא יראה**. על דרך השאלה כלומר אפילו כשיהיה חום בעולם לא יחוש ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליבשו ואפילו עלהו יהיה רענן שלא יפול כשאר העצים

שנובלין עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים ואמר ידאג על דרך השאלה:

**ולא ימיש מעשות פרי**. כי אפילו בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח בה' לא יסור טובו לעולם ואפילו בשעה ששאר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע וכן האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו:

## פסוק ט

**עקוב הלב**. לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשישים בטחונו באדם וזה תלוי בכונת הלב כמו שאמר ומן ה' יסור לבו כמו שפירש לפיכך דבר בכונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראות בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי האל לפיכך אמר מי ידענו. ואמר אני ה' חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשה כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מרמה בידיו הכל הוא בכונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב:

**ואנוש הוא**. ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ויאמר על דרך השאלה בכאב הלב ביגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר חרפה שברה לבי ואנושה:

## פסוק י

**אני ה' חוקר לב בוחן כליות**. זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר:

**ולתת**. בפרשה זו ולתת בוי"ו כפרי בלא וי"ו ולמטה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו וכפרי בוי"ו והסימן וכלו ופי' ולתת. אמר אני ה' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו:

**כדרכו**. לשון יחיד כתוב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן ככתוב לשון רבים ויו"ד הרבים חסרה מהמכתב:

## פסוק יא

**קורא דגר**. לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקוראין בלע"ז פרני"ז והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם כן גם

הרשע שעשה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העושר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מת טרם זמנו או יאבד העושר מידיו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת"י הפסוק הוא כקוראה די מכנש בעין דלא דיליה וגומר כבעמוד:

**ימו**. כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו ביו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עלו בשמים ירעם:

## פסוק יב

**כסא כבוד**. פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלומר מושלך וי"ת פורענותא תתעביד מניה וגומר כבעמוד. ורבותינו פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור ה' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגומר ופירש כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם יתברך שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיה מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים שהם כסא ה' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות הש"י על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומלהשגיח בשפלים ומענוש הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ושבתו בשמים ונראה בו אורו וכבודו ואחר שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבינו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגומר וענין יסורי בארץ יכתבו כלומר הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם ית' ומעבודתו יכתבו בארץ לשוב לעפר כבהמות לא יהיה בהם חלק נשאר שיכתב בשמים מבני עליה וזה מפני

שעזבו מקור מים חיים הוא השם יתברך על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה:

## פסוק יג

**מקוה ישראל**. ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שהיו בוטחים באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורים ממך כמו שאמר ומן ה' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך:

**כי עזבו מקור מים חיים את ה'**. וזה מדה כנגד מדה שהם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים. מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סבור ישראל ויש מפרשין כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון:

**וסורי**. יסורי כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מנחי העי"ן בשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה נחלץ חשים והדומים להם והכנוי לנביא כלומר סורי ממני שהם סרים מהשם כי אני דבק בהשם והם סרים ממני ועוזבים את ה' ועל הדרך הזה אמר ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור"ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר"ל הסורים ממני כלומר מדרכי הטובה שאני דבק באל ואפשר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ"ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים והדומים להם:

## פסוק יד

**רפאני ה'**. הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה:

**כי תהלתי אתה**. אני מתהלל בך שתצילני מידם:

## פסוק טו

**הנה המה, דבר ה'**. שאתה אומר שתחרב הארץ יבא נא כי אין אנחנו מאמינים כי ה' דבר להחריב עירו:

## פסוק טז

**ואני לא אצתי**. לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלומר שאהיה נביא:

**ויום אנוש לא התאויתי**. כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי. יום אנוש יום חזק וכבד:
**מוצא שפתי**. שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון וגומר כבעמוד:

## פסוק יז

**אל תהיה לי למחתה**. כלומר אל תגרום לי בנבואתי שאהיה מחתה לפניהם:
**מחסי אתה ביום רע**. ביום שחושבים עלי רעה אתה מחסי וכן תעשה תמיד שלא אחת לפניהם כמו שהבטחתני:

## פסוק יח

**יבשו רודפי**. הבא עליהם אחר שהם אומרים יבא נא הביא אותו עליהם:
**ומשנה שברון שברם**. ומשנה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני ורוצה לומר בשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד באמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן ושוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו:

## פסוק יט

**כה אמר ה'**, **עם**. כתוב וקרי העם ואחד הוא אלא שהכתוב חסר ה"א הידיעה:
**אשר יבאו בו**. תחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת ומה שאמר בשער בני העם לקרוא באזני העם הנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקרא אחר כן בכל שערי ירושלם כדי להזהיר כל העם ומה שאמר לו לקרוא בשערים לפי שהיו מכניסין ומוציאין דרך השערים בשבת ולא הזהירם אלא בהכנסה והוצאה דרך השערים חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבים כי ירושלם דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום רשות הרבים לפיכך אמר והבאתם בשערי ירושלם לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ר"ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאים משא הם יותר מן המוציאים כי מביאים בני הכפרים לעיר תבואה ופירות וכן ממכר וכן כתוב בספר עזרא כשהוכיחם נחמיה על השבת ואמר ומביאים ירושלם ביום השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם אלא מחוץ לעיר לא

בתוך העיר כי לא היו חייבים בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום רשות הרבים ומה שאמר שמעו דבר ה' מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר"ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים:

### פסוק כד

**עשות בה כל מלאכה**. בה כתיב וקרי בו ושניהם נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב ולשון זכר כל שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר"ל ובאו ויצאו כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו ומה שצוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע"ז לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא במהרה הוא חוטא בשאר המצות ואמרו רבותינו ז"ל כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עובד עכו"ם כדור אנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחל לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם למדו רז"ל רמז ואמרו אין הדלקה מצויה אלא בבית שיש בו חלול שבת ואמרו מאי לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה והנה הפרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת וענינה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד האל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל:

## פרק יח

### פסוק ג

**והנהו**. כתוב מלה אחת וקרי והנה הוא שתי מלות והענין אחד:

**האבנים**. כלי היוצר שעושה עליו הכלים מחומר אשר בידו ויונתן תרגם סדנא ובספר השרשים הארכתי בפירושו עוד:

### פסוק ד

**ישר**. פעל עבר כי הוא חציו קמוץ וחציו פתח:

### פסוק ח

**מרעתו אשר דברתי עליו**. פי' מרעתו אשר דברתי עליו בעבורם להרע לו אחר כן אמר ורגע אדבר וגומר:

## פסוק ט

**לבנות ולנטוע**. פי' וכן עשיתי שבניתים ונטעתים ואחר כך עשה הרע ונחמתי והוצרכנו לפירוש הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין הזה כי ברעה אמר חשבתי ובטובה אמר אמרתי:

## פסוק י

**להיטיב אותו**. כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי:

## פסוק יא

**ועל יושבי**. כמו ואל יושבי וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה':

**יוצר עליכם רעה**. מחדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשת יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה:

## פסוק יב

**ואמרו נואש**. וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי ה':

## פסוק יג

**לכן**, **שערורית**. ענין לכלוך וטנוף:

**מי שמע**. כזה שיניח אדם טהור וילך אחרי גלול וטנוף וי"ת שנוי כלומר דבר משונה עשתה והמשיל משל ואמר:

## פסוק יד

**היעזוב מצור שדי שלג לבנון**. היעזוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם נמצאים אתו בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדה ונוזלים מצור שהם קרים היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום באמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב כמים קרים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אחר קרוב לזה כי המים הקרים והטובים יביאום בני אדם מרחוק דרך צנורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם וקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו באמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי:

**ינתשו**. בתי"ו כמו בטי"ת שהיא נטישה ועזיבה כי הטי"ת והתי"ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני כענין ונתשתי בתי"ו וי"ת הפסוק כן כמא דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגו' כבעמוד:

## פסוק טו

**כי שכחוני**, **ויכשילום**. חסר המכשילים וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשילים הם נביאי השקר:

**שבילי עולם**. חסר לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים השבילים שדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם וללכת נתיבות:

**דרך לא סלולה**. כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה היא כמו שאמר חדשים מקרוב באו:

**שבולי**. כתוב בוי"ו וקרי שבילי ביו"ד והענין אחד אבל המשקלים אינם אחד וחסרון מלת לעזוב וימצאו כמוה רבים כי כן דרך הכתוב לחסר מלים שיובן ענינם מהכתוב ותחס עליך שחסר נפשי או עיני ותכל דוד והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספ' מכלל:

## פסוק טז

**לשום**. הם גורמין בדרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה:

**שרוקות עולם**. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד שריקות ר"ל שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב:

**ישם ויניד בראשו**. יתמה בלבו ויניד בראשו כאדם התמה:

## פסוק יז

**כרוח**. כמו רוח קדים שהיא חזקה ומפיצה הקש והדברים הדקים כן אפיצם לפני האויב שיברחו לפניו הנה והנה ערף ולא פנים:

**אראם**. מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק ראיית ערף שהוא הסתרת פנים והשלכה אחר גו:

## פסוק יח

**ויאמרו**. אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים איש לאחיו לכו ונחשבה על ירמיהו:

**לכו**. ענין זרוז כמו לכו נא אנסכה בשמחה לכו נא ונוכחה לכו ונכהו בלשון והדומים להם:

**מחשבות**. רוצה לומר מחשבות רעות להמיתו:

**כי לא תאבד תורה מכהן**. כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן יש אתנו חכמים בעלי עצה וכן יש אתנו נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע:

**ונכהו**. שנלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו:

**ואל נקשיבה אל כל דבריו**. כלומר אל רבוי דבריו שאומר לנו אל נקשיבה. ואמר ירמיהו:

## פסוק יט

**הקשיבה**. הם אומרים שלא יקשיבו לי אתה הקשיבה אלי כלומר לתפלתי:

**ושמע לקול יריבי**. כלומר לדבריהם שמדברים עלי:

## פסוק כ

**הישולם, כי כרו שוחה לנפשי**. סם המות שרצו להשקותו שהוא כמו שכורים שוחה לאדם להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם משלמים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליהם עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני:

## פסוק כא

**לכן**. מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני:

**והגרם**. נאמר לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר וכן יגרהו על ידי חרב:

**שכולות מבניהם: ואלמנות**. מאנשיהם שיהיו הרוגי מות כלומר שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה:

## פסוק כב

**תשמע זעקה**. כי הזעקה תהיה כשיבא הרע פתאם:

**כי כרו שוחה**. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו שוחה והשוחה והפחים הוא סם המות שחשבו להאכילו:

## פסוק כג

**ואתה, אל תמחי**. כמו אל תמחה היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו צור ילדך תשי:

**והיו מוכשלים**. כתוב וקרי ויהיו והענין אחד:

**בעת אפך עשה בהם**. על דרך ויחר אפי בהם ואכלם:

# פרק יט

## פסוק א

**כה אמר ה'**, **בקבוק יוצר חרש**. מיוצר חרש תקנה הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות ויונתן תירגם הפך המלות ותרגם זלוע דחסף פחר וחסרון המ"ם ימצא כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם:

**ומזקני העם ומזקני הכהנים**. פירוש תוליך עמך הזקנים כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניהם הבקבוק להיות להם למופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני האנשים ההולכים אתך וכן תירגם יונתן ותדבר עמך מסבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור:

## פסוק ב

**אשר פתח שער החרסית**. משער החרסית יוצאים לגיא בן הנם ותירגם יונתן די קודם תרע קלקלתא וקלקלתא הוא בדברי רז"ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בספר עזרא ואת שער האשפות ורז"ל פירשו שהוא שער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשים הדא הוא דכתיב סורו טמא שער היסוד ששם היו מיסדים ההלכה שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימא האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה ושער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל, החרסות בוי"ו כתיב וקרי ביו"ד החרסית ואחד הוא:

**אשר אדבר אליך**. הדברים שאני מדבר עתה אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים:

## פסוק ג

**תצלנה אזניו**. ענין תנועת הרעשה והוא מבנין נפעל ונאמר זה הלשון באזנים ובשפתים כמו לקול צללו שפתי:

## פסוק ד

**וינכרו**. כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא יסבול המקום ההוא עכו"ם:

## פסוק ה

**אשר לא צויתי**. פרשתיו בפרשה גזי נזרך ויונתן תרגם דלא פקדית באוריתי ודלא שלחית ביד עבדי נבייא ולא רעוא קדמי:

### פסוק ז
**ובקותי**. ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן תרגם ואקלקיל:

### פסוק ח
**מכותה**. חסר יו"ד הרבים מהמכתב:

### פסוק יא
**כאשר ישבור**. פירוש כאשר ישבור איש וכן אם יחרש בבקרים החורש:
**להרפה**. בה"א כמו באל"ף ובא בדרך השאלה כמו וירפא את מזבח ה' ההרוס:
**ובתפת יקברו**. אף על פי שהוא מקום עכו"ם שלהם במקום התפת אשר טמאו יאשיהו:

### פסוק יג
**הטמאים**. טעמו אל בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה:
**לכל הבתים**. פירוש בעבור כל הבתים או על כל הבתים כלומר מה שאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני אומר:

### פסוק טו
**כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל**. אדון צבאות מעלה ומטה ואצביא עליכם צבא מטה:
**אלהי ישראל**. אף על פי שהם חוטאים לפני ועבדו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי ומקצת הפושעים יחזרו בהם:
**הנני מבי**. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב:
**ועל כל עריה**. ערי יהודה כי כלם היו נסמכות אל ירושלים כי היא האם:

## פרק כ

### פסוק א
**פקיד**. נגיד הפקיד הגדול שהוא נגיד על כלם ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא:

### פסוק ב
**על המהפכת**. יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז"ל פירש כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בנתים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין וי"ת לכיפתא:
**בשער בנימן העליון**. השער הזה היה בחלק בנימן כי בית המקדש היה מקצתו בחלק יהודה ומקצתו בחלק בנימן:

### פסוק ג

**לא פשחור קרא ה' שמך**. אמר קרא ה' שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי ה' קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אשר נבאת להם בשקר ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא ה' שמך ודבר עמך לא קרא ה' אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך:

### פסוק ד

**כי כה אמר ה'**, **נתנך למגור**. היה לו לומר נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בנבואתך מבטח לך ולכל אהביך שבוטחים בדברי שקר שאתה אומר להם תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם:

### פסוק ה

**ונתתי**, **חוסן**. ענין חוזק ותוקף כמו והיה החסון לנעורת וחסון הוא כאלונים וחוסן רצה לומר האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן וקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה:

### פסוק ו

**ואתה**, **אתה וכל אהביך**. ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומר שיקברו בבבל רוצה לומר אותם שימלטו מחרב ירושלים ילכו בשבי בבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך רוצה לומר רבים מאהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבים מהארץ וכמוהו רבים:

### פסוק ז

**פתיתני**. לפי שהכה אותו פשחור ונתן אותו במהפכת צעק חמס מתוך צערו ואמר פתיתני ה' כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת לי אל תאמר נער אנכי:

**ואפת**. ואני הייתי נפתה לדבריך:

**חזקתני ותוכל**. היית חזק ממני בטענה ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לי:

**כלה**. אומר על ישראל דרך כלל, ואפת מבנין נפעל ויהיה בתשלומו אפתה על משקל אבנה ובחסרון למ"ד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר אלהים והדבר הזה אשר דבר

ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקים לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו:

## פסוק ח

**כי מדי**. בכל עת שאדבר בדברי נבואה וכן מדי עברו והיה מדי צאתם והדומים להם:
**אזעק**. אמר אני זועק ומרים קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרים לי דברי חמס ושוד עד שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס:
**כל היום**. כל הימים שאדבר דבר ה' הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו וקלס ענינו לעג ובוז וכן וקלסה לכל הארצות וי"ת ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבי ארי הוה פתגמא דה' לי לחסודין וללעג כל יומא:

## פסוק ט

**ואמרתי**. ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני נבזה עליו:
**והיה בלבי כאש בוערת**. היה דבר ה' בלבי כאש בוערת שאשתדל בכל כחי להוציאם וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר ה':
**ונלאתי כלכל**. נלאתי לכלכלו ולא אוכל לסבלו בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם ואמר בוערת ואמר עצור כי האש ימצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח. כלכל ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום באו:

## פסוק י

**כי שמעתי דיבת רבים**. לשון הרע שאומרים עלי:
**מגור מסביב**. מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים יגורהו בחרמו ומה הם אומרים עלי זה לזה:
**הגידו ונגידנו**. פירוש הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון:
**כל אנוש שלומי שומרי צלעי**. אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר:

**אולי יפתה ונוכלה לו**. אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שנשקהו סם המות וי"ת מאיס יטעי:

## פסוק יא

**וה' אותי**. הם חושבים להמיתני ומזה לא אפחד כי ה' הבטיחני ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כגבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד או פי' ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ותרגם יונתן וה' מימריה בסעדי כגבר תקיף:

**בשו מאד כי לא השכילו**. ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והוא עבר במקום עתיד יבשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי ואותה הבושת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם:

**ולא יכלו**. חסר וי"ו שהוא במקום יו"ד פ"א הפעל מהמכתב:

## פסוק יב

**וה' צבאות בוחן צדיק**. אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו וה' צבאות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי יגמלהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו:

## פסוק יג

**שירו לה'**. אמר זה כנגד החסידים אשר היו בירושלם:

**כי הציל**. שגלה לו שלא יאכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו:

## פסוק יד

**ארור היום**. ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא תשיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו וגומר והוסיף הענין במלות שונות ואמר יום אשר ילדתני אמי:

## פסוק טו

**ארור האיש אשר בשר את אבי**. ואעפ"י שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קללה ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על קללו אותו ואמרו כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר:

**שמח שמחהו**. באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר נולד לו כי בני אדם שמחים לבן זכר ודואגים על הנקבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי:

### פסוק טז
**והיה, ושמע זעקה בבקר**. זעקה מקרוביו ומאוהביו בבקר כלומר בתחלת היום, וכן ישמע תמיד עד עת צהרים, וכן מכאן ואילך כל היום אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרים ותהיה קללתו מוספת והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה תהיה לשמחה כמו לא ירונן ולא ירועע יתרועעו אף ישירו ותהיה לאבל ולצער כמו למה תריע רע וכן ותרועה בעת צהרים:

### פסוק יז
**אשר לא מותתני מרחם**. מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתו קודם צאתו מרחם או אמר על האל כמו שאמר איוב כי לא סגר דלתי בטני:
**ותהי לי אמי קברי**. שאם מותתני קודם צאתי מרחם היתה לי אמי קברי:
**ורחמה הרת עולם**. רחם אמי למה לא היתה לי להריון עולם ממני הרה בסמוך הרת כמו מן שנה שנת שלומים שפה שפת היאור ובאמרו הרת ל' נקבה ורחם מן הדומה לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם ממני שאהיה לעולם ברחמה:

### פסוק יח
**למה זה**. מבואר הוא וכן הפרשה הבאה אחריו מבוארת:

## פרק כא

### פסוק ב
**נלחם עלינו**. קמוץ כי הוא בינוני:

### פסוק ג
**כה תאמרון**. חסר וי"ו המשך:

### פסוק ד
**הנני מסב**. כאילו כלי המלחמה אשר בידכם יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם:
**ואספתי אותם**. הכשדים:

### פסוק ה
**ונלחמתי**. הכשדים ילחמו אתכם מחוץ ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם:

## פסוק ז

**מן הדבר מן החרב**. מחרב המלחמה בהלחמה על העיר אתן אותה ביד נבוכדנצר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו:

**והכם לפי חרב**. מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה:

**לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם**. שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בשרים ובזקנים לא חמל:

## פסוק ט

**הצרים עליכם יחיה**. כתוב וקרי וחיה והענין אחד:

**והיתה לו נפשו לשלל**. לריוח כאילו שלל אותה:

## פסוק יא

**ולבית מלך יהודה**. חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בחסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים ופירושו ולבית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו:

## פסוק יב

**בית דוד**. זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו כן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו מעשיו הטובים:

**דינו לבקר משפט**. לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה ובדבר מצרכיכם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר במשה רבינו ע"ה וישב משה לשפט את העם מן הבקר:

**והצילו גזול מיד עושק**. מיד מי שעושק אותו וגוזלו והגוזל הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו בחזקה ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירות ואין רוצה לתתו לו מי שגוזל כל שכן שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגוזל גוזל ועושק:

**מעלליהם**. כתוב בה"א לנסתרים וקרי בכ"ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו:

## פסוק יג

**הנני אליך**. אמר כנגד ירושלם וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק והיא יושבת בעמק וכן קראה צור המישור כי היה צור והר וסביבותיה מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ונלחמתי אתך:

**יחת**. שרשו נחת ולולי החי"ת שהיא גרונית היתה דגושה ופירש ירד ויחנה וכן ותנחת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר בלשון ירידה לענין המלחמה שהיא בעמק ובמישור כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה:

### פסוק יד

**ופקדתי, ביערה**. הכנוי לירושלם רוצה לומר הערים אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו באש תבער יער וכת"י ביערה בקרוהא:

## פרק כב

### פסוק א

**כה אמר ה' רד בית מלך יהודה**. בהר הבית נאמרה לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט אמר לו עוד שיאמר אותה להם עוד בבתיהם ושיבטיחם ההבטחה הטובה אם ישמעו:

### פסוק ב

**בשערים האלה**. בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי' הבית הזה בית המלך לפי שאמר רוכבים ברכב ובסוסים ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה:

### פסוק ג

**כה אמר ה', מיד עשוק**. תואר בפלס קרוב גדול וענינו כמו עושק:

### פסוק ד

**כי אם עשו תעשו**. עשו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל:
**ועבדו**. כתוב בלא יו"ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים:

### פסוק ה

**ואם לא**. מבואר הוא:

### פסוק ו

**כי כה אמר ה', גלעד אתה לי ראש הלבנון**. אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש ממלכת ישראל אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היא ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישראל וכן היית ראש הלבנון שנקרא גם כן ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר סביבותיך כאילו לא נושבו:

**אם לא**. ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והדומים להם:
**נושבה**. כתוב בה"א על הארץ דרך כלל וקרי נושבו על הערים ויונתן פי' גלעד בית המקדש ותרגם הפסוק כן ארי כדנן אמר ה' על בית מלך שבטא וגומר כבעמוד:

## פסוק ז

**וקדשתי**. אזמן עליך משחיתים שישחיתו בתיך:
**איש וכליו**. ר"ל וכלי מפצו להפיל הבית:
**מבחר ארזיך**. ר"ל קירוי הבתים הספונים כמו שאמר למטה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה אמר על קירות הבתים הספונים בארז:
**והפילו על האש**. כמו שנא' וישרוף את בית ה' ואת בית המלך וגומר ויונתן תרגם ואזמן עלך מחבלים וגומר כבעמוד:

## פסוק ח

**ועברו**. מבואר הוא וכן ואמרו:

## פסוק י

**אל תבכו למת**. למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוציאו אותו מירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא משיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין ואמר בעבור יהויקים אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא ל"ז שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז"ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגהוץ ולתספורת ואמר בכו בכו להולך בלא בנים בכו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל:

## פסוק יא

**כי כה אמר ה' אל שלום בן יאשיהו**. שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע"פ שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדין משגלה ומת בבבל ורז"ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כי שלום הוא יהואחז כי במצרים מת וכבר בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים:

## פסוק יג

**הוי בונה ביתו**. זהו נאמר על יהויקים שזכר בסתם אל תבכו למת כמו שפירשנו ואחר שפירש ההולך פירש המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן זכרו בפירוש בסוף הפרשה לכן כה אמר ה' אל יהויקים:

**ברעהו יעבוד חנם**. היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו וזהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעל ה' לא יביטו ואמר פעלו העי"ן בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו ובה זה בחולם הפ"א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירוש שכר פעלתו לא יתן לו זהו חנם שאמר וכן לא תלין פעלת שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז"ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו:

## פסוק יד

**האומר אבנה לי**. אמר לבנות ובנה:

**בית מידות**. גדולות וכן אנשי מדות:

**עליות מרוחים**. מן ורוח לשאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרוחים מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ וזהו שאמר וקרע לו חלוני ופירוש פתח לו חלונים כתרגומו ופצים ליה חרכין חלוני כמו חלונים וכן על דברי חוזי כמו חוזים ואורגים חורי וחשופי שת והדומים להם:

**וספון בארז**. פירוש בית מדות שזכר הוא מקורה בקורות ולוחות ארזים ועוד הוא משוח בששר פירוש מצוייר במיני צבעונים וזכר אחד מהם שמציירים בו ברוב והוא ששר נקרא בערבי זנגפו"ר ובלע"ז מיני, ספון, מקורה כמו חלקת מחקק ספון, אתם יושבים בבתיכם ספונים, בארז בקמץ האל"ף בזקף, ומשוח שם התאר בפלס קרוב רחוק ונקרא מעשה הציור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה:

## פסוק טו

**התמלוך**. התחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתים הנאים הבנוים בחמס:

**מתחרה בארז**. מתערב בארז כלומר בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך:

**אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה**. כלומר איני תופש אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבניניך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך

ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס כמו שאמר כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וגו' ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וי"ת האת מדמי למהוי כמלכא קדמאה ר"ל כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה וקרא דוד ארז כי היה כארז בלבנון:

## פסוק טז

**דן דין עני, הלא היא הדעת אותי נאם ה'**. פיר' אותו בפסוק כה אמר ה' אל יתהלל חכם וגו' ויונתן תרגם הלא היא דעתא דרעינא כה אמר ה':

## פסוק יז

**כי אין, בצעך**. אחר חמדתך בממון:

**המרוצה**. ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם אינו משרשו כי ימצא זה הענין מנחי העי"ן כמו לא יכהה ולא ירוץ והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אותם ומכריחם לעבודתו זהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בדברי הימים ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיהם:

## פסוק יח

**לכן, הוי אחי והוי אחות**. הספד הקרובים כמו שאמר והוי הודו הורה הספד העם ואיך יספדו על המלך אלא זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקים ואף על פי שלא נזכרה:

**הודה**. כחו והדרו ר"ל מלכותו כמו שת"י וי על מלכותיה והה"א במקום וי"ו הכנוי כה"א אהלה והדומים לו:

## פסוק יט

**קבורת חמור**. ר"ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקים וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלם כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכים אותו בגלות בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו להקבר:

## פסוק כ

**עלי הלבנון**. אמר כנגד כנסת ישראל ראוי אם יש לך עזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרים שהיית בוטחת בהם וסלקת בטחונך ממני עתה כבא שברך צעקי להם אם

יושיעוך כי גם להם בא שבר כי מלך אשור נשבר ומצרים גם כן נשברו ע"י נבוכדנצר בימי יהויקים כמו שאמר ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ואף על פי שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצאו ממצרים וגומר באחרונה נצח נבוכדנצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר"ל עלי להר הלבנון וכן ובבשן ר"ל ובהר הבשן כי מן ההרים ישמע קול הצועק למרחוק:

**וצעקי**. בקמץ העי"ן מפני הזקף והצד"י מפוארת בקמץ חטף:

**מעברים**. מכל עבר ומכל צד גם כן צעקי וראי כי לא יועילוך כי נשברו כל מאהביך וי"ת סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא הרימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שתרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז"ל ואמרו ולמה נקרא בית המקדש לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישראל אבל ובבשן שתרגם ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היה תמיד בהמות לקרבן:

## פסוק כא

**דברתי אליך בשלותיך**. אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל:

**מנעוריך**. רוצה לומר דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמצותיו היה הדור ההוא וכן פי' חסד נעוריך:

## פסוק כב

**כל רעיך תרעה רוח**. כתרגומו כל פרנסיך ר"ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם תרעה רוח תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאילו הרוח הדיחה אותם ותירגם יונתן יתבדרון לכל רוח:

**כי אז תבושי**. כשיכלה בטחונך:

## פסוק כג

**יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים**. יושבתי מקוננתי ביו"ד יתרה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרה גם במבטא אהבתי לדוש מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן ישבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה רוצה לומר שיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון וזכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז:

**מה נחנת**. עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימצא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו ובזה יתפרש לשני הפנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך מכל אשר בנית וקוננת בארזים בבא לך החבלים:

## פסוק כד

**חי אני**. כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות:
**חותם על ידי ימיני**. כטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על יד הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקנך:
**אתקנך**. שרשו נתק ודגש התי"ו מורה חסרון הנו"ן והנו"ן האחרונה נוספת כנו"ן יברכנהו יצרנהו ויש דרש על הנו"ן היתרה אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורים ומשל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמר לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך:

## פסוק כה

**ונתתיך**. כל אלו ביד שאמר לענין אמרם וכן אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים זה הכפל גם כן לחזק לענין ההוא ופירוש ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך:
**אשר אתה יגור מפניהם**. שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם:
**וביד נבוכדנצר מלך בבל**. שהוא מלך עז וקשה כמו שנאמר עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו:
**וביד הכשדים**. שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר:

## פסוק כו

**והטלתי**. כמו והשלכתי וכן ויטילו את הכלים ובאמרו אשר ילדתך ר"ל שהיה דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר ושם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם:
**על הארץ אחרת**. בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן נכריה הכבש אחד הדוד אחד:
**אשר לא ילדתם שם**. שלא תמצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם:

**ושם תמותו**. גם זו קללה כלומר בארץ טמאה ימותו:

## פסוק כז

**ועל הארץ**. כמו ואל הארץ ורבים כמוהו:
**אשר הם מנשאים את נפשם**. שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה שאמר הנה כלי בית ה' מושבים מבבל עתה מהרה וגו' ובעבור זה היו מנשאים את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים:

## פסוק כח

**העצב נבזה**. הה"א ה"א השאלה לפיכך היא פתוחה אמר אם כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לצלמים והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת משליך אותו ומשבר אותו זהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדים כי בהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו:
**הוטלו**. כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו והרי אמר עליו ערירי ואפשר שהיו לו בנים בצאתו בגולה ומתו בבבל והנה הוא ערירי וכפל הענין ואמר הושלכו אחר שאמר הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות לחזק הדבר:

## פסוק כט

**ארץ ארץ ארץ**. כבר כתבתי בפסוק היכל ה' היכל ה' היכל ה' מה שפירש בו אדוני אבי ז"ל ויתכן לפרש כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב נחמו נחמו עמי והדומים להם ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ היכל ה' היכל ה' היכל ה' עוה עוה עוה אשימנה והקריאה לארץ ר"ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן וכל הארץ באו מצרימה וי"ת מארעיה אגלוהי לארע אוחרי ארעא דישראל קבילי פתגמא דה':

## פסוק ל

**כה אמר ה' כתבו**. זה הצווי כצווי ראה ריח בני סולו סולו והדומים:
**ערירי**. אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו:
**לא יצלח בימיו**. כי כל ימי חייו היה בשבי:
**כי לא יצלח**. וגם בזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רז"ל שעשה תשובה בבית האסורים ואמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר כתבו את האיש

הזה עירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ואמרו לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו א"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב ובני כניהו אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו':

## פרק כג

### פסוק א

**הוי רועים**. אמר על מלכי יהודה הרעים אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי כלומר שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות:

### פסוק ב

**לכן**, **ולא פקדתם אותם**. ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונש שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם:

### פסוק ג

**ואני אקבץ**. אם על גלות בבל אמר יהיה פירש ולא ייראו עוד זמן רב או יהיה כמשמעו לעולם והוא אומר על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון:

### פסוק ד

**והקימותי**, **ורעום**. ירעו אותם כמו הרועה הטוב:
**ולא יפקדו**. לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש:

### פסוק ה

**הנה ימים באים**, **צמח צדיק**. זהו המשיח וקראו צמח שיהיה צאתו בעולם כצאת צמח השדה שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כמו שאמר יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים:
**ומלך מלך**. אמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למען בצוע בצע ממטיר עליו מטר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך ובהוסיפו מלך הוא לחזק המלכות שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שאמר עליו ומשלו מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ:
**והשכיל**. הצליח וכת"י ויצלח וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרים זולתו:

## פסוק ו

**בימיו**. וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו:

**יקראו**. ישראל יקרא המשיח בזה השם:

**ה' צדקנו**. לפי שבימיו יהיה צדק ה' לנו קיום תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך הקריאה שקרא משה רבינו עליו השלום למזבח ה' נסי וקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו וכן ושם העיר מיום ה' שמה ויונתן תרגם דיהוויין קרן ליה וגומר כבעמוד:

## פסוק ז

**לכן**. אלה שני הפסוקים נאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת המלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות והענין אחד והכפל בכל מקום לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם:

## פסוק ט

**לנביאים**. בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר ה' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר ה' לנו שלא תבא עליכם רעה:

**רחפו**. התנודדו וכן מן הכבד מרחפת על פני המים:

**וכגבר עברו יין**. עבר עליו היין כלומר שגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני ה' שהוא מחולל על ידי הנביאים האלה:

**ומפני דברי קדשו**. שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי ה' הם מה שהם אומרים:

## פסוק י

**כי מנאפים**. איך יוכלו ליפות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועות שקר נשחתה הארץ אלו שתי הרעות הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר להטעותם כי לא תבוא עליהם רעה והנה הם רואים בעיניהם כי רוב ארץ ישראל נשחתה מפני רוב מעשיהם הרעים:

**נאות מדבר**. מקום מרעה הבהמות:

**ותהי מרוצתם רעה**. זריזותם ומרוצתם הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל אלא לרעה:

**וגבורתם לא כן**. וכן גבורתם אינה לדבר אמת:

**כן**. פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולמנעם מלספר חלומותם ודברי שקריהם והם מתגברים על נביאי האמת ואומרים להם שלא יתנבאו בשם ה' כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם ה' ולא תמות בידינו ויונתן תרגם מרוצתם ענין רצון וכן תרגם ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון:

## פסוק יא

**כי גם נביא גם כהן חנפו**. בצרי בגזרת פעל ופי' נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן ר"ל ספר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן הוא מכהני הלוים כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם:

**חנפו**. ענין רשע ומשוא פנים ות"י גניבו ארחתהון:

**גם בביתי**. כי גם בבית המקדש היו עובדים ומזבחים לאלהים אחרים:

## פסוק יב

**לכן יהיה, כחלקלקות באפלה**. כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כל שכן כשתהיה אפלה שלא יראה אנה יסמוך ואנה ילך:

**ידחו ונפלו בה**. כאילו ידחה אותם דוחה מאחריהם כי על כל פנים יפלו בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש סבות חלקות הדרך והאפלה והדחיה. ידחו מלעיל שלא כמנהג נחי הלמ"ד:

## פסוק יג

**ובנביאי שומרון, תפלה**. כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא נתן תפלה ענין דבר גרוע שאין לו טעם:

**הנבאו בבעל**. כי אחאב עבד הבעל וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ארבע מאות וחמשים איש בימי אחאב שהרג אליהו ואחרי כן קמו אחרים שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב בתשובה, הנבאו חסר תי"ו התפעל ומשפטו התנבאו:

## פסוק יד

**ובנביאי ירושלם**. לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דרך רעה:

**שערורה**. פירש רשע ולכלוך:

**נאוף**. כמו שנאמר בצדקיהו ובאחאב וינאפו את נשי רעיהם:

**והלוך בשקר**. שהיו אומרים כי דבר ה' בהם:
**וחזקו ידי מרעים**. שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם:
**לבלתי שבו**. שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי ראו אומר מה שלא ראו:
**כסדום**. כאנשי סדום:
**ויושביה כעמורה**. ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים:

## פסוק טו

**לכן, מאכיל אותם לענה**. אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות:
**חנופה**. רשע ונשוא פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם:
**לכל הארץ**. לכל יושבי ארץ יהודה:

## פסוק טז

**כה אמר, על דברי הנביאים**. כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ונתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל:
**מהבילים**. מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזון שהם אומרים מלבם הוא לא מפי ה':

## פסוק יז

**אומרים אמור**. המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אותם והדומים לו:
**וכל הולך בשרירות לבו**. כמו ולכל הולך ולמ"ד למנאצי שזכר עומדת במקום שנים:

## פסוק יח

**כי מי עמד**. כי מי מהם שעמד בסוד השם רוצה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם:
**וירא**. פירוש במראה הנבואה:
**וישמע**. הראשון בשוא הוי"ו והשני בפתח הוי"ו:

## פסוק יט

**הנה סערת ה' חמה יצאה**. עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות רבים כי דבר ה' בנבואה קיים כאילו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעים כלם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם

כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה ואמר אע"פ שאין האל עשה משפט ברשעים כלם הנה ימים באים שתצא סערת ה':

**חמה יצאה**. בחמה תצא אותה הסערה מלפני האל ותחול על הרשעים עד כלותם:

**וסער מתחולל**. כפל הענין לחזק הדבר ויונתן תרגם בהפרש מעט ביניהם שתרגם סערה מזופיתא ותרגם וסער מתחולל ועלעול משתגש וענין מתחולל ויחול ענין נפילה וחניה כמו יחולו על ראש יואב:

## פסוק כ

**לא ישוב, באחרית הימים**. זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי עד אותם הימים הרי אתם כאילו אינכם מתבוננים בה לפי שאינכם רואים כליון הרשעים ובאמרו בינה אחר תתבוננו הוא לתוספת באור ולחזק הפעולה כמו קצף ה' על אבותיכם קצף ויצם דוד צום, למען טבוח טבח והדומים להם ובאמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחיית המתים בימות המשיח:

## פסוק כא

**לא שלחתי את הנביאים**. אלה נביאי השקר אני לא שלחתי אותם:

**והם רצו**. מהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם בשמי:

## פסוק כב

**ואם עמדו בסודי**. ואם הוא כמו שהם אומרים שעמדו בסודי ודבר הנבואה באה להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא שיחזיקו ידי מרעים, וי"ו וישמיעו כוי"ו וטמאה שבועים כנדתה ונתתי גשמיכם והדומים להם שהוא לתנאי כלומר אם יהיה זה יהיה זה:

## פסוק כג

**האלהי מקרוב**. כמו אלהים אחרים שנאמר עליהם חדשים מקרוב באו וכי אינני אלהי מרחוק הלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואינני כמו אלהים חדשים אלה אשר לא יראו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר וי"ת אנא אלהא ברית עלמא וגו' כבעמוד:

## פסוק כד

**אם יסתר, אני מלא**. כמו וכבוד ה' מלא את המשכן כלומר שהיה ממלא את המשכן כי נאמר זה על האור שנברא כי אני מלא רוצה לומר אני ממלא כלומר כי בכל מקום אני וזה דרך משל כי הוא יתברך איננו גוף שיהיה ממלא מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ ות"י יקרי מלי:

## פסוק כה

**שמעתי, חלמתי חלמתי**. הפעל לחזק הענין והיו אומרים שהוא חלום של נבואה:

## פסוק כו

**עד מתי היש בלב**. רוצה לומר היש לעולם כמו שנאמר עד מתי:

**נבאי השקר**. מבנין נפעל:

**ונביאי תרמית לבם**. כמו מרמה כלומר הם נביאים מהתרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה:

## פסוק כז

**החושבים להשכיח את עמי שמי**. כי הם מונעים אותם לשמוע אל נביאי האמת המדברים בשמי כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ושכחו שמי כן עתה שוכחים שמי בחלומות נביאי השקר וי"ת כמה דשבקו אבהתהון וגומר כבעמוד:

## פסוק כח

**הנביא**. אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה הבאה בחלום כי החולם יספר חלומו ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי החלומות מדמיון המחשבות בהקיץ והמחשבות בעתידות לא יצדיקו רובם וכן אמר וחלומות השוא ידברו:

**ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת**. ידבר דבר שהוא אמת אם יהיה דברי בחלום לנביא ידבר דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החולמים הם כמו התבן והתבן אין בו הנאה כי אם למאכל הבהמות או למלאכה והבר הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר ואמר בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין דבריו אלא ספור דברים שראה בחלומו כמו שיספר דברים ששמע אין לשכל בהם חלק כי אם בכח המדמה אבל דברי חלום הנבואה נאמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי רוצה לומר השכלי עם כח המדמה ויונתן תירגם הא כמה דפריש בין תבנא לעבורא כן פריש בין רשיעיא לצדיקיא ורז"ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אמר רבי יוחנן כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים:

## פסוק כט

**הלא כה דברי**. דברי החולמים הם בטלים כמו שתראו כי הם אומרים שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתצא ותשרף את אשר תמצא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי אעשה ולא יפול דבר:

## פסוק ל

**לכן הנני על הנביאים**. כלומר הנני עליהם לכלותם וכן ת"י הא אנא שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרשה ואמר שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות אומות העולם כמו שהתנבא ירמיהו על האומות והיו הולכים לעם ואומרים להם כה אמר השם לעמון ועניין הנבואה כמו שאמר ירמיהו בביתו לתלמידיו כדי שיאמינו העם להם באמרם להם בשם ה' שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז"ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו נאמר כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר ה' צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה וכמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר ה' אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון צח ומתק שפתים ועליהם נאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם היו אומרים לעם דברי שלום בשם ה' והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי שישמעו להם ועל זה אמרו רז"ל המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומות שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו אומרים אותה לעם בשם ה':

## פסוק לא

**הנני, הלוקחים לשונם**. המחליקים לשונם, וכן הטתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו כמו שאמר במתק שפתים תדיחנו:

## פסוק לב

**הנני על נבאי**. מבנין נפעל:

**ובפחזותם**. ובקלותם כלומר בקלות דעתם וכן אנשים רקים ופוחזים:

## פסוק לג

**וכי ישאלך**. האל יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא ה' היה דעתם וכונתם ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלו דבר ה' בלשון משא:

**או הנביא**. נביאי שקר, ויונתן תירגם ספר וכבר פירשנוהו:

**או כהן**. מכהני הלוים:

**את מה משא**. תאמר להם את שאלתם ששואלים מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכם זו תהיה תשובת שאלתם ותירגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטוש יתכון:

## פסוק לד

**והנביא**. מבואר הוא:

## פסוק לה

**כה**, **איש על רעהו**. כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו:
**מה ענה ה'**. כמו מה דבר וכן וענית ואמרת ויען איוב הראשון:

## פסוק לו

**ומשא ה'**, **כי המשא יהיה לאיש דברו**. לכל איש מהם יהיה המשא דברו כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמע נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים כלומר בלבבכם תהפכו אותם מנבואה לכבדות:
**ה' צבאות**. כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר:
**אלהינו**. כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו ואדוני אבי ז"ל פירש כי דברו של אדם הוא נשיאות שפתיו כמו שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי כלומר וכראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות:

## פסוק לז

**כה**. מבואר הוא:

## פסוק לח

**ואם**. מבואר הוא:

## פסוק לט

**לכן הנני ונשיתי אתכם נשא**. מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליהם כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה. ונשיתי ושכחתי וכבר כתבנו כי בבא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ר"ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואתי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שקניתי אתכם וכרתי ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה:
**ונטשתי אתכם**. אעזוב אתכם ואת העיר שאסלק שכינתי ממנה ובאמרו מעל פני טעמו למלת אתכם ר"ל כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו וי"ת וארטיש יתכון מרטש וארחק יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי"ו והוא הנכון כי התי"ו והטי"ת ממוצא אחד הן

ויבאו בענין אחד וכן טעה בטי"ת ותעה בתי"ו ענין אחד הוא וכן אם ינתשו מים זרים בתי"ו כמו ינטשו בטי"ת:

### פסוק מ
**ונתתי**, **וכלימות**. שם בשורק הוי"ו ודגש המ"ם:

## פרק כד

### פסוק א
**הראני ה'**. בחיר"ק הה"א:

**והנה שני דודאי תאנים**. אמר הראני במראה הנבואה שני דודאי תאנים ואל"ף דודאי תאנים נוספת כאל"ף חמשים לולאות וכן אמר הדוד אחד בלא אל"ף וענינו סלים וכת"י סלי:

**מועדים**. מוכנים ומזומנים לאכול והיה זה אחר הגלות נבוכדנצר מלך בבל את יכניהו:

**ואת החרש ואת המסגר**. יועצים וחכמים היו וי"ת ית אומניא וית תרעיא:

### פסוק ב
**הדוד אחד**, **כתאני הבכורות**. הסמוכות לעצים כאילו אמר כתאני עצי התאנה המבכרות, בכורות תאר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדות בעיני מוצאיהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם:

### פסוק ח
**וכתאנים**. כאילו אמר והנשברים יהיו תאנים הרעות ואחר כן פירש ואמר כה אמר ה':

**והיושבים בארץ מצרים**. השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שילכו עם יוחנן בן קרח:

### פסוק ט
**לזועה**. כתיב וקרי לזעוה והענין אחד כמו כבש וכשב:

**לחרפה**. בלא וי"ו:

**לשנינה**. בלא וי"ו:

### פסוק י
**את הרעב**. בלא וי"ו:

# פרק כה

## פסוק א

**הדבר, על ירמיהו**. כמו אל:

**היא השנה הראשונה לנבוכדנצר**. והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה אך נאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים בנו שהמליכו פרעה נכו מלך נבוכדנצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן ה' בידו את יהויקים והיא שנה ראשונה לנבוכדנצר:

## פסוק ב

**על כל עם יהודה**. כמו אל:

**ואל כל יושבי ירושלם**. עם יהודה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושלם:

## פסוק ג

**זה שלש ועשרים שנה**. יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה ובי"ג שנה למלכו תחלת נבואת ירמיהו נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י"ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים בנו הנה שלש ועשרים שנה:

**אשכים ודבר**. האל"ף במקום ה"א השכם כי אותיות אהו"י מתחלפות ונכתבה יו"ד המשך שלא כמנהג עם הצר"י ברוב:

## פסוק ה

**למן עולם ועד עולם**. מזמן רב נתנה לאבתיכם ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו ולמ"ד למן עולם לא באה על ענין הדבר אלא לאמתת עצם הדבר ויספיק הענין זולתה וכמוהו למן היום אשר יצא מארץ מצרים למתי אעתיר לך והדומים להם:

## פסוק ז

**למען הכעיסוני**. כתוב רצה לומר בעבור שהכעיסוני וקרי הכעיסני למען הכעיס אותי עושים העכו"ם לא להנאה שיש להם בה:

## פסוק ט

**את כל משפחות צפון**. ולמעלה בתחלת הספר אמר לכל משפחות ממלכות צפונה ושם פי' כי משפחות אומר על העם וממלכות אומר על ראשי הממלכות ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות:

**ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי**. וטעם ואל אל שולח לא אל ולקחתי או יהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק ה' וירדפו אל מדין:
**ועל כל הגוים האלה**. הסמוכים לארץ ישראל או האלה על הגוים שעתיד לזכרם בסמוך בפרשת כוס יין החמה:

## פסוק י

**קול רחים ואור**. קול רחים שטוחנין תבלין לסעודת שמחה וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה ויונתן תרגם קל סיעין דמשבחין בנהור בוצין:

## פסוק יב

**כמלאת שבעים שנה**. כי נבוכדנצר מלך מ"ה שנה והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל"ו לגלות המלך יהויכין כמו שכתוב בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנת ח' לנבוכדנצר הרי מ"ה ואויל מרודך מלך כ"ג שנה והיאך ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג' שנים נשארו כ"ג בינתים והשלש לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה השלישית נהרג הרי מ"ה וכ"ג הרי ס"ח ושתים לבלשצר הרי ע' לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע' שנה כי לא מת בלשצר עד שנה שלישית לו:
**לשממות עולם**. שם מקובץ מן שממה והוא סמוך:

## פסוק יג

**את כל הכתוב בספר הזה**. עם כל הכתוב כלומר אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל הגוים כל הכתוב בספר הזה אשר ניבא ירמיהו:

## פסוק יד

**כי עבדו בם גם המה**. עבדו עבר במקום עתיד אמר יעבדו בכשדים גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס:

## פסוק טו

**כי כה אמר**, קח **והשקית**. הכל במראה הנבואה:
**היין החמה**. חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה וכמוהו העם המלחמה הספר המקנה והדומים להם:

## פסוק טז

**ושתו והתגועשו**. התפעל מורכב עם פעל שלא נזכר פועלו וענינו ענין ותגעש ותרעש הארץ:
**והתהללו**. ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע:

### פסוק יז
**ואקח, ואשקה.** הכל במראה הנבואה:

### פסוק יח
**את ירושלם.** היא שתתה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכדנצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם:
**ואת מלכיה.** יהויקים ויהויכין וצדקיהו:
**את שריה.** בלא וי"ו:
**לשרקה.** בלא וי"ו:

### פסוק כ
**ואת כל הערב.** עם מקובץ מעמים נתערבו יחד ות"י סומכוותא לשון ערבוביא:
**ואת כל מלכי ארץ פלשתים.** שאר ארץ פלשתים לבד הערים הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים בענין טחורי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל:
**ואת שארית אשדוד.** נראה כי כשלכדה נבוכדנצר מצאה נחרבת מקצתה ע"י מלך מצרים או זולתו:

### פסוק כב
**ואת מלכי האי.** אין בו כל בספר מוגה:

### פסוק כג
**קצוצי פאה.** השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר וי"ת מקפי פאתה:

### פסוק כד
**ואת כל מלכי ערב.** הם הערביים יושבי אהלים כמו שנאמר לא יהל שם ערבי:
**ואת כל מלכי הערב השוכנים במדבר.** לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פירש הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר:

### פסוק כה
**ואת כל מלכי זמרי.** אפשר כי זמרי הוא זמרן מבני קטורה:

### פסוק כו
**הממלכות הארץ.** בא הסמיכות עם ה"א הידיעה שלא כמנהג ברוב וכן באו כמוהו הלשכות הקדש היתד הארג והדומים להם מעטים:
**ומלך ששך.** מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך היא בבל באלפא ביתא דא"ת ב"ש:

## פסוק כז

**וקיו**. כן דרך השכור להקיא אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט לדעתו ויקום אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו. וקיו שרשו קאה ובא היו"ד תמורת האל"ף:

## פסוק ל

**ממרום ישאג**. על דרך משל כאילו ישאג וירים קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש:

**הידד כדרכים יענה**. יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול לחזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלע"ז דואידו:

## פסוק לא

**נשפט**. כאילו נכנס במשפט עמהם שיענישם על רעתם ונתנם ביד מלך בבל:

## פסוק לב

**כה אמר ה'**. אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע"י נבוכדנצר או תהיה עתידה והוא הנכון ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני:

## פסוק לד

**הילילו הרועים**. הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ:

**והתפלשו**. התגוללו בעפר או באפר:

**לטבוח**. שיהיו טובחים איש את רעהו:

**ותפוצותיכם**. זאת המלה באה שלא כמנהג כי הפ"א בחולם והתי"ו בחיר"ק והנכון הפ"א בשור"ק והתי"ו בצר"י כי הוא מן תפוצה בשקל תבונה תמונה והקבוץ תפוצות בשקל תבונות תמונות תשובות ועם כנוי הנמצאים תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם נשאר מעל ונאמר כי בא הפ"א בחולם לזווג התנועות כמו תהומות יכסיומו ובא התי"ו בחיר"ק כמו אם לא שריתיך לטוב שראוי שאריתך כמו שפירשנו:

**ונפלתם ככלי חמדה**. אתם שהייתם ככלי חמדה בשלותכם עתה תפלו ותשברו וכת"י ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא:

## פסוק לו

**יללת**. בחיר"ק הוי"ו ונוח היו"ד לבן אשר ולבן נפתלי בשו"א הוי"ו וחיר"ק היו"ד:

**מרעיתם**. צאן מרעיתם והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם:

## פסוק לז

**ונדמו**. נכרתו כמו גם מדמן תדמי:

**נאות השלום**. מקומות המרעה שהיו רועים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם:

### פסוק לח

**עזב ככפיר סכו**. הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד סוך בפלס עוז חוס יאמר ממנו סכו בשקל עזו אמר כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקדש מפני שלא מצא שם רצונו וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו נחרב:

**כי היתה ארצם לשמה**. כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו:

**מפני חרב היונה**. חרון חרב היונה ר"ל חרב האויב האונסת אותם מן ולא יונו נשיאי עוד את עמי:

**ומפני חרון אפו**. והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי' היונה מן יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא:

## פרק כו

### פסוק ה

**על דברי עבדי הנביאים**. כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו:

### פסוק ו

**כשלה**. כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה:

### פסוק ט

**מדוע נבית**. בלא אל"ף כבעלי הה"א:

**כשלו יהיה הבית הזה**. הראשון כתוב בה"א וזה בוי"ו ושניהם חסרים:

### פסוק י

**בפתח שער ה' החדש**. הוא שער המזרחית כמו שת"י במעלנא דתרעא בית מקדשא דה' מדינחאה ופירשו רז"ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ושבעה שמות נקראו לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נקראו חדש:

### פסוק יז

**ויקומו אנשים מזקני הארץ**. אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי חזקיהו שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה:

### פסוק יט
**הלא ירא את ה'**. כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו', ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו:

### פסוק כ
**וגם איש היה מתנבא וגו'**. כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כשהיה מתנבא רעה הנה יהויקים מלך יהודה כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מתנבא רע כמו ירמיהו גם ירמיהו יהרג:

### פסוק כא
**וירא**. ביו"ד איתן ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב:

### פסוק כב
**אלנתן**. מלה אחת היא:

## פרק כז

### פסוק א
**בראשית ממלכת**. נבואה זו נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים ואמר לו האל כי כשימלוך צדקיהו אחר ממלכות יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומטות וישלחם למלכים הנזכרים ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויצוה אותם אל המלכים אדוניהם שישלחו אותם אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברים הנזכרים בפרשה ויאמר להם ירמיהו גם כן ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה כי נראה כי המלכים הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל לפיכך צוה האל לירמיה שיאמר למלאכים האלה אחר שיכלו דברי אדוניהם יאמר להם ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה וכלכם תביאו צואריכם בעול מלך בבל ורז"ל אמרו כי כשהמליכו מלך בבל השליטו על המלכים האלה ומה שנאמר לו נבואה זו בראשית ממלכת יהויקים והנבואה אינה עדין עד י"א שנה כדי שידע יהויקים שעתיד למלוך נבוכדנצר שלא יבטח יהויקים במלך מצרים שהמליכו:

### פסוק ב
**מוסרות ומוטות**. רצועות וגידים שקושרים בהם העול על צואר הבהמה וי"ת חנקין ונירין:

### פסוק ה
**לאשר ישר בעיני**. ישר פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח:

## פסוק ו

**עבדי**. שיעשה רצוני בגוים:

**וגם את חית השדה נתתי לעבדו**. ע"ד וחית השדה השלמה לך וי"מ כי בזמן שהיה בין החיות היו עובדות אותו במאכל שהיו מביאות לו וזה דרך דרש והוא בזמן ההוא עשב היה אוכל כמו שאמר לו ועשבא כתורין לך יטעמון ויש דרש שרכב על ארי וקשר תנין בראשו:

## פסוק ז

**ואת בנו**. אויל מרודך:

**ואת בן בנו**. בלשצר:

## פסוק ח

**אותו את נבוכדנצר**. בא הידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא שפעמים בא כן כמו ותראהו את הילד יביאה את תרומת ה' והדומים להם שכתבנו בספר מכלול:

**עד תמי אותם בידו**. בא יוצא אף על פי שבנינו עומד כי המקור כדמות השם:

## פסוק ט

**ואל חלמתיכם**. פי' ואל חולמי חלומותיכם וכת"י ומן חלמי חלמיכון:

**ואל כשפיכם**. שם תאר למכשפים:

**כשף**. בפלס גנב:

## פסוק יח

**לבלתי באו הכלים**. מגזרת פועל בשקל מה טובו אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקום עתיד ואמר באו אל הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו שבו כליהם ריקם:

**ובית מלך יהודה**. כמו ובבית ובי"ת בבית השם שזכר עומדת במקום שנים:

## פסוק יט

**אל העמודים**. כמו על או פי' בעבור כמו ויאמר אברהם אל שרי אשתו:

## פסוק כ

**בגלותו**. כמו בהגלותו וכשנפלה הה"א להקל הקריאה נשארה תנועתה על בי"ת השמוש:

**חורי יהודה**. גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו ואריבה את החורים:

### פסוק כב
**עד יום פקדי**. ע"י כרש מלך פרס שנתנה לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה:

## פרק כח

### פסוק א
**ויהי בשנה ההיא**. השנה שעשה המוסרות והמוטות אשר צוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה היה בראשית ממלכת צדקיהו:
**בשנת הרביעית**. כן כתוב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתוב נסמך אל המספר כמו בשנת ג' למלכו והקרי מוכרת כמשפטו. ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעית למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר המנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשית ממלכת צדקיהו כמשמעו שנה ראשונה שמלך כמו שפירשנו ויהיה פירוש בשנת הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י"א שנה הנה כששלמו למלכות צדקיהו ארבע שנים נשלם השבוע ונשארו ממלכותו ז' שנים והנה שבוע אחד וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז"ל כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחילת מלכות צדקיהו שבימיו היה החרבן בסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו בה שמיטה לפיכך כתב גם כן בחדש החמשי לרמוז כי בחדש החמשי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו:
**חנניה בן עזור הנביא**. נביא שקר היה:

### פסוק ד
**הבאים בבלה**. שהיו באים:

### פסוק ו
**אמן כן יעשה ה'**. פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה כי אני נשכר ואתה נפסד אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה נפסד שאתה גבעוני כמו שנאמר מגבעון ואתה חוטב לי עצים ושואב לי מים ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימן:

### פסוק ז

**אך שמע נא**. הענין הזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח האל אפילו על תנאי הוא בא אבל באמת תסור ממנו הטובה ההיא אם יחטא כמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע בזה שהוא נביא שקר שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה:

### פסוק י

**את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישבררהו**. טעם וישבררהו על העול שהוא נתק המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטה:

### פסוק יג

**ועשית תחתיהן מוטות ברזל**. אמר האל לירמיהו אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ותאמר לו עוד כי כה אמר ה' אלהי ישראל וגומר אל השם צבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמר הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל ומה שאמר מוטות עץ ואנחנו פירשנו מוטות רצועות כן הוא כי המוטות רצועות או גידים שקושרים בהם העול והעול מעץ לפיכך סמך המוטות אל עץ וכן מוטות ברזל אין אומר שהמוטות יהיו מברזל אלא העול יהיה מברזל והמוטות רצועות או גידים שקושרים אותו בהם:

### פסוק טז

**מעל פני האדמה**. ר"ל שיקבר בתוכה והנה הוא משולח מעל פניה:

### פסוק יז

**בשנה ההיא בחדש השביעי**. פירשו רז"ל ואמרו בחדש השביעי שנה אחרת היתה ואת אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיוציאוהו אחר ר"ה כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר וכן ת"י ומית חנניה נביא שקר בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה ומה שתרגם גם כן השנה אתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחרניתא את מתקבר פירוש הוא שפירש כי כן כוונת ירמיהו לא שאמר לו כן בפירוש שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת בזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמר לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה ור"ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז"ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנה מונה י"ב חדשים מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה:

# פרק כט

### פסוק ב
**והגבירה**. היא אם המלך:

**והסריסים**. כתרגומו רברביא:

### פסוק ג
**אלעשה**. מלה אחת:

### פסוק ז
**כי בשלומה יהיה לכם שלום**. כל זמן שתמשך הגלות כי בחרבן בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות:

### פסוק ח
**מחלמים**. משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירים ופי' אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמים אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים:

### פסוק י
**כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם**. וע' שנה למלכות בבל כתבנו למעלה חשבונם, אפקוד שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכות בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה שהוא בגלות צדקיהו:

### פסוק יא
**אחרית ותקוה**. אחרית טובה כמו שאתם מקוים:

### פסוק יב
**והלכתם**. פי' בדרכי:

### פסוק טו
**כי אמרתם הקים לנו ה' נביאים**. זה שאני אומר לכם כי לשבעים שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל כשאתם אומרים הקים לנו ה' נביאים בבבל שאומרים לכם מעתה תשובו אינו כלום כי שקר הם נבאים לכם וי"ת נביאים מלפין:

### פסוק טז
**היושב אל כסא**. כמו על כסא:

### פסוק יז
**כתאנים השועירים**. המלוכלכים כמו שערוריה עשתה וכן המשילם למעלה בנבואת שני דודאי תאנים שארית ירושלם כתאנים הרעות, השועירים העי"ן בקמץ בפלס כוכבים כובעים:

### פסוק יח
**אשר הדחתים שם**. עבר במקום עתיד כמו אדיחם כי עדין לא גלו שארית ירושלם:

### פסוק יט
**ולא שמעתם**. לא הם ולא אתם:

### פסוק כב
**וכאחב**. הקטין שמו לגנאי ויש תוספת לגנאי האמינון אחיך:
**קלם**. שרפם מן קלוי באש:

### פסוק כג
**ואנכי היודע ועד**. יודע שהם מדברים שקר בשמי ועוד שנאפו את נשי רעיהם וי"ת וגלי קדמי ומימרי סהיד, והיודע כתוב בהפך האותיות הוידע:

### פסוק כד
**הנחלמי**. נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושלם וי"ת הנחלמי דמן חלם:

### פסוק כה
**בשמכה**. כתוב בה"א כמו אשר צויתי אתכה וחסידך יברכוכה והדומים להם:

### פסוק כו
**ה' נתנך**. אף על פי שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי ה' הסבה הראשונה וזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן צפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידים אתה ושאר הכהנים:
**בית ה'**. כמו בבית ה' וכן הנמצא בית ה' והדומים להם:
**לכל איש משגע**. בעבור כל איש ולנביא היו קוראים לגנאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה:
**אל המהפכת ואל הצינוק**. המהפכת הוא בית הסהר וכן ת"י כיפתא ובדברי רז"ל כונסין אותם לכיפה:
**הצינק**. כלי מסגר לידים:

### פסוק כח
**ארכה**. היא הגלות:
**את פריהן**. הראשון פרין וזה פריהן:

## פרק ל

### פסוק א
**הדבר אשר היה אל ירמיהו**. מבואר:

### פסוק ב
**כה אמר ה'**, **את כל הדברים אשר דברתי אליך**. פירוש אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אמר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר ה' וגומר ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לו סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי שזאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שיראו שתתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים:
**אל ספר**. כמו בספר וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון:

### פסוק ג
**כי הנה ימים באים**. לעתיד לימות המשיח כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ומגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם:

### פסוק ד
**ואלה הדברים**. הם עתידים כמו שפירשנו:

### פסוק ה
**כי כה אמר ה' קול חרדה שמענו**. דבר זה יאמרו כל הגוים אז בימות המשיח:

### פסוק ו
**שאלו נא וראו אם יולד זכר**. הקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שהוא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לו חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמר זה והמשיל חבלי האנשים מרוב הצרה שתבואם לחבלי היולדה:
**לירקון**. כי ברוב החבלים ינוס הדם מהפנים והם ירוקים:

### פסוק ז
**הוי כי גדול**, **מאין כמהו**. בנוע היו"ד:

**ועת צרה היא ליעקב**. וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שתהיה לפי שעה צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגומר:

## פסוק ח

**והיה, עולו**. עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עולם עליכם בגלות וכת"י אתבר ניר עממיא מצואריכון ואמרו צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח:

## פסוק ט

**ועבדו, אשר אקים להם**. אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחיית המתים ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד:

## פסוק י

**ואתה אל תירא, מרחוק**. מארץ רחוקה שאתם בגלות שם:

**ואת זרעך**. בניך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבים לא כן אלא בנחת תצאו גדולים וקטנים כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון:

**ושאנן**. פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והנו"ן פתוחה והתאר הנו"ן קמוצה:

## פסוק יא

**כי אתך, ויסרתיך למשפט**. כמו שפירש יסרני ה' אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעים וכן תרגם יונתן ואייתי עלך יסורים לאלפותך ברם בדין חסוך מה שאמר למשפט בפתחות הלמ"ד להורות הידיעה ר"ל לאותו משפט שנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו הכהו:

**ונקה לא אנקך**. ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב, כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרת מן העולם נקי ממנו ות"י ושיצאה לא אשיצינך:

## פסוק יב

**כי כה אמר ה' אנוש לשברך**. הלמ"ד במקום העצם ויספיק זולתה וכן למ"ד לאמות חמש הרגו לאבנר והדומים להם אחר העתידה שאמר אמר סמוך לענין לא אנקך אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסה אמר אף על פי שעתה אנוש לשברך ונחלה מכתך עוד תהי לך תקוה וכל המרעים לך ילקו בעבורך זהו שאמר בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו, אנוש ונחלה פירשנו למעלה:

## פסוק יג

**אין דן**. כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי:

**למזור**. כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומרים כי אין לך רפואת תעלה פי' רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וענינו רפואה ותעלה והענין הזה הוא משל המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו:

## פסוק יד

**כל מאהביך שכחוך**. אשור ומצרים שהיית הולכת להם לעזרה שכחו אותך:

**לא ידרשו**. ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שמתיך ביד הגוי המר והנמהר האכזרי והם כשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפילו לעצמם לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכדנצר. ואדוני אבי ז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמר בדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאשר יראו כי חליו כבד והוא נוטה למות יתיאשו ממנו מאהביו הרעים ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך כל מאהביך בין רעים בין טובים ובדין דנו חליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך:

**מוסר אכזרי**. פירושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות מוסר סמוך לאכזרי כי הוא פתוח:

## פסוק טו

**מה תזעק**. אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר לישראל פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופעם ידבר בלשון נקבה בעד הכנסה והענין אחד אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעק עליו כי מאתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך:

**עצמו חטאתיך**. ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא ינקו כי גם המה יאכלו:

## פסוק טז

**לכן, וכל צריך כלם**. הכפל לחזק הענין:

**שאסיך**. האל"ף במקום וי"ו המשך כי שרשו שסה ושרש משסה ששם והענין אחד בזה וכן בא אל"ף במקום וי"ו המשך במלת בצאתיו וגבאיו כי שרשו בצץ:

## פסוק יז

**ארוכה**. רפואה:

**קראו לך**. אומות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש להשיבה לישראל:

## פסוק יח

**כה אמר, ונבנתה עיר על תלה**. כתרגומו ותתבני קרתא דירושלם באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישראל והתל גבוה וכן העומדות על תלם ואותו תרגם יונתן תקפהון:

**וארמון**. ארמון המלך ובית המקדש כמו שת"י ובית מקדש כדחזי ליה ישתכלל:

## פסוק יט

**ויצא מהם**. מאהלי יעקב וממשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ופירוש תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שיתן להם:

**והכבדתים**. כמו והרבית כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע:

**ולא יצערו**. כלומר ולא ימעטו והענין כפול במלות שונות ויונתן תרגם ואתקפינון ולא יהון חלשין:

## פסוק כא

**והיה אדירו ממנו**. מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והענין כפול במלות שונות ומה שאמר ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה לישראל עוד מושל מהאומות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיותם בא"י פעמים שהיו נותנים מס למלכי האומות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופי' מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך:

**והקרבתיו ונגש אלי**. יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרשו על ישראל וכת"י ואקרבינון ויתנהון לפולחני:

**כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי**. פי' מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפילו מהאומות כל שכן מישראל שהם עם קרובי מקדם שאקריבם אלי והם יהיו נגשים אלי:

## פסוק כג

**הנה סערת ה'**. גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה ושנה אותה עוד לחזק הענין ויש ביניהם שנוי בקצת המלות כי למעלה וסער בוי"ו ובזאת סער בלא וי"ו ולמעלה מתחולל ובזאת מתגורר והענין אחד למעלה אף ה' ובזאת חרון אף ה' למעלה תתבוננו בה בינה ובזאת תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה וי"ת ענין אסיפה מתכנש:

# פרק לא

## פסוק ב

**כה אמר ה' מצא חן במדבר**. ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה העם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצאו חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעים שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל:

**הלוך להרגיעו**. הלוך מקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך כלומר האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכת"י הפסוק כדנן אמר ה' דיהב רחמין לעמא וגו' כבעמוד:

## פסוק ג

**מרחוק ה' נראה לי**. הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמרה היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק ה' נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות ענה אותם האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה אלא להיות האהבה לעולם:

**על כן משכתיך חסד**. ר"ל על כן משכתי לך חסדי ונראתי לך בכבודי על הר סיני להיות אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלות זה כמה שנים עוד אבנך ונבנית וגו':

## פסוק ד

**עוד אבנך**. כי העדה הפזורה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועציו וכשיבנה יתקבצו:

**בתולת ישראל**. כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדונים זולתי:

**עוד תעדי תפיך**. כלומר מרוב הטובה תצאי ותשמחי בתפים ובמחולות והתפים יהיו כעדי לך:

## פסוק ה

**עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו**. נטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים בארצם מאויביהם היו יראים לצאת לכרמים כל שכן לטעת כמו שאמר בחצים ובקשת יבאו שמה ועתה הבטיחם שיהיה להם שלוה גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמים ועושים אותן חולין ויהיו מותרין לזר לאכלן אחר החלול וזכר

החלול לפי שהיא בשמחה ובשירים כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק:

## פסוק ו

**כי יש יום**. יש יום שעתיד לבא שיקראו נצרים והם הצופים שיהיו עומדים שם לקרא ליושבי הכפרים לעלות לציון להודות לה' על רוב הטובה ויום פי' עת וזמן כמו ביום ההוא שרש ישי והדומין לו וי"ת ארי אית אריכות יומיא וגומר כבעמוד:

## פסוק ז

**כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה**. זה יאמר על תחלת הגאולה בבא קול הבשורה והוא פקדם כאילו אמר כה אמר ה' ליעקב רנו שמחה פירוש בשמחה וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו:

**וצהלו בראש הגוים**. כתרגומו ודוצו בריש גלי לעיני כל עממיא:

**השמיעו**. הבשורה והללו את ה':

**ואמרו הושע ה'**. כמו שהשמעתנו הבשורה כן עשה והושע את עמך אמר זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר:

## פסוק ח

**הנני מביא אותם מארץ צפון**. כי רוב הגלות בצפון:

**מירכתי ארץ**. ארץ בקמץ בסגול והוא אחד מי"ד שהם קמצין בזקף ובסגול:

**בם עור ופסח**. כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם וההרה והיולדת ילכו לאטם. ואדוני אבי ז"ל פי' ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם:

## פסוק ט

**בבכי יבאו**. יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה:

**ובתחנונים אובילם**. ענין חמלה ורחמים כמו חלו נא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה תחנה מאת ה' אלהינו והדומים להם ענין חמלה ורחמים ויונתן תרגם במגליהון כד הוו בכן וגומר כבעמוד:

**אל נחלי מים**. כמו על נחלי מים וכמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם:

**ואפרים בכורי הוא**. זכר אפרים כי רוב ישראל והם עשרת השבטים היו במלכות אפרים תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרים ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמר בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פי' חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישראל לענין חבה ואהבה וכתרגם יונתן ואפרים חביב הוא קדמי:

## פסוק י

**שמעו, מזרה ישראל יקבצנו**. מי שזרה אותו והגלהו בין האומות הוא יקבצו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שהרי על כרחם יוציאנו מרשותם וישיבנו לארצו זהו שאמר אחר כן כי פדה ה' וגומר:

## פסוק יב

**ובאו במרום ציון**. ת"י בטור בית מקדשא דאתבני בציון:

**ונהרו אל טוב ה'**. ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים:

**לדאבה**. להעצב ולדאג והוא מקור פ"א הפעל בפתח בפלס לאהבה את ה' אלהיך:

## פסוק יג

**אז תשמח בתולה**. ר"ל כל בתולה ובתולה וי"ת בכן יחדון כנישתא דישראל כד בחינגין:

**מיגונם**. היו"ד היא נחה:

## פסוק יד

**ורויתי**. הטעם מלרע בתי"ו זכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי:

## פסוק טו

**כה אמר ה' קול ברמה נשמע**. אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשה אפרים וזכר האם לכלם והיא רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה:

**כי איננו**. פי' העם וזכר אלו ואמר עליהם איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו ששבו יהודה ובנימן מגלות ראשון מבבל ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומם אים לפיכך אמר כי איננו ופי' ברמה בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק ויש דרש למה רחל לפי שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל ואמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי

אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על בני יש שכר לפעלתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ותקבר בדרך אפרת ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקדש שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא הוא דכתיב קול ברמה נשמע וגומר וי"ת הפסוק כן כדנן אמר ה' קלא ברום עלמא וגו' כבעמוד:

**בכי תמרורים**. שבוכה במרירות לב על דרך אמרר בבכי ובכה אליך במר נפש:

**רחל מבכה**. יבא הפעל מפעל הדגוש לרוב הבכי:

## פסוק טז

**כה אמר ה'**, **לפעלתך**. לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שנים ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרגם ארי אית אגרא לעובדי אהבתך צדיקיא:

## פסוק יז

**ויש תקוה לאחריתך**. לאחרית בניך:

## פסוק יח

**שמוע**, **מתנודד**. בוכה ונוהם פלאניר"א בלע"ז ואומר לי:

**יסרתני**. יסרתני זה כמה שנים בגלות והנני נוסר ולא אדע עוד:

**כעגל לא למד**. שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך:

**השיבני**. כלומר קבלני בתשובה:

## פסוק יט

**כי אחרי שובי נחמתי**. אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונות וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם:

**ואחרי הודעי ספקתי על ירך**. אחרי שנודעתי בעצמי וחשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער ומתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי:

**וגם נכלמתי**. הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו:

**כי נשאתי חרפת נעורי**. כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר מהמעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופי' נעורי בימים

הקדמונים ונקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך השאלה כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך כמו שפירש וכת"י חסודי חובנא דמלקדמין:

## פסוק כ

**הבן יקיר**. מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקר לי שלא חטא לי מעולם:
**אם ילד שעשועים**. כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו:
**מדי דברי בו**. בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי צאתם מדי עברו יקח אתכם ענינם בכל עת:
**על כן המו מעי**. על כן שאזכרנו באהבה הקדומה המו מעי לו בראותי אותו בגלות:
**רחם ארחמנו**. ואוציאנו מהגלות ופי' דברי בו לעבדי הנביאים וי"ת הכבר חביב קדמי וגו' כבעמוד:

## פסוק כא

**הציבי לך ציונים**. אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך ר"ל אע"פ שתגלי לא אבדה תקותך כי עוד תשובי אל עריך אלה:
**שימי לך תמרורים**. כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי היא לשון גובה כמו ויתמרמר אליו ר"ל גלים גבוהים:
**שיתי לבך**. ואם לא תציבי שיתי לבך שתזכרי הדרך שהלכת בה לגלות כי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה וי"ת כנישתא דישראל אדכרי ליך עובדי אבהתך:

## פסוק כב

**עד מתי תתחמקין**. מתי תהיי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שענינו סבב:
**הבת השובבה**. שהיתה שובבת ומורדת בי כלומר עד מתי תסבבי הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעצלי בתשובה:
**כי ברא ה' חדשה בארץ**. עתיד לברוא חדשה אחר שתשבי בגלות ימים רבים ומה היא החדשה כי נקבה תסובב גבר שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב אחר האשה וכן אמרו רז"ל בעל אבדה מחזר על אבדתו ואז הנקבה תסובב אחר אישה כלומר שישובו בני ישראל אל ה' אלהיהם ויגאלם וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים:

## פסוק כג

**כה אמר ה'**. גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו:

**בארץ יהודה**. זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש והוא נוה הצדק הר הקדש ואמרו יברכך ה' כלומר שלא תחרב עוד:

## פסוק כד

**וישבו בה**. בארץ יהודה שזכר ישבו בה יהודה כמו שהיה בה:
**וכל עריו**. פי' ובכל עריו ובי"ת בה עומדת במקום שנים:
**אכרים ונסעו בעדר**. פירוש וישבו בה אכרים ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו ויונתן תרגם איכרין ודנטלין בסיען:

## פסוק כה

**כי הרויתי נפש עיפה**. נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה:
**וכל נפש דאבה**. שדאבה ודאגה לרוב הצרות מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב:

## פסוק כו

**על זאת הקיצותי**. הה"א בשו"א וסגו"ל והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבואה תבא ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתעירית וחזית תבית דמכית ושנתי הנאתני וי"ו ואראה כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא ר"ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי ואראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוכה הקיצותי ושמחתי וכששבתי אחר כן שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי נהיתה עלי. ערבה ענין הנאה:

## פסוק כז

**הנה, זרע אדם וזרע בהמה**. פירוש אשימם כזרע שמפרוטה אחת יצאו כמה פרוטות:
**האדם והבהמה**. כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך אחר שאמר וזרעתי ר"ל שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי"ו וזרע וי"ו ההשואה כמו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברים ר"ל כי כזה כן זה פירש זרע אדם כזרע בהמה כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם ויונתן תרגם אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא:

## פסוק כח

**והיה, שקדתי**. ענין השתדלות בדבר והזריזות בו:

## פסוק כט

**לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה**. משל הוא לחוטא כמו שאמרו קדמוניהם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואמת הוא כי ממדת הבורא יתברך פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה אינו אלא בחטא עכו"ם וכיוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם ה' ומלאה הארץ דעה את ה' וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפילו להם עצמן יאריך העונש כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו ובוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל:

## פסוק לא

**הנה ימים באים**, **ברית חדשה**. חדושה הוא שתהיה קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת ה' עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנביא נבא על תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבותם והיא התורה חדשה שחדש להם תשובתם הרי אמרו פי' מה היא לא כברית אשר כרתי את אבותם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שמפרש והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים וכל אותה הפרשה עתידה כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחורב:

## פסוק לב

**לא**, **החזיקי**. בסגול הה"א תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם האריך אפו:

**בעלתי בם**. כלומר אע"פ שבעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז"ל פירש כי כל לשון בעילה שהוא קשור בבי"ת הוא לשון גנאי ופירש בעלתי כמו בחלתי ענינו קצתי כמו וגם נפשם בחלה בי:

## פסוק לג

**זאת**. מבואר הוא:

**אכתבנה**. בקמץ חטף התי"ו לבן אשר ולבן נפתלי בשוא ופתח:

## פסוק לד

**ולא ילמדו**. אינו אומר שיהיו כולם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת את ה' כלומר ליראה אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם ה':

**כולם**. בוי"ו עם הדגש:

**כי אסלח לעונם**. שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב חדש שידעו אותי:

## פסוק לה

**כה אמר ה' נותן שמש לאור יום**. זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעת שובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד ואמר בירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישיגנה האדם על בוריה וכן אמר הידעת חקות שמים וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמר ונותן חקות ירח וכוכבים לאור לילה:

**רוגע הים ויהמו גליו**. רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופירש שבקע הים לבני ישראל אע"פ שהמו גליו הוא השקיטם ונצבו מי הים כחומה מימינם ומשמאלם ועברו ישראל:

**ה' צבאות שמו**. שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל, וי"ו ויהמו כוי"ו וירד מעשות העולה וכל הדומים לו שפירשנו אחר שירד כן פירוש זה אחר שהמו:

## פסוק לו

**אם ימשו החקים**. על שמש וירח וכוכבים אמר שלא ימוש חקם לא על בקיעת הים כלומר כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו ישראל ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומר עובדים לפני כל הימים ופירוש מלפני שאני מעמידם בחקותיהם ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומה שהרי אותה הבקיעה לא עמדה אלא וישב הים לפנות בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבור ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצירה שנאמר עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך האמת לחקות השמים המשיל אהבתם למדידת שמים למעלה ולחקירת מוסדי ארץ מלמטה לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפשר הפרד האל מישראל שימאס אותם:

## פסוק לז

**כה אמר ה' אם ימדו שמים וגו'**. וזכר המדידה לשמים לפי שהם נטוים ויתכן בהם ענין ענין המדידה וזכר בארץ מוסדי שהיא תחתונה כיסוד לבנין וכן אמר בפ' אחר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים:

**על כל אשר עשו**. כלומר על כל עונות שעשו לא ימאסם בעבור זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעלה ועל זה אמר:

## פסוק לח

**הנה ימים**. באים קרי ולא כתיב:

**ונבנתה העיר**. ר"ל ירושלם:

**לה'**. שתהיה כל ימיה עוד לה' ולא תחרב עוד ואמר שתרחב העיר ממה שהיתה ונתן גבול הרחבתה:

**ממגדל חננאל עד שער הפנה**. ר"ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואת זכריה עד שער הפנים וזכר גם כן שם ומגדל חננאל וחננאל שם ידוע אצלם ויונתן תרגם פקוס:

## פסוק לט

**ויצא עוד קו המדה**. כתוב קוה בה"א כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקרי קו על הרוב:

**גרב וגעתה**. שמות למקומות ידועים אצלם בירושלם או סמוך לה:

## פסוק מ

**וכל העמק**. פירושו כתרגומו וכל מישרא אתר וגו' כבעמוד פירוש הדשן מן דשן ושמן ר"ל מחנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשוטו פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בית ריסא דמלכא ר"ל מקום מרוצת הסוסים ר"ל שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה שיעור ריס שהוא שבעים קנים והקנה שש אמות וזרת:

**השדמות**. לפי פשוטו השדות ר"ל רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו בו בכלל העיר תוך החומה:

**קדש לה'**. כמו קדש ישראל לה' כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאומר בנבואת יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בנין העיר ובנין הבית ולא יהרס עוד לעולם:

**השרמות**. כתוב ברי"ש וקרי בדל"ת ויונתן תרגם אריתא הוא מלשון רז"ל אריתא דדלאי והוא אמת המים שמשקים ממנה השדות:

## פרק לב

### פסוק א

**הדבר**. מבואר הוא וטעמו נמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חננאל הוא שהיה אליו בשנה העשירית ואחרי השלימו הדבר ספרו ירמיהו לאנשי המטרה:

### פסוק ב

**בחצר המטרה**. בחצר שהיו נשמרים שם האסורים מטרה שרשו נטר ענין שמירה כמו הינטור לעולם ותרגום ויאסוף אותם למשמר לבית מטרא:

### פסוק ד

**הנתון**. מקור בחולם וכן הנתון תנתן ואם האכול יאכל:

### פסוק ה

**עד פקדי אותו**. רוצה לומר שאקח נשמתו:

### פסוק ו

**ויאמר ירמיהו**. חנמאל בן שלום דודך, שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו:

### פסוק ז

**משפט הגאולה**. אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי:

### פסוק ח

**כדבר ה'**. כמו שאמר ה' שיבא אלי כן עשה:

**כי דבר ה' הוא**. ידעתי כי מהשם הוא שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו ויש מפרשים כי חנמאל בא ע"פ הדבור לירמיהו:

### פסוק ט

**ואשקלה לו**. הקו"ף בשוא ופתח:

**את הכסף**. הכסף שהתנתי עמו שבעה שקלים ועשרה הכסף, השקלים הם מנים והכסף הוא סלעים וכן תירגם יונתן שבעה מנין ועשר סלעין דכסף:

### פסוק י

**ואכתוב בספר ואחתום**. כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך חתמתי הספר בחותם:

**ואעד עדים**. במקנה שקניתי העדתי עדים כלומר בפני עדים שזמנתי לכך קניתי השדה והם היו חותמים בספר המקנה:
**ואשקול הכסף במאזנים**. וכבר אמר למעלה ואשקלה לו אלא רוצה לומר שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל ישר במאזנים כדי שלא יוכל להיות ביניהם דברים על משקל הכסף:

## פסוק יא

**ואקח, את החתום**. ר"ל ספר המקנה החתום כמש"א ואחתום:
**המצוה והחקים**. ר"ל ספר המצוה והחקים וספר שזכר עומד במקום שנים וספר זה הוא תנאי המכירה כמו מספר שני תבואות שהיא מצוה בתורה והחקים מנהגים שהיו נוהגים בזמן ההוא בענין המכירה וכל זה כתוב בספר אחד:
**ואת הגלוי**. רוצה לומר ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה האחד שהיה חתום ואחד שהיה גלוי כשירצו לראותו ולקרותו שיעשו כדי שלא יפתחו החתום והנה הם שלשה ספרים ואדוני אבי ז"ל פירש הגלוי ספר שכתב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות כמו שעשה בעז וי"ת ית שטרא דזביני וגו' כבעמוד:

## פסוק יב

**ואתן את הספר המקנה**. בא בה"א הידיעה עם הסמיכות כמו ממלכות הארץ כמו שכתבנו למעלה:
**לעיני חנמאל דודי**. רוצה לומר בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמר למעלה וכן ואת לוט אחיו רוצה לומר בן אחיו או חנמאל זה היה אחר שהיה דודו אחי אביו והמוכר היה בן דודו אבל חנמאל זה שהיה דודו היה שם בעת המקנה ובאמרו שנתן לו ספר המקנה ר"ל עם הספרים האחרים אלא שזכר ספר המקנה שהיא העיקר:
**הכותבים בספר המקנה**. ר"ל שחתמו בו שמם לעדות:

## פסוק יד

**לקוח**. מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם:
**ואת החתום**. ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום:
**למען יעמדו ימים רבים**. עד שוב הגולה שאז תתקיים נבואת עוד יקנו בתים ולהיות לאות לשיבת הגלות צוה האל לקנות השדה לנחמם לישראל שלא יחשבו שאבדה תקותם אם יגלו:

### פסוק יז
**אהה, אתה עשית את השמים ואת הארץ**. וכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ויעלם ממך כל דבר הנעשה בהם בין בשמים בין בארץ ואם תנתן העיר ביד הכשדים אתה ידעת וחשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו וזכר להם חסדי אבות הראשונים לפיכך אמר עושה חסד לאלפים שאם לא כן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרובה להכבש וזהו ענין תפלתו:

### פסוק יח
**אל חיק בניהם אחריהם**. כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי:
**האל הגדול הגבור**. אמרו רז"ל למה לא אמר ירמיהו והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו:

### פסוק יט
**גדול העצה**. שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם:
**העלילה**. המעשה:
**על כל דרכי בני אדם**. לא כמו שאמרו אין ה' רואה אותנו:
**לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו**. ואשר בפרשה ה' עזי למעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן וכלו:

### פסוק כ
**עד היום הזה**. פירוש עד היום הזה הם ידועים בבני אדם:
**ובישראל ובאדם**. ובישראל עושה אותות ומופתים ובשאר בני אדם בעבור ישראל:
**ותעשה לך שם**. אתה נודע באותות ומופתים ובהם ידעוך בני אדם על כרחם ובמדרש ובישראל ובאדם ובישראל ובמצרים עשית מופתים כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו מזל ששמש חשך למצרים שימש אור לישראל וי"ת ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא:

### פסוק כא
**ותצא, ובאזרוע**. באל"ף נוספת מאותיות אמתי"ן:

### פסוק כג
**ויבאו וירשו**. ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב:
**ובתורתך**. כתוב והוא דרך פרט על התורות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת:

**ותקרא**. מן כי הקרה ה' אלהיך וכתוב באל"ף במקום ה"א ואמר כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם איננו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא ית' הקרה אותו:

## פסוק כד

**הנה הסוללות**. הם העצים שמשליכים בהם האבנים בחומות העיר להכותם ויונתן תירגם הא מליתא עלו על קרתא למכבשה והוא תל עפר שצוברין סביב החומה לעלות משם על החומה וכן בדרז"ל מליא בנצא:

## פסוק כז

**הנה, הממני יפלא**. באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואע"פ כן אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלות ויקנו שדות ובתים בארץ הזאת:

## פסוק כט

**ואת הבתים**. כמש"א ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולים והגבוהים על גגותיהם:

## פסוק ל

**מנעורותיהם**. מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו:

**כי היו בני ישראל**. כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם:

## פסוק לא

**למן היום אשר בנו אותה**. כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזבוח בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד, ובדרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה:

## פסוק לב

**ונביאיהם**. הנביאים שלהם שהם נביאי שקר:

## פסוק לג

**ולמד אותם**. ע"י נביאי האמת:

## פסוק לד

**וישימו שקוציהם**. אחז ומנשה:

### פסוק לה
**אשר לא צויתים**. בג' מקומות נאמר זה הענין במלות שונות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפ' גזי נזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי, והשני בפ' וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת:
**למען החטי את יהודה**. עניינו פירשנו בפרשת גזי נזרך, החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאך לא סרו חסר אל"ף למ"ד הפעל:

### פסוק לו
**ועתה לכן כה אמר ה'**. פרשה זו עתידה ומבוארת כי כה אמר ה', ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב בספר יהושע:

## פרק לג

### פסוק א
**ויהי דבר ה' שנית**. ר"ל על זה הענין:

### פסוק ב
**כה, עשה**. עושה ירושלם שזכר למעלה ופי' עשה מגדלה כלומר שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אשר עשה את משה ואת אהרן:
**יוצר אותה להכינה**. מחדש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה היא מוציא הדבר למעשה:

### פסוק ג
**קרא**. אם תקרא אלי אענך כרצונך הפך מה שאומר ואל תשא בעדם רנה ותפלה:
**ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם**. אגידה לך נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם ויונתן תרגם רברבן ונטירן היה קורא ונצורות בנו"ן:

### פסוק ד
**כי כה אמר ה', אל הסללות ואל החרב**. כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אלא שאותה בי"ת הכלי וזאת בי"ת העזר ופי' החרב כשילים המפילים המגדלים וכן ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וסללות פירשנוהו:

## פסוק ה

**באים להלחם**. אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדים ולא פתחו להם לפיכך התחזקו הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר:
**ולמלאם את פגרי האדם**. והם גרמו גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו בם הכשדים:

## פסוק ו

**הנני מעלה לה**. לעיר ירושלם שזכר:
**ארוכה ומרפא**. ענין כפול במלות שונות:
**וגליתי להם עתרת שלום ואמת**. אמר וגליתי לפי שהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה, עתרת פי' רוב כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי תפלה וכן העתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם:

## פסוק ט

**ופחדו ורגזו**. גויי הארץ יפחדו וירגזו:
**על כל הטובה ועל כל השלום אשר אני עושה לה**. פי' לירושלם:

## פסוק יא

**מביאים תודה**. ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו את ה' וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבוא חוץ מקרבן תודה:

## פסוק יב

**מרביצים צאן**. בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנם בלי פחד:

## פסוק יג

**בערי ההר בערי השפלה**. בלא וי"ו והבאים אחריהם בוי"ו:
**על ידי מונה**. ישראל נמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לכלות הפושעים מישראל בצאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הנה גם כן עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה:

## פסוק טו

**צמח צדקה**. זהו מלך המשיח:

## פסוק טז

**וזה אשר יקרא לה ה' צדקנו**. הקב"ה יקרא לירושלם ה' צדקנו כלומר שיושביה יאמרו ה' צדקנו וי"ת ודין שמא דיהון קרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם ה' בגוה ולמעלה אמר

על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו ושניהם עולים לענין אחד ושם פירשנוהו וא"א ז"ל פירש וזה אשר יקרא לה הקב"ה שהוא ה' צדקנו:

## פסוק כ

**כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום**. אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו' ויום ולילה לא ישבתו כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו:
**בעתם**. על סדר התקופות:

## פסוק כב

**אשר**. כמו כאשר חסר כ"ף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר:
**כן ארבה**. עד שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמים והמספר נופל על זה ועל זה:
**משרתי אותי**. כמו משרתים כי פעמים יפול מ"ם הרבוי ויספיק ביו"ד הרבוי כמו נטעי נעמנים מי המרים מלאכי רעים והדומים להם:

## פסוק כד

**הלוא ראית, שתי המשפחות**. משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר ה' בהם להיות מנהיגי העם:
**ואת עמי ינאצון**. וכיון שראו שהאלהים מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניהם ולא יוכיחום ולא ינהיגום בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכות והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים נתונים ביד גויי הארצות. ואדוני אבי ז"ל פירש ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי אלהים מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל נפל אל המים וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את שנופל על הפעול:

## פסוק כה

**כה אמר ה' אם לא בריתי**. כלומר אם לא יהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל, ולא הוצרך לחשוב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מיראת המלכות:

### פסוק כו

**גם זרע יעקב ודוד**. כתב רבי יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומר בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נאמר יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אך מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל בישראל כי אם מיעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות:

**אל זרע אברהם**. כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים:

**ישחק**. כתיב בשי"ן כמו בצד"י כי שני השרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק:

**כי אשוב**. כתוב בוי"ו וקרי אשיב ביו"ד והענין אחד כי נמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב ה' את שבותך וזולתו:

## פרק לד

### פסוק ד

**אך**. בזה תתנחם אף על פי שתגלה לא תמות בחרב:

### פסוק ה

**בשלום תמות**. אע"פ שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושים למלכים זהו בשלום ורז"ל אמרו מהו בשלום שמת נבוכדנצר בימיו:

**ובמשרפות**. כמו שהיו שורפים על מטתם בשמים וזנים מרוקחים כמו שנאמר באסא ורז"ל פי' מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן:

**כי דבר אני דברתי**. כי זה הדבר אני דברתי אותו לפיכך תדע שיתקיים:

### פסוק ז

**אל לכיש ואל עזקה**. כמו על לכיש ועל עזקה וכמוהם רבים כמו שכתבנו:

### פסוק ח

**הדבר**, **אחרי כרות המלך צדקיהו**. שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאומר בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו

ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור פירוש להם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו' ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו:

### פסוק ט

**לבלתי עבד בם**. בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר:

### פסוק יא

**ויכבישום**. כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן נוסף וזה מן הקל:

### פסוק יז

**הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב אל הדבר ואל הרעב**. כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם:

**לזעוה**. לזעוה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנודה אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם:

### פסוק יח

**העגל אשר כרתו לשנים**. כן היא דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים:

### פסוק יט

**שרי יהודה ושרי ירושלם**. שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך:

### פסוק כא

**העולים מעליכם**. כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם:

## פרק לה

### פסוק ב

**בית הרכבים**: מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקנים הבאים מחמת אבי רכב:

**והשקית אותם יין**. אע"פ שהם לא שתו אמר והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות:

## פסוק ד

**איש האלהים**. כתרגומו נביא דה':

**שומר הסף**. סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין וזולתם ות"י שומר הסף אמרכלא:

## פסוק ו

**כי יונדב בן רכב אבינו**. ר"ל אבי אבינו כי הנה מצאנו יונדב בן רכב כשמלך יהוא בן נמשי וממנו עד ממלכות יהויקים קרוב לש' שנה:

## פסוק ז

**ולא יהיה לכם**. טעמו על כלם, לא בית ולא כרם ולא שדה, לא יהיה לכם לא במתנה ולא במקח מאחר:

**למען תחיו ימים רבים**. כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו יהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה וכשלא יהיה לו במקומו כל זמן שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשיראה רע ילך למקום אחר שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלים ויסעו ממקום למקום כפי מה שיראו הטוב במקום בית שדה וכרם ויאריכו ימים בזה וכן ראינו באבות שהיו נוסעים ממקום למקום באהליהם מפני הרעב. ושתית היין שמנעם ממה שידוע מסבתו שמטרף דעת מי שישגה בו כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם וכתוב למי אבוי למי מדינים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין וסבת גלות עשרת השבטים היה על הרבות שתית היין כמו שנאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים ואמר הוי גבורים לשתות יין ואמר משכימי בבקר שכר ירדפו וגם יהודה ובנימן סבת גלותם היין כמו שכתוב וגם אלה ביין שגו וכל הענין כמו שכתוב וראשון ששתה היין אע"פ שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו:

## פסוק יא

**ויהי בעלות נבוכדנצר**. בבי"ת:

**ונאמר באו ונבוא**. בואו לשון זרוז כמו לכו ונלכה הגלגל:

## פסוק יד

**הוקם את דברי יהונדב**. הוקם לשון יחיד על רבים כי מלת את כוללת הרבוי:

## פסוק טו

**ואשלח**. אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו והטיבו כי עבודה זרה שקולה כנגד כל העברות:

**ושבו אל האדמה**. כמו על וכן אל ההרים לא אכל:

### פסוק יח
**על מצות יהונדב**. כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו:

### פסוק יט
**לכן, לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים**. תירגם יונתן משמש קדמי ובדברי רז"ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה וי"א בנותיהם נשואות לכהונה והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח:
**יונדב**. בלא ה"א שלשה בפרשה וסימן ויאמרו ונשב לא יכרת:

## פרק לו

### פסוק א
**ויהי בשנה הרביעית ליהויקים, קח לך מגלת ספר**. מגלה וגליון יקרא הקלף או הגויל שיכתוב אדם עליו ובסמכו המגלה לספר רוצה לומר שיכתוב עליה ואז תקרא ספר:

### פסוק ב
**וכתבת אליה**. כמו עליה אמר שיכתוב כלל הדברים מראש הספר ועד הנה ורז"ל דרשו זו מגלת איכה:

### פסוק ו
**ביום צום**. ביום תענית ואדני אבי ז"ל פירש ביום קבוץ מן צומת הגידין בדברי רבותינו ז"ל ר"ל יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ על צרתם:

### פסוק י
**החדש**. הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה:

### פסוק יא
**מעל הספר**. שהיו כתובים על הספר:

### פסוק יב
**על לשכת**. כמו אל לשכת:

### פסוק טז
**הגיד**. כתיב ביו"ד המשך שלא כמנהג ברוב:

### פסוק יח
**על הספר**. על שם סופו כי לא יקרא ספר עד שיכתוב בו:
**בדיו**. הוא שכותבים בו:

### פסוק יט
**הסתר**. בתוך חצר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברים וירע לכם:

### פסוק כ
**חצרה**. מלעיל הזקף בצר"י והה"א נוספת והוא כמו חצר ר"ל חצר המלך:

### פסוק כב
**בית החרף**. כי עושים בית לקיץ שישלוט בו הרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ישלוט בה הרוח:
**ואת האח לפניו מבוערת** כלי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערים בה כאילו היא מבוערת ויונתן תירגם ית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז"ל מאי אח רב אמר אחונא ושמואל אמר עצים הנדלקים באחוה:

### פסוק כג
**שלש דלתות וארבעה**. פירוש דפין כלומר דפי המגלה ונקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובאו בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה:
**והשלך**. מקור:
**אל האש אשר אל האח**. כמו על והראשונים אל והאחרונים על ופסוק חד סימן ואל על יקראוהו ורז"ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקים וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו ואנא מלכא בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא גלתה יהודה אמר להו ואנא מלכא דרכי ציון אבלות אמר להו ואנא מלכא היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה כי ה' הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפם באש ויונתן תירגם דלתות פצין:

### פסוק כד
**ולא פחדו ולא קרעו**. כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרוף את המגילה ורז"ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע:

### פסוק כה
**הפגיעו במלך**. ענין תחנה ובקשה וכן וישתומם כי אין מפגיע:

### פסוק כו
**ויסתירם ה'**. שחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם ה' אפשר ששת חשך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקום שהיו ירמיהו וברוך:

### פסוק כז
**ויהי דבר ה', אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים**. שלא תאמר גליוני המגלה שרף שאף הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז"ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנאמר את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב:

### פסוק ל
**לא יהיה לו יושב על כסא דוד**. כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא:
**לחרב ביום**. כי לא הניחוהו הכשדים להקבר:

### פסוק לב
**ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה**. בדברי רז"ל רבי חמא ב"ר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב דברים זה איכה יועם רבים זכור ה' כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא וחד אמר ועוד נוסף עליהם זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתוב על המגלה הראשונה איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתיב ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם:

## פרק לז

### פסוק א
**וימלך מלך**. לפי שמלכות יהויכין לא עמדה אלא ג' חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך:

### פסוק ד
**בית הכליא**. כתיב ביו"ד וקריא הכלוא בוי"ו והוא בית האסורים כי במלוך צדקיהו צוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו יראייה:

### פסוק ה
**יצא ממצרים**. לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים כשהמליכו ומרד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים:

### פסוק יב
**לחלק משם בתוך העם**. כמו להחליק חסר ה"א הפעלה והוטלה תנועה תחת הלמ"ד וכן לשמיד מעוזנים והדומים להם ופי' לחליק להחליק עצמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יתנוהו לבית הכלא לפי שאמר כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגומר וענין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לענין חלקלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא, ובדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות:

### פסוק יג
**בשער בנימין**. שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימן לפי שהיה בחלקו של בנימן או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימן:
**ושם בעל פקידות**. בעל מנוי שמנו אותו באותו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים:
**ושמו יראייה**. בזה השער יראייה בב' יודין הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת וכן מחוייאל ילד את מתושאל וכן ישכר לקריאת בן אשר, ובדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ונבא לו במיתה צוה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו צוה ליראייה בנו ועכשיו כשמצא לו עילה תפשו:
**אל הכשדים אתה נופל**. רוצה לומר מתחבר ונשמע אליהם וכן תירגם יונתן משתמע ומענין זה וממנשה נפלו על דוד לכו ונפלה אל מחנה ארם:

### פסוק יד
**אינני נופל על הכשדים**. זה על והראשון אל וסימן ואל על יקראוהו:

### פסוק טו
**בית האסור**. בשקל אבוס בעליו:

### פסוק טז
**ואל החניות**. ת"י ולגיו מן חנוותא כלומר בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים:

### פסוק יט
**ואיה נביאכם**. ואיו כתיב רוצה לומר איו הדבר שהבטחתם בו מפי נביאכם:
**מחוץ האופים**. משוק הנחתומים. ובמדרש שהיו נותנים לו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ לפלטרא פירוש פת קיבר פת סובין:

# פרק לח

## פסוק ב
**יחיה**. כתיב וחיה קרי והענין אחד:
**לשלל**. לריוח כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב:

## פסוק ד
**יומת נא את האיש הזה**. באה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יחלק את הארץ:
**על כן הוא מרפא**. ענין רפיון והאל"ף תמורת ה"א למ"ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל:

## פסוק ה
**כי אין המלך יוכל אתכם דבר**. אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם הכנויין העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר איננו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ושלא ברצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכא יכול לאתבא יתכון פתגמא:

## פסוק ו
**אל הבור מלכיהו בן המלך**. בא בסמיכות עם ה"א הידיעה כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן סמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא:
**וישלחו את ירמיהו בחבלים**. שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק:

## פסוק ז
**עבד מלך הכושי**. זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס וי"ת עבדא דמלכא צדקיהו ותרגם איש סריס גבר רב וכן רז"ל פי' הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מבני דורו ואנשי דורו היו רעים ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה שמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך באחד מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך:

## פסוק ט
**וימת תחתיו**. מפני הרעב קרוב למות תחתיו במקומו:
**מפני הרעב**. כי בעוד שהיה בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדיין לא תם כל הלחם

ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלחם נמצא כי אם בקושי ומאחר שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ירגישו אליו ימות בבור מפני הרעב:

## פסוק י

**שלשים אנשים**. הוצרכו שלשים אנשים להוציא אדם אחד מן הבור מפני שתשש כחם מפני הרעב:

## פסוק יא

**בידו**. עמו ברשותו לעשות מצותו למשוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידינו או פי' בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מסרבין מפני תשות כחם:

**בלוי סחבות**. בלוי ביו"ד למ"ד הפעל לבד ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארת במבטא:

**הסחבות**. כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא ה"א הידיעה ופירוש חתיכות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחים ופירוש בגדים בלוים נשחתים מפני בליתם וכן ארץ מלחה נשחתה ובלוי שם תאר:

## פסוק יב

**בלואי הסחבות והמלחים**. באל"ף תמורת ה"א למ"ד הפעל:

**תחת אצילות ידיך**. בתי השחי וכן בלשון זכרים על כל אצילי ידי:

## פסוק יד

**אל מבוא השלישי**. מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי':

## פסוק טז

**את אשר עשה**. כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח' דכתיבין ולא קריין:

**אשר עשה לנו את הנפש הזאת**. נשבע לו מעין הענין באמרו לו הלא המת תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת כלומר הנפש אשר בה כח הדבור והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האילין:

## פסוק יט

**אני דואג את היהודים**. אני מפחד מן היהודים:

**פן יתנו**. פירש פן יתנו הכשדים אותי בידם:

**והתעללו בי**. יהרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בגנבה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם:

### פסוק כא
**אשר הראני**. בחיר"ק הה"א:

### פסוק כב
**אשר נשארו בבית מלך יהודה**. הוא יהויכין כשיצא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל:
**והנה אומרות**. הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות:
**הסיתוך אנשי שלומך**. נביאי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל:
**ויכלו לך אנשי שלומך**. שהלכת אחר דעתם:
**הטבעו בבוץ רגלך**. בבוץ בטיט וביון מן היגאה גומא בלא בצה בצאתיו וגבאיו:
**רגלך**. חסר יו"ד הרבים מהמכתב:
**נסגו אחור**. שלא יכלו רגליך ללכת לפנים ונסגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שהשיגוהו הכשדים כשהיה בורח ודגש סמ"ך הסיתוך תמורת נח הסיתוך:

### פסוק כג
**מוציאים אל הכשדים**. מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשכבשוה הוציאום אל הכשדים שהיו בחוץ:
**תשרף באש**. אתה תהיה גורם שתהיה שרופה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאילו אתה תשרף אותה:

### פסוק כז
**כי לא נשמע הדבר**. לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר:

### פסוק כח
**והיה כאשר נלכדה ירושלם**. לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם היאך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י"א לצדקיהו שנלכדה ירושלם:

## פרק לט

### פסוק ג
**וישבו בשער התוך**. שער שהיה בין שני שערים או פי' שער החומה התיכונה ורז"ל פירשו שהוא שער בעזרה והיה מזרחי ושבעה שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה

בין שני שערים והנכון שהיה משערי ירושלים שנאמר ויבאו וישבו בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבא ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם:

**נרגל**. מלה חדא:

**שראצר**. מלה חדא:

**סמגרנבו**. מלה חדא ויש ספרים שכתוב סמגר נבו תרתין מלין מקף ביניהם ויש ספרים נבו בשורק:

**שרסכים**. מלה חדא וכתוב בשי"ן ובמ"ם:

**רב סריס**. תרין מלין:

**רב מג**. תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרים היו שמם כשמם:

## פסוק ד

**דרך גן המלך**. דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המערה ברח שלא ראו אותו וזימן הקדוש ברוך הוא צבי אחד וראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו:

## פסוק ה

**ויעלהו אל נבוכדנצר רבלתה**. והלא בא נבוכדנצר ירושלם אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכדנצר:

**וידבר אתו משפטים**. על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת ה' אשר השביעו באלהים:

## פסוק ו

**ואת כל חורי יהודה**. קציני יהודה ושריו:

## פסוק ז

**בנחשתים**. שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא נחושה:

**לביא אתו בבלה**. כמו להביא וכן מהחל התרומה לביא בית ה':

## פסוק ח

**ואת בית העם**. כמו בתי העם דרך כלל, ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת:

## פסוק ט

**נבוזראדן**. מלה חדא וכן כל נבוכדנצר ונבוכדראצר מלה חדא:

### פסוק י
**כרמים ויגבים**. שדות וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תירגם יונתן למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין:

### פסוק יב
**מאומה רע**. בדגש הרי"ש שום רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תשאירהו:
**כי אם כאשר ידבר**. אם כתוב ולא קרי:

### פסוק יג
**ונבושזבן**. בנו"ן זעירא והוא אחד מן שלשה נוני"ן זעירין:
**רבי מלך בבל**. כמו על כל רב ביתו:

### פסוק יד
**וישלחו ויקחו את ירמיהו**. זה הפסוק הוא ספור מה עשו בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזראדן שמצאו בתוך הגלות אסור בזיקים כשאר הגולים שאסרום הכשדים שנכנסו בעיר והם לא היו יודעים דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכדנצר כי לנבוזראדן צוה ומה שאמר מחצר המטרה רוצה לומר כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמר על ירמיהו שלקחו אותו השבים מחצר המטרה והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו נבוזראדן ושאר רבי המלך:
**להוצאהו אל הבית**. אל הבית שהיה שם גדליהו וכן עשה:
**וישב בתוך העם**. כמו שנאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם:

### פסוק טז
**הנני מבי**. חסר אל"ף למ"ד הפעל:
**והיו לפניך ביום ההוא**. דברים שגזרתי על העיר יהיו לפניך שתראה אותם כלומר שלא תפחד שימיתוך השרים טרם כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראה ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל:

# פרק מ

## פסוק א

**הדבר אשר היה אל ירמיהו**. הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי' אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר ה' בהיותו עצור בחצר המטרה רוצה לומר שלא היה דבר ה' אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם זה הדבור מתי היה אחר שלוח אותו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר בדבר גדליה עד סוף כל הענין, ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזראדן הוא מה שאמר ושובה אל גדליהו זהו דבר ה' שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור אם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהיה לו דבר ה' ואמר ושובה אל גדליהו:

**מן הרמה**. כי ברמה נשאר נבוזראדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם:

**באזיקים**. האל"ף נחה ופי' טבעות כבלים שיאסרו בהם הידים:

## פסוק ב

**יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת**. כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו:

## פסוק ג

**כי חטאתם**. כנגד הכלל כמו שאמר האל למשה רבינו עד אנה מאנתם:

**והיה לכם דבר הזה**. דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי' כן היה לכם:

## פסוק ד

**הנה פתחתיך**. כשלקחו מתוך הגלות אז פתחו מן האזיקים:

## פסוק ה

**ועודנו לא ישוב ושובה אל גדליה בן אחיקם**. ועוד ירמיהו לא אמר לו שישוב הבין נבוזראדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך להשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם:

**ארוחה ומשאת**. שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומר שני מיני מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן:

### פסוק ז
**אשר בשדה**. רוצה לומר בכפרים:
**והחיילים**. הם שברחו מפני הכשדים הנה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם:

### פסוק י
**וקיץ**. פי' פירות הקיץ שמיבשים אותם כמו תאנים וזולתם והראשון וקיץ בשו"א הוי"ו והשני וקיץ הרבה בקמץ הוי"ו:
**אשר תפשתם**. שתפשתם אותה לשבת בם:

### פסוק יד
**בעליס**. בסמ"ך:

### פסוק טז
**אל תעש**. כתיב אל תעשה קרי והענין אחד:

## פרק מא

### פסוק א
**ויהי בחדש השביעי**. כמו מחר חדש וברו"ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר"ה מפני שהוא י"ט:
**מזרע המלוכה**. מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרים היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימים ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכים היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהיתה בת מלכים ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כמו שכתוב שם והנה הרג גדליה:
**ורבי המלך**. מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כולם עמו:

### פסוק ב
**אשר הפקיד**. פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ:

### פסוק ה
**מגלחי זקן וקרועי בגדים**. על חרבן בית המקדש:
**ומתגודדים**. ששרטו שריטות בבשרם לאבל:
**להביא בית ה'**. כי כשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימה הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל ממנה

ויש לפרש כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישראל ממנה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזראדן דלת הארץ השאיר גם בית המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית יי' קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו:

## פסוק ו

**הולך ובכה**. היה מראה עצמו בוכה:

## פסוק ט

**אשר הכה ביד גדליהו**. בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו בא למצפה להכותו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו וכן היד יואב אתך כלומר סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליה במקום גדליהו כלומר במקום שהיה בו במצפה וכן ויד תהיה לך איש על ידו פירושו מקום ורז"ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו נהרגו בידו:

**אשר עשה המלך אסא מפני בעשא**. לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא:

## פסוק י

**את בנות המלך**. כי לא הכה ישמעאל אלא אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזראדן עם הגלות אלא השאירם עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין או יהויקים:

**לעבור את בני עמון**. כמו אל בני עמון וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ואת מי הגדת מלין כמו אל מי:

## פסוק יב

**אל מים רבים אשר בגבעון**. כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרגם יונתן על בריכת מיין סגיאין די בגבעון:

## פסוק טז

**וסריסים**. תרגם יונתן ורברביא:

## פסוק יז

**בגרות כמהם**. במקום שגר שם כמהם בן ברזילי אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפיכך נקרא על שמו ויונתן תרגם גרות דיהיב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה:

## פרק מב

### פסוק ו
**אשר אנו שולחים**. אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא שמלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא נהוג בלשון משנה ובתלמוד:

### פסוק י
**אם שוב תשבו**. שוב מקור בחסרון פ"א הפעל ומשפטו בתשלומו ישוב ואף על פי שאין המנהג במקור שהוא בזה המשקל בנחי הפ"א לבא חסר הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו יכול:

### פסוק יב
**והשיב אתכם אל אדמתכם**. על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט נכלל ברוב:

### פסוק יח
**לאלה ולשמה ולקללה**. פי' אלה לקללה, כפל הענין במלות שונות או פירוש לאלה לשבועה וכת"י למומי והוא על דרך והנחתם שמיכם לשבועה לבחירי:

### פסוק כ
**כי התעיתם בנפשותיכם**. בצר"י העי"ן ופירוש הראיתם אותו ברצונכם כלומר במה שהיה בנפשותיכם כמו אם יש את נפשכם כלומר לא התעיתם לי בפיכם מה שהיה בלבכם כי הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ללכת למצרים לפיכך אמר להם:

### פסוק כא
**ואגיד לכם היום ולא שמעתם**. כי עדין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרים על כל פנים:

## פרק מג

### פסוק ו
**את גדליהו**. עם גדליהו:

### פסוק ט
**במלט במלבן**. מלט הוא החומר שעושים ממנו הלבנים או חומר אחר מסיד ומחול, במלבן במקום שרפת הלבנים או במקום שעושין אותם ויונתן תרגם בטפיל בנינא:

### פסוק י
**את שפרורו**. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואותיות אהו"י מתחלפות ופירושו אהלו והאהל הנאה נקרא שפריר ליופיו מן אמרי שפר ושפריר בשקל סגריר:

### פסוק יא
**ובאה והכה**. כתיב ובאה לשון נקבה על המחנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכדנצר:

### פסוק יב
**ושרפם ושבם**. ישרוף הבתים שבהם אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבה עובדיהם:
**ועטה את ארץ מצרים**. כלומר יבזוז את כל שללה:
**כאשר יעטה הרועה את בגדו**. כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה. ואדוני אבי ז"ל פי' כמו הרועה שנוסע ממקום למקום וכשנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום:

### פסוק יג
**בית שמש**. שהיו עובדים שם לשמש וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיהם:

## פרק מד

### פסוק ג
**מפני רעתם**. רעת יושביהם:
**המה אתם ואבותיכם**. המה יושבי הערים שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכם לא ידעתם אותם:

### פסוק ט
**השכחתם**. השי"ן קלה והה"א בלא געיא ויש ספרי' הה"א בגעיא:
**ואת רעות נשיו**. נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אביה שעשתה מפלצת לאשרה:

### פסוק י
**לא דכאו עד היום הזה**. לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מפני העונש שהשיגם על רעתם שעשו:

## פסוק יז

**למלכת השמים**. רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל יתברך והוא חסר אל"ף וכן האחרים אשר בפרשה ויש מפרשים למלכת משרש מלך ומענינו כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש ותרגם יונתן לכוכבת שמיא:

**ונהיה טובים**. שהיינו בשלוה ובטובה:

## פסוק יח

**ומן אז חדלנו**. והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזים כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר:

## פסוק יט

**מקטרים**. בא ביו"ד מ"ם לנקבות כמו נשים פלגשים לבנים חטים שעורים ודומיהם:

**המבלעדי אנשינו**. מאמר הנשים כי הן עקר המעשה:

**כונים**. הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין:

**להעציבה**. על דרך הכנוי רוצה לומר לשמחה וההי"א רפה ומשפטה במפיק כי היא לכנוי והכנוי למלאכת השמים כי בלשון נקבה זוכר אותה כמו שאמר לה וההי"א רפה ודינה במפיק כתבנו הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו:

## פסוק כא

**הקטר**. שם בפלס והדבר אין בהם לי נקם ושלם אותם:

**זכר יי'**. כל הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו' ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל:

**ותעלה על לבו**. אותה הקטרת כי קטרת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה:

## פסוק כג

**ובעדותיו**. בשוא הדל"ת ובחולם הוי"ו:

## פסוק כה

**ותדברנה בפיכם**. הוי"ו בענין כאשר כוי"ו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי אמר כאשר דברתם בפיכם:

**ובידכם מלאתם**. כלומר כן מלאתם בידכם ואחרי כן פי' הדבור והמעשה ואמר כנגד הנשים ואף על פי שאמר אתם ונשיכם כי עקר המעשה היה בנשים כמו שאמר:

### פסוק כו
**אם יהיה עוד שמי נקרא**. כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם:
**כי תאכלם חרב ורעב**. הפך מה שאמר אשר לא נראה מלחמה וללחם לא נרעב:
**בפי כל איש יהודה**. בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלותם אחר שאמר ותמו לתוספת באור וחוזק הענין ומה שאמר כל רוצה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה:

### פסוק כח
**מתי מספר**. כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם:

### פסוק כט
**וזאת לכם האות**. כי כשתראו בקרוב נבוכדנצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרים:
**כי קום יקומו**. קום בחולם מקור כמו ושוב אלי׳:

### פסוק ל
**פרעה חפרע**. בחי"ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה בימים ההם ויש אומרים כי החי"ת מקום ה"א והוא פרעה בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרעה תבירא:

## פרק מה

### פסוק א
**את הדברים האלה**. הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה:

### פסוק ג
**אמרת, כי יסף ה' יגון על מכאובי**. פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולו לא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי, ובדרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחילת הספר, ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוח הקדש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקדש מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי

ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר כנוח עליהם מה המקום משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו', ואתה תבקש לך גדולות, ואין גדולות אלא נבואות שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' ואומר ואגידה לך גדולות ובצורות אמר הקב"ה ברוך אם אין כרם סייג למה אין צאן רועה למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו' הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל וכן תרגם יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אשכחית:

### פסוק ד

**ואת כל הארץ היא**. כל הארץ כמו שהיא כלה אהרוס ואתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא:

## פרק מו

### פסוק ב

**למצרים**. נבא תחילה על פורענות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאשר הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכדה מלך אשור ומלך ארם כמו שאמר הלא ככרכמיש כלנו וגו' והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו וארכו לו ימי המצור שם עד השנה הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכדנצר ונאמר עליו נבואה זו ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכדנצר:

**אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל בשנת הרביעית**. מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר וכן בשנת שלש למלכו ואחרים זולתו:

**פרעה נכה**. תרגם יונתן פרעה חגירא:

### פסוק ג

**ערכו מגן**. כנגד חיל נבוכדנצר שיערכו להלחם על חיל פרעה או אומר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכדנצר הבא עליהם:

**וצנה**. כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ותרגם יונתן סדרו עגילין ותריסין:

### פסוק ד

**אסרו הסוסים**. כמו ויאסר את רכבו:

**ועלו הפרשים**. אותם הפרשים עלו על הסוסים שתאסרו:

**והתיצבו בכובעים**. התיצבו על הסוסים בכובעים שבראשיכם:

**מרקו הרמחים**. מרקו אותם מהחלודה וצחצחו אותם:

**לבשו השריונות**. הם לבושי הברזל שעשוים טבעות טבעות:

## פסוק ה

**מדוע, המה חתים**. חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכדנצר מדוע היה זה איפה גבורתם:

**נסוגים אחור**. שבים לאחור מפני חיל נבוכדנצר:

**יכתו**. ענין שבר וכתיתה:

**ומנוס נסו**. מנוס שם בפלס מקום:

**ולא הפנו**. לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה זהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס:

**מגור מסביב**. בעודם נסים יהיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיהם ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור:

## פסוק ו

**אל ינוס**. מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים:

**ולא ימלט הגבור**. ולא יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם:

**צפונה**. בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון:

## פסוק ז

**מי זה**. אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ:

**כיאור**. כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ:

**כנהרות**. כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכדנצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר:

## פסוק ח

**מצרים כיאור**. הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הגימ"ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו שהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה בבאו לארץ וענין יתגעשו הוא ענין געשת המים ותנועתה בחוזק ויונתן תרגם כיאור כעננא:

**ויאמר אעלה אכסה ארץ**. אעלה בפתח האל"ף במקום סגול וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלים עומדים ואילו היו מבנין הפעול היו יוצאין ואיננו רחוק שתהיה האל"ף בפתח אף על פי שאין כן המנהג:

**אובידה**. מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להניח על האל"ף כמשפט:

## פסוק ט

**עלו הסוסים**. עתה בבא חיל נבוכדנצר עלו הסוסים נראה מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים:

**והתהוללו**. אתם הרכב כמו שהייתם עושים מתחילה והרכב שם כלל כמו שש מאות רכב בחור והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רצוא ושוב ודהירתם שידמה הוללות ושגעון:

**ויצאו הגבורים**. בצרי היו"ד והוא איתן ולית כוותיה ושארא ויצאו בקמץ היו"ד:

**כוש ופוט**. באו עם פרעה וכן לודים:

**תפשי דרכי קשת**. סמוך על סמוך כמו נהרי נחלי דבש וחמאה חכמי יועצי פרעה ושפוני טמוני חול:

## פסוק י

**והיום ההוא**. יום נקמה להנקם מצריו נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה במגדו:

**ורותה מדמם**. מן הקל ולית כותיה ושארא רותה ורותה מן הדגוש:

**אל נהר פרת**. כמו על וכן אל ההרים לא אכל:

## פסוק יא

**עלי גלעד**. ואם תעלי ותקחי צרי לא יועילוך:

**לשוא הרבית רפואות**. לחנם תקחי רפואות למכתך:

**כי תעלה אין לך**. ותעלה כמו רפואה והרפואה היא משל על עזרת העוזרים כמו כוש פוט ולוד:

**הרביתי**. כתוב ביו"ד רוצה לומר שהם יאמרו כן בעת מפלתם והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרים:

## פסוק יב

**שמעו**, **וצוחתך**. כמו צעקתך וכן צוחה על היין:

**גבור בגבור כשלו**. כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוסם כי בכח מנוסת הראשון יכשל ויפול והאחרון יכשל בו בנוסו שימצאנו מוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה יחדיו נפלו שניהם:

## פסוק יג

**הדבר**. אחר כן בא נבוכדנצר עוד להכות את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם בואו ואמר:

## פסוק יד

**הגידו במצרים**. זכר תחלה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה:

## פסוק טו

**מדוע נסחף אביריך לא עמד**. והתשובה כי ה' הדפו נסחף מן מטר סוחף כאילו סחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים ר"ל כל אחד ואחד מן אביריך:

## פסוק טז

**הרבה כושל**. ה' שזכר הרבה בהם כושלים:

**גם נפל איש אל רעהו**. כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו וי"ת נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם משתמע וכן תרגם אף אשתמעו גבר לחבריה:

**ויאמרו קומה ונשובה אל עמנו**. הגרים במצרים מארצות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרים כי ברוב השנים יש שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכדנצר ואמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו:

**היונה**. האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא:

## פסוק יז

**קראו**. אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב:

**העביר המועד**. המועד שנתן למלך בבל לצאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרגם קראו זמינו:

## פסוק יח

**חי אני, כי כתבור בהרים**. פירש אדוני אבי ז"ל כמו שהר תבור הוא מועד לצוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יצודו אותם:

**וככרמל בים יבא**. כמו עצי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וככרמלא בימא כן ייתי תביריה:

## פסוק יט

**כלי גולה, יושבת בת מצרים**. את בת מצרים שהיית יושבת כלומר יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלו ממנה וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה:

**ונצתה**. תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן ת"י ותצדי:

## פסוק כ

**עגלה יפה פיה מצרים**. יפה פיה שתי מלות וענינו מלה אחת וכן פקחקוח והבוז לגאיונים והוא ינהגנו עלמות כל אלו שתי מלות וענינם מלה אחת וכן יפה פיה ונכפלו בה העי"ן והלמ"ד לרב היופי ודימה מצרים לעגלה יפהפיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן:

**קרץ מצפון בא בא**. ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני:

**מצפון**. מבבל שהיא צפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין:

## פסוק כא

**גם שכיריה**. גייסות ששכרו לעזרם הם בקרבה:

**כעגלי מרבק**. כמו העגלים שעומדים בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלים ושותים ולא יצאו להלחם ויונתן תרגם שכירים רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה:

**הפנו**. פי' הפנו ערף:

## פסוק כב

**קולה כנחש ילך**. קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחוין זחלין:

## פסוק כג

**כרתו יערה**. מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו צווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדויקים הכ"ף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם ה' ואין המנהג לבא נאם ה' אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכחו ירדו לטבח נאם המלך ה' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעתם בי

נאם ה' ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיים כאילו בא:
**יערה**. רוצה לומר עצי יערה והוא משל על עם מצרים או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא:
**כי לא יחקר**. חיל נבוכדנצר הבא עליהם לא יחקר מרוב:

### פסוק כד

**הובישה**. פעל עומד וכן הובישו אכרים וזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדים כי הם הגלו תחילה הכשדים מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש:

### פסוק כה

**אמר ה' צבאות אלהי ישראל**. זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לעונש שהרע לישראל שישק מלך מצרים וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו כמו שאמר נקמה להנקם מצריו כמו שפי' למעלה:
**אל אמון מנא**. כמו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא ממלכות מצרים ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדריא:

### פסוק כו

**ונתתים, ואחרי כן תשכן**. כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגומר ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם:

### פסוק כז

**ואתה אל תירא**. פרשה זו עתידה וכבר פירשתיה למעלה במקומה ושנה אותה הנה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישראל ואתה אל תירא שאינך כמותם ואף על פי שהם ישובו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמוד כימי השמים על הארץ:

## פרק מז

### פסוק א

**אשר היה, אל פלשתים**. כמו על וכן אל ההרים לא אכל וזולתו:

**בטרם יכה פרעה את עזה**. בסדר עולם כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלים וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלם מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר ה' אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים:

## פסוק ב

**כה אמר ה' הנה מים עולים**. מתגברים וכן תעלה המלחמה והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון:

**וישטפו**. את ארץ פלשתים, כי פרעה הכה את עזה ונבוכדנצר יחריב הכל:

**והיליל**. הלמד בחיר"ק והוא חסר יו"ד המשך:

## פסוק ג

**מקול שעטת**. הכות הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה ויונתן תרגם מקול מפסועית פרסת גבורוהי ואביריו אמר על הסוסים החזקים:

**המון גלגליו**. מהמון ומ"ם מרעש עומדת במקום שנים:

**לא הפנו אבות אל בנים**. אפי' האבות שהם מרחמים על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם:

## פסוק ד

**על היום הבא, כל שריד עוזר**. צר וצידון היו עוזרים להם כי הם הגלילות פלשתים כמו שאמר שם מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת:

**כי שודד ה' את פלשתים**. אין בו מלת כל אבל לשדוד יש בו מלת כל:

**שארית אי כפתור**. פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים ופירש רבינו סעדיה כפתור דמיטא, ואמר שארית שלא ישאר להם שארית:

## פסוק ה

**באה קרחה אל עזה**. אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחילה ואחר כך בא נבוכדנצר וקרחה שלא נשאר בה דבר:

**נדמתה**. נכרתה כמו נדמה מלך ישראל:

**שארית עמקם**. רוב ממונם וחילם כי הרבוי יקרא מלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמק שאלה ות"י שאר תוקפהון ואפשר לפרש שהיו בהם יושבי העמק:

**עד מתי תתגודדי**. ענין שריטה בבשר כמו לא תתגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרגם אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון:

### פסוק ו
**הוי חרב לה'**. כלומר כי לה' הוא החרב:
**עד אנה לא תשקטי**. זה מאמר הנוהם על פלשתים ואומר מי שכנגדו איך תשקטי:
**אל תערך**. הוא נדן החרב:
**הרגעי**. הוא ענין מרגוע כמו שאמר תשקטי כי ההשקטה והמרגוע אחד וכן ודמי ענין דממה:

### פסוק ז
**איך, צוה לה אל אשקלון**. צוה לחרב שתלך אל אשקלון להכריתה ואיך תשקט עד שתשלם שליחותה:
**שם יעדה**. שם הזמינה:

## פרק מח

### פסוק א
**למואב, אלהי ישראל**. כי הוא לקח נקמת ישראל מהם:
**נלכדה קריתים**. העיר שנקראת קריתים ואפשר שיש שני מגדלים בעיר לפיכך נקראת בלשון שנים:
**הובישה המשגב**. העיר הנקראת המשגב ויונתן תרגם בהיתו מבית רחצניהון ואתברו:

### פסוק ב
**אין עוד, בחשבון חשבו**. לשון נופל על הלשון הוא צחות הלשון וכן מדמן תדמי ועקרון תעקר:

### פסוק ד
**נשברה, צעוריה**. כתוב בוי"ו וקרי צעיריה ביו"ד ואחד הוא ותרגם יונתן שלטניהון ואפשר שכנה הכתוב הגדולים בלשון צעירים על דרך גנאי:

### פסוק ה
**כי מעלה הלחות**. כתיב וקרי הלחית וי"ו ויו"ד מתחלפים כמשפט וזה הפסוק הוא בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עלה ובכה:
**בבכי יעלה בכי**. וכפל בכי לחזק הענין:
**חורונים**. שנים הם חורון עליון וחורון תחתון:

**צרי צעקת שבר שמעו**. וצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשברם וצרי כמו וצרים וכן חלוני שקופים אטומים כמו חלונים והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל:

## פסוק ו

**נסו מלטו נפשיכם והתהיינה**. נפשיכם תהיינה במקום שימלטו:
**כערוער במדבר**. כמו כערער בערבה כלומר אחר שתצאו מעריכם ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונין במדברא:

## פסוק ז

**כי יען בטחך במעשיך**. במקניך ובקניניך וכן ואיש במעון ומעשיהו בכרמל ות"י באוצרתיך ובתי גנזך:
**גם את תלכדי**. כלומר גם את כמו הגוים האחרים שאין להם אוצרות כמוך ולא היו בהשקט זמן רב כמוך כמו שאמר שאנן מואב וגו' לפיכך אמר גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטחת בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא יצא בגולה:

## פסוק ח

**ויבא, ועיר לא תמלט**. ועיר מהם לא תמלט כי אל כל עיר יבא השודד:
**אשר אמר ה'**. כמו כאשר וכן ותאכל מצות אשר צויתיך כמו כאשר:

## פסוק ט

**תנו ציץ למואב**. כנף ותרגום סנפיר ציצין ואמרו רז"ל אלו הם סנפירים שפורחין בהם אמר תנו כנף למואב כנף שיפרח בו ויצא מהרה מארצו זהו שאמר כי נצא תצא ענינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שענינו מלא הניצה כי בכח הנוצה יעוף העוף לפיכך ממשל ההליכה המהרה בנוצה ונצא מקור והאל"ף תמורת ה"א וכן תצא והיה משפטו תצא בדגש בפלס תטה אלא שבא הנח תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כיתרא מן מואב ארי מגלא תגלי:

## פסוק י

**ארור**. יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג ואמר זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קצף ה' גדול עליו לפי שהאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם:
**מלאכת ה'**. כי מהשם תבא להם זאת הצרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על ה' כמו שאומר:
**רמיה**. מי שהוא מרפה ידו מהרע להם וכפל הקללה לחזק הענין:

## פסוק יא

**שאנן מואב**. הנו"ן פתוחה כי הוא לשון עבר:

**ושקט הוא אל שמריו**. כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהרקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב גם כן לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו:

**לא נמר**. שרשו נמר על משקל מרד והוא מבנין נפעל וענינו לפי מקומו נתחלף או פי' ענין רפיון וחלישות כתרגומו לא פג וכן על כן תפוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז"ל וניחוש דלמא פייגא דעתייהו דצבורא כלומר שמא תחלש דעת הצבור וכן אמרו גוף קשה יין מפיגו כלומר מחלישו ומתיש כחו וכן פי' לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו:

## פסוק יב

**לכן הנה ימים באים**, **צועים וצעוהו**. צועים מן הקל וצעוהו מן הדגוש וענינו מגלים ומסיעים אותו ממקומו שהיה בו שוקט עד הנה וכן צועה ברוב כחו ותרגם יונתן בזוזין ויבזונון:

**וכליו יריקו**. לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמר וכליו יריקו:

**ונבליהם ינפצו**. נבליהם שבהם היין כמו ונבל יין ינפצו ינפצו אותם וישברו אותם וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן ונכסיהן ירוקנון וטב ארעהון יגמרון. ואדוני אבי ז"ל פירש ינפצו כמו יריקו מתרגום ותער כדה ונפצה והוא כפל ענין לחזק:

## פסוק יג

**ובוש מואב מכמוש**. שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם:

**מבית אל מבטחם**. שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בסגול הטי"ת ומה שסמך שסמ"ך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל:

## פסוק טו

**שדד מואב ועריה עלה**. כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדבר פעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקבה כנגד הכנסה ופי' עלה נפסק רוצה לומר המון עריה נפסק וכן יצועי עלה כעלות גדיש ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז"ל פירש ולעריה עלה השודד:

## פסוק יח

**רדי מכבוד**. מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרת דבר:

**ושבי בצמא**. רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב, ישבי כתיב וקרי ושבי והכתיב ר"ל שתהיה מיושבי בצמא:

## פסוק יט

**אל דרך**. כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל:

**שאלי נס ונמלטה**. אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והנמלטים משאר ערי מואב שבא להם תחילה האויב תשאל מה נהיתה כלומר מה רעה נהיתה בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומר אם איש ואם אשה:

**ונמלטה**. מלעיל והוא נפעל עבר כלומר ואשר נמלטה:

## פסוק כ

**הגידו בארנון**. כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שכנגדו:

## פסוק כד

**קריות**. שם עיר:

**הרחוקות והקרובות**. הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר בתוך הארץ:

## פסוק כה

**נגדעה קרן מואב**. מלכות מואב ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמה נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה במעלה על כל העם וכת"י מלכות:

**וזרועו**. שריו וחייליו כי הם זרוע המלך והעם וחזקם כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ושלטניהון אתברו:

## פסוק כו

**השכירוהו**. על דרך משל אמר לאויבים השכירוהו כוס החימה:

**כי על ה' הגדיל**. כשראו בצרת ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל ה' שאמרו שלא יוכל להצילם ותרגם יונתן ארי על עמא דה' אתרברבו וכן אמר בנבואת צפניה כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות:

**וספק מואב בקיאו**. לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מצד אל צד בהקיאו היין ששתה וספק בגופו לארץ כן יעשה מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידרשון מואבאי באתריהון. קיאו, שם. בפלס ריבו, דינו:

**והיה לשחוק גם הוא**. כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעיגו עליו גם הוא:

## פסוק כז

**ואם לוא השחוק היה לך ישראל**. בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כי תהיה אתה לשחוק:

**אם בגנבים נמצא**. הנמצא ישראל בגנבים שתשחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב כמו שאמר ויריעו עלימו כגנב:

**כי מדי דבריך בו תתנודד**. כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאדם השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר וי"ת ועל דחדיתון על תבריה דישראל וגו' כבעמוד:

## פסוק כח

**עזבו, והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת**. כמו היונה שתשים קנה בצדי הפחתים כדי שלא יקחו בני אדם אותה ואת אפרוחיה כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה ופחת היא חפירה ושוחה עמוקה ותרגום כי כרו שוחה ארי כרו פחת ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא:

## פסוק כט

**שמענו**. מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמי' לרוב הגאוה:

## פסוק ל

**אני ידעתי, עברתו**. שהיה מתעבר ומתקצף ללא דבר על הגוים שכניו מרוב גאותו:

**ולא כן בדיו**. אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן אעשה:

**ואני ידעתי נאם ה'**. פי' לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומר בגאותו כי תבא עליו הרעה:

**כן בדיו**. אמת כמו כן בנות צלפחד דברות:

**לא כן עשו**. בני מואב כמו שחשבו ויונתן תרגם קדמי גלן אמר ה' עובדי רברבניהון ולא תקנין יקריהון ולא כדכשר עבדו ואנחנו בפירושינו קשרנו מלת בדיו עם כן ואע"פ שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו ויש לפרשו על דרך הטעם ועברתו לא כן לא נתקיימה עברתו:

## פסוק לא

**על כן על מואב אילל**. הנביא מדבר על לשון עם מואב:

**קיר חרש**. שם עיר מערי מואב ובישעיה קיר חרשת:

**יהגה**. יהגה מואב ויהגה הוא ענין צפצוף הפה בקול ויללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תוקפיהון ותרגם יהגה דוון:

## פסוק לב

**מבכי**. יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר:

**אבכה לך**. כלומר בעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמורי כמו שכתוב בתורה אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כנען חסר הנסמך פי' הגפן גפן שבמה וכבר פי' בספר ישעיה כי גפן משל על העם שיהרגו האויבים מקצתם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם פארות הגפן המתפשטות והם משל על הגוים:

**על קיצך על בצירך שודד נפל**. ובישעיה על קיצך ועל בצירך הידד נפל וקיצך הוא פירות הקיץ לחים ויבשים ובזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים שוללים ובוזזים:

## פסוק לג

**ונאספה**. ובישעיה ונאסף ופי' יאסף מהם אל מקום אחד או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם:

**ומכרמל**. מקום שדות זריעה ועצי פרי:

**ידרוך**. פירוש לא ידרוך הדורך כמו שהוא בישעיה:

**הידד הידד לא הידד**. הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה אומר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה לא יקראו ות"י לא יצרו עצורים ולא ירימון בקלהון:

## פסוק לד

**מזעקת, עגלת שלישיה**. עגלת כמו עגלה הת"יו במקום ה"א וכן ותועבת לאדם לץ אף גילת ורנן אל תתני פוגת לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבא עליה הרעב ואמר כי מצער ועד חורונים תלך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלת תלתית רבתא:

**למשמות יהיו**. ונמרים שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמות כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו:

## פסוק לה

**והשבתי**. מעלה במה, מעלה בהמה קרבן על הבמה:

## פסוק לו

**על כן לבי למואב**. מדבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך:

**על כן יתרת עשה אבדו**. התוי"ו במקום ה"א כמו שכתבנו במלת עגלת אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכסים וההמון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר עשה וכן לעם עליה אשר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה:

## פסוק לז

**כי כל**. אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לגנאי:

**על כל ידים גדודות**. בפלס מלוכה חלושה וענינו שריטות בבשר וכן לא תתגודדו:

## פסוק לח

**על כל גגות מואב**. בגלוי יעשה מספד בגגות שיראום בני אדם וכן ברחובות:

## פסוק לט

**איך חתה**. מלעיל בשני פשטין לשון עבר:

**הילילו**. צווי או עבר:

**איך הפנה ערף**. איך הפנה ערפו לנוע מפני אויביו ולא עמד בפניהם:

**בוש**. פעל עבר על משקל הבקר אור כשהפכה ערף היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם:

## פסוק מ

**כי כה, כנשר ידאה**. האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם והאויב הוא נבוכדנצר:

## פסוק מא

**נלכדה הקריות**. הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן מצאנו על קריות ועל בצרה ואע"פ שנכנסה עליו ה"א הידיעה הנה כמוהו בקרקר בסכות וי"ת ותתכביש כרכא ומצדתא יתאחדן:

**כלב אשה מצרה**. שהיא מצרה בעת חבליה כשכורעת ללילד וכן תרגם יונתן דעקא לה בחבלהא ומצרה מפעלה מן ובהצר לו והוא פעל עומד כלומר כואבת ועומדת בצרה:

## פסוק מד

**הניס**. כתיב ביו"ד כלומר מי שהניס בניו ומקנהו כמו הניס את עבדיו ואת מקנהו והקרי הוא הנס אומר על עצמו ושניהם יהיו בהם נסים ומניסים:

**פחת**. היא חפירה גדולה ועמוקה:
**אליה אל מואב**. הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד:

## פסוק מה

**בצל חשבון עמדו מכח נסים**. אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעיר שהיתה בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה אמורי:
**ותאכל פאת מואב**. לפיכך חשבו להשגב בה עתה ואדוני אבי ז"ל פי' כי הנסים מכח אויביהם עמדו בצל חשבון ויונתן תרגם על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו:
**אש יצא**. בלשון זכר וכן אש לא נופח:
**פאת מואב**. כלומר עד הפאה שלא נשאר בה דבר או הוא דרך משל על הגדולים וכן תרגם יונתן וקטילו רברבי מואב:
**וקדקד בני שאון**. ג"כ משל על הראשים לפיכך כנה אותה בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומיה ומדברי גבוהות וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגשותא:

## פסוק מו

**אוי לך**. הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות:

## פסוק מז

**ושבתי שבות מואב**. כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימות המשיח וכן שבות בני עמון שאומר אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ג"כ יהיה לעתיד וכן אומר בנבואת צפניה על שתי האומות האלה שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום ואמר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות כמו שאומר בנבואה זו כי על ה' הגדיל ואומר שם עוד כי בזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואע"פ שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומות קרובים מארצם ואף על פי שנתערבו באומות אחרות אפשר שנשאר שום זכר להם:
**באחרית הימים**. תשב כל אומה ואומה בארצה וכולן תהיינה תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם:
**עד הנה משפט מואב**. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפט ענינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט:

# פרק מט

## פסוק א

**לבני עמון, מדוע ירש מלכם את גד**. כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד ואפשר בנה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם:

## פסוק ב

**לכן**. לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה:

**וירש ישראל את יורשיו**. זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר ע"י נבוכדנצר תהיה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה ואפשר שהיה ענין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו ג"כ על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה ע"י כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאר האומות ואח"כ מרדו כמו שמרד צדקיהו:

## פסוק ג

**הילילי חשבון כי שדדה עי**. חשבון היתה למואב אחר שגלו בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתוב ונבוכדנצר כשעלה בארץ שטף בני עמון תחלה ואח"כ מואב וכשבא על בני עמון פגע בעי תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי את חשבון בארץ מואב, אע"פ שאת בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את:

**וגם בנות רבה**. והם הכפרים של רבת בני עמון:

**צעקנה**. כי לא יהיה להם מקלט ברבה אע"פ שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו בנות רבה צעקנה חגרנה שקים ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד העם שישבו בהם:

**והתשוטטנה בגדרות**. מענין משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה צועקות וסופדות ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרים חומה אלא גדרות כמו גדרות צאן או גדרות הגנות והכרמל כי לא יעשו חומה בצורה לכפרים ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להשגב בעיר חומה דלתים

ובריח כי לא תועילכם כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכם היושב ברבה שהיא עיר המלוכה. ואני תמיה ממה שת"י והתשוטטנה בגדרות ואתהממן בסיען כמו שתרגם על כל ידים גדודות ידמה שהיה קורא בגדדות בשני דלתי"ן ומלת והתשוטטנה נקדמה התי"ו לפ"א הפעל מפני התחברות שני טתי"ן ובא שלא כמנהג באותיות ז"ס שר"ץ:

## פסוק ד

**מה תתהללי בעמקים**. היתה משתבחת בארץ המישור שהיתה לה והיתה רבת תבואות:
**זב עמקך**. יזוב אותו העמק שאת משתבחת בו בדם חלליך ויונתן תירגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך חרובו תוקפך:

## פסוק ה

**איש לפניו**. כלומר כל אחד יהיה נדח כנגד פניו לאיזה צד שינוס כלומר שלא יתקבצו הנדחים אחד עם אחד ולא ינחמו איש באחיו:

## פסוק ו

**ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון**. כמו שפירשנו למעלה בנבואת מואב:

## פסוק ז

**לאדום**. נבואה זו עתידה כמו נבואת ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקאל וכולם משמעות נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי הצאן והם ישראל:
**האין עוד חכמה בתימן**. וכן נאמר בנבואת עובדיה והאבדתי חכמים מאדום נראה כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא תועילם חכמתם ותימן הוא מבני אליפז בן עשו אבל ת"י בדרומא:
**מבנים**. ענין תבונה בבינוני מן הקל כמו בנתה לרעי שהוא מן הקל וכן אמר בנבואת עובדיה ותבונה מהר עשו אבל יונתן תרגם מבניא:
**נסרחה**. הרי"ש בקמץ חטף וענינו נפסדה ונסרחה מדברי רבותינו ז"ל טפה סרוחה ויונתן תרגם אתקלקלת:

## פסוק ח

**נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן**. דדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי' הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם. ואדוני אבי ז"ל פי' כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והחזיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל

לפרש הפנו כמו נוסו צווי כי לא יבא צווי מבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה"א בסגול ואילו היה צווי היה בפתח:

## פסוק ט

**אם בוצרים**. יאמר על דרך משל איך נשחת אדום כלה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה:

## פסוק י

**כי אני, ונחבה לא יוכל**. כתוב בה"א במקום אל"ף והוא מקור בתשלומו וידמה לעבר כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר אמר והחבא לא יוכל עשו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו:

## פסוק יא

**עזבה**. כלומר אחר ששודד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמר כנגד החלל עזבה יתומיך אני אחיה כלומר אם אתה נופל על חלל אל תחוש על הנשארים אחריך כי אני אחיה אותם אין מי שיאמר להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמו שאמר בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו:

**עזבה**. צווי כמו עזוב הנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו וי"ת אתון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על מימרי אתרחצון ואמר תבטחו זו על הנקבות וכן ונקרבו עצמות אחר שיש בו סימן נקיבות אחת די וכן מגוי יעמדנה וישרנה הפרות בסימן נקבות אחד לבד:

## פסוק יב

**כי כה אמר ה' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו**. רוצה לומר אין משפטם כי אין העונש מוטל עליהם כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך, כי כל האומות לקו בעונש שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו באשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם לפיכך משפט אדום לשתות כוס החימה יותר משאר האומות:

## פסוק יג

**כי, בצרה**. היא עיר מלוכה באדום:

## פסוק יד

**שמועה**. אומר הנביא שמועה שמעתי מאת ה' וציר בגוים שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה:

## פסוק טו

**כי הנה**. עם מעט היו אדום או גם ארצם אינה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא והנכון כי פירוש קטן שפל ונבזה כמו קטונתי מכל החסדים:

**נתתיך**. כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש:

## פסוק טז

**תפלצתך**. יש מפרשים עכו"ם וכן אשר עשתה מפלצת לאשרה או יהיה ענינו מן פלצות בעתתני שהוא ענין אימה ורעדה אמר אימתך שהיתה מוטלת על שכניך לפי שהיית מצליח אותה המורא השיאה אותך וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב ויונתן תירגם טפשותך אטעיאת יתך:

**שוכני בחגוי הסלע**. כמו שוכן והיו"ד נוספת וכן תפשי מרום גבעה וכן חוצבי מרום קברו והדומים לו ופירוש בחגוי מן חוג הארץ חגה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע רוצה לומר ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ואמר זה על הר שעיר וי"ת דאת דמי לנשרא דישהי בשנא דכיפא:

**כי תגביה כנשר**. פי' תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עף גבוה מכל העופות:

## פסוק יט

**הנה כאריה**. פי' כתרגומו הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוה לדיר רעין רוצה לומר יהיה נח להכבש לפניו כמו דיר הרועים תרגום נוה דיר כמו שכתוב נוות כרות רועים ופי' איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים וזה הפסוק נאמר ג"כ בנבואת בבל ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בא"י ומגאון א"י יבא להם הרע כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו:

**אל נוה איתן**. אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר:

**כי ארגיעה אריצנו מעליה**. ר"ל כאשר אשקיט וארגיע לישראל אריץ אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלות:

**ומי בחור אליה אפקוד**. וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו אל ארץ אדום:

**כי מי כמוני**. כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי:

**ומי יועידני**. מי יתן לי זמן ומועד למלחמה:

**ומי זה רועה**. ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני, יועידני הנו"ן דגושה וזה הענין בעצמו אמר בנבואת מלך בבל לפי שגדול ענשם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירוש הזה

שפירש בפסוק כי נרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז יהיה חורבן אדום וי"ת כי ארגיע מן רגע אחד וכן תירגם ארי בזמן אייתינין עלה ושלטונין אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערעניני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי ובספר מכלל בחלק השרשים פירשתי כי ארגיע מן רוגע הים עורי רגע שענינם הבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלה מארצם:

## פסוק כ

**לכן, אל אדום**. כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים:

**אם לא**. ענין שבועה וכן נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה:

**יסחבום**. כמו סחוב והשלך כלומר ירמסום ויגררום:

**צעירי הצאן**. אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשים כנגד האומות ואמר ג"כ צעירי כנגד אדום כי עשו הגדול וכן אמר ורב יעבוד צעיר, ובדרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימין היו צעירי השבטים ויונתן תירגם אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא:

**אם לא ישים עליהם**. האל יתברך ישים עליהם נויהם כלומר ישים בתיהם שממה עמהם:

## פסוק כא

**מקול נפלם**. כנופל ממקום גבוה לנמוך שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ:

**צעקה**. תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולם וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ אדום ואע"ג שמדבר גדול שם נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתם:

## פסוק כב

**הנה, וידאה**. ויעוף וכן כאשר ידאה הנשר:

**כלב אשה מצרה**. פי' למעלה:

## פסוק כג

**לדמשק, בים דאגה השקט לא יוכל**. כמי שהוא בים שיש לו דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה:

## פסוק כד

**רפתה דמשק**. כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה ועריה:

**ורטט החזיקה**. כמו רתת שהוא ענין רעדה ופלצות האברים:

**צרה וחבלים אחזתם כיולדה**. מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה סמוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל

ומרדכי היהודי הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם א"כ מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים נפרש וי"ו וחבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו ופי' צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה:

## פסוק כה

**איך לא עזבה**. איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק ר"ל אנשיה בנוסם כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה ותירגם יונתן אכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא וכן תירגם בס"א אכדין לא אתנשית. ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בנין וחוזק כלומר איך לא נבנתה בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה:

**תהלה**. כתוב ותהלת קרי והענין אחד כי תבא תי"ו במקום ה"א במקומות רבים:

## פסוק כו

**לכן ידמו**. יכרתו וכן ואל תדמו בעונם:

## פסוק כז

**והצתי**. ענין הדלקה שרשו יצת וכן למה הציתו עבדיך:

**בן הדד**. כן היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכדנצר, ורצין שם המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב:

## פסוק כח

**לקדר ולממלכות חצור**. אמר בזה שהכה נבוכדנצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אע"פ שלקו על ידו לפי שהאחרות לקו ע"י אחרים פעם אחרת שהרי אדום ומואב ובני עמון וארם לקו ע"י דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכדנצר לפיכך אמר אשר הכה וכתוב נבוכדראצור בוי"ו וקרי בלא וי"ו שהיה נקרא ג"כ נבוכדראצור בחולם:

**ושדדו**. צווי מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבו מאד משכו אותם:

**את בני קדם**. גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה וי"ת בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח:

## פסוק כט

**אהליהם**. לפי שהם יושבי אהלים ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך:

## פסוק ל

**נסו נדו**. כבר פירשנו ענין הפ' בנבואת אדום:

## פסוק לא
**קומו, אל גוי שליו**. כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בשוא השי"ן בפלס שאר פאר זעיר ונכתב בו יו"ד המשך כמו בזעיר:

## פסוק לב
**והיו קצוצי פאה**. יהיו קצוצים לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף:

## פסוק לד
**אשר היה**. אמרו רבותינו ז"ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו:

## פסוק לה
**כה אמר ה'**, **קשת עילם**. ר"ל חזקם ותקפם כמו שהקשת חוזק הנושא אותו וכן תירגם יונתן תקוף:

## פסוק לו
**והבאתי**, **ארבע רוחות**. כאילו ארבע רוחות יכום זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה הלאה כן יהיו מפוזרים בכל מקום וי"ת ד' רוחות ארבע מלכוון:
**נדחי עולם**. בדגש הדל"ת לחסרון פ"א הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הדל"ת. עולם כתיב בויו"ו עילם קרי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות:

## פסוק לז
**והחתתי**. בא על דרך השלם ודגש התי"ו האחרונה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל שרשו חתת ענין שבר:
**את חרון אפי**. על שהרעו לישראל:

## פסוק לח
**ושמתי כסאי בעילם**. כיון שאביד ממנה מלך ושרים ויבינו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז"ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן ובניו כי הכל היה סבה מהאל להטיב לישראל בגלותם ופי' מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מיי' היתה התשועה ההיא:

## פסוק לט
**והיה באחרית הימים**. פי' בנבואת מואב:
**אשוב**. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד וכן שבית כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד:

# פרק נ

## פסוק א
הדבר אשר דבר ה' אל בבל אל ארץ כשדים:

## פסוק ב
**הגידו בגוים**. לפי שנבוכדנצר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים:
**הוביש בל חת מרודך**. אלה היו אלהי בבל ואמר הרי הם כאילו הובישו עתה וחתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם, חת פעל עבר בשקל תם עונך שרשו תחת חתו מלעיל:

## פסוק ג
**כי עלה, גוי מצפון**. מדי ופרס:

## פסוק ד
**ההמה**. כי כשחרבה בבל יצאו ישראל מהגלות על ידי כורש מלך פרס:
**יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו**. פי' המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימין כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים מפוזרים כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס:
**הלוך ובכה**. משמחתם בשובם לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יבאו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך, ויבך על צואריו עוד:

## פסוק ה
**ציון ישאלו**. בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון:
**דרך הנה**. דרך המקום הזה כמו לא אתם שלחתם אותי הנה והדומים לו:
**באו ונלוו אל ה'**. כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל ה', ונלוו צווי בא על דרך העבר וכן ונלוו אל ה' ונקבצו שניהם צווי נלוו ונקבצו וי"ת באו ונלוו עבר מוסב לעתיד ייתון ויתוספון על עמא דיי' ויגזר להון קיים עלם דלא יפסוק דעתו בזה שילוו עמהם גרים בעלותם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ואנחנו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד חצי הפסוק בעלותם מבבל וחציו לעתיד בימות המשיח כמו שפי' שם:

## פסוק ו
**צאן אובדות**. שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל כי אז יהיה להם דורש ומבקש:
**היה עמי**. כתוב על דרך כלל היו קרי על דרך פרט:
**רועיהם התעום**. מלכיהם היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה:

**הרים שובבים**. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיות אה"וי מתחלפות וענינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרשום ושלחום ויש לפרש שברום וכתתום בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה וכן ושבבתיך וששאתיך:

## פסוק ז

**כל**, **וצריהם**. שעושים להם צרות:

**אמרו לא נאשם**. אין עלינו אשם בהרע להם תחת אשר חטאו וזה דבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הצרה הזאת:

**נוה צדק**. שהיה להם נוה צדק ומעון אמת כשהיו עושים רצונו:

**ומקוה אבותיהם ה'**. וכן היה מקוה אבותיהם שהיו בוטחים בו ומקוים אליו הוא היה להם מקוה שהיו מוצאים תקותם בו:

## פסוק ח

**נדו**. אמר כנגד ישראל נדו מתוך בבל:

**יצאו**. כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח עניין אחד:

**והיו כעתודים לפני צאן**. תהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ובלא יראה וי"ת והוו כרברבין בריש עמא:

## פסוק ט

**כי הנה**, **וערכו לה משם תלכד**. במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יצטרכו ללכת אל מקום אחר:

**חציו כגבור משכיל**. חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג כן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל משכיל פעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ואם נהרג שכולה:

## פסוק י

**והיתה כשדים**. פי' ארץ כשדים וכן תירגם יונתן ארע כשדאי או פי' עדת כשדים:

## פסוק יא

**כי תשמחי**. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו וכן תעלוזי תפושי ותצהלי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם פשים ורבים בטוב ארצי כמו עגלה דשנה והייתם צהלים ושמחים כמו

אבירים בנצחכם המלחמה ואתם לא בגבורתכם נצחתם את עמי כי אם מפני חרוני שהיה עליהם:

**תפושו**. ענין רבוי ר"ל רבוי הבשר ובריאותו כמו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק:

**כעגלה דשא**. כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאת בשר ודשא כתוב באל"ף והוא תאר במקום ה"א הנקבה ואל"ף השרש נגרעה או נפלה הה"א והקמץ סימן נפילתה וכן שיוצא מלפני השליט ומשפטו דשאה בפלס מלאה או דשאה בפלס חכמה ובמקצת ספרים הוא כתוב בה"א ופי' מענין דיש ופירש כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאיננה אוכלת ויונתן תירגם ארי תרוצון כעגלי רבקא:

## פסוק יב

**בושה אמכם מאד**. מן השמחה שהייתם שמחים כשהייתם שוסים נחלתי תהיו עתה בושים כשיבאו אחרים וישוסו אתכם ופירוש אמכם ויולדתם היא כניסתכם וקהילתכם וכן ריבו באמכם ותירגם יונתן אמכם כנשתכון ותירגם יולדתכם מדינתכון:

**הנה אחרית גוים**. ואחרית גוים מלכות בבל סופם שתהיה ארצם מדבר כי הם יהרגו ותשאר ארצם ציה וערבה כמו מדבר:

## פסוק יג

**מקצף ה'**. מקצף שקצף עליה ויונתן תירגם על דארגזת בבל קדם ה':

**לא תשב**. כלומר לא ישבו בה בני אדם ומדבר על העיר כמו על יושביה וכן העיר היוצאת אלף רוצה לומר אנשים שיוצאים ממנה:

**והיתה שממה כלה**. שלא ישאר בכל העיר שום ישוב ובבל שישוב דריוש וכרש ושהיא עד היום אינה אותה בבל שהיתה מקדם כי אותה היה חרבה ובנו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן:

## פסוק יד

**ערכו**. פירושו ערכו מלחמה:

**ידו אליה**. השליכו אליה ומן הכבד לידות את קרנות הגוים ר"ל השליכו החצים או האבנים:

**אל תחמלו אל חץ**. אל כמו על וכמוהו רבים אמר לא תחוסו על החצים ותאמרו שמא נירה אותו ולא נכה אדם כי לא ישוב ריקם כמו שאמר למעלה כי כל חץ שתשליכו יהרוג אדם כי לה' חטאה:

## פסוק טו

**הריעו עליה סביב**. פי' כדי להבהילם כמו שעשו ביריחו:

**נתנה ידה**. כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם:

**נפלו אשויתיה**. האל"ף נקרא בקמץ חטף ופי' יסודותיה וכן בארמית ואושיא ימיטו פי' כאשר עשתה שהרסה חומות ירושלים:

## פסוק טז

**כרתו זורע**. אחר שתהיה שממה לא יזרע בה אדם ולא יקצור ויונתן תירגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעדן קטול:

**מפני חרב היונה**. פירשנוהו כי ענינו האונסת מן והאכלתי את מוניך ולא יונו נשיאי עוד את עמי וי"ת מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מרויא תרגמו עניין יין:

**איש אל עמו יפנו**. מאשר היו בבבל גולים מעמים רבים אומר שיפנו איש אל עמו:

## פסוק יז

**שה פזורה ישראל אריות הדיחו**. פי' הדיחו אותה ואריות הוא משל על מלכי האומות שהגלו אותם מארצם:

**הראשון אכלו מלך אשור**. פי' אכל בשרו שלא נשאר לו אלא העצמות והוא מלך אשור שהגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה ובנימין:

**וזה האחרון עצמו**. פירוש שבר עצמותיו עד שלא נשאר בו דבר זה נבוכדנצר שהגלה יהודה ובנימין שהחריב ירושלם וכל ערי יהודה:

## פסוק יח

**לכן, אל**. כמו על:

## פסוק יט

**ושובבתי**. אשיבנו אל נוהו אחר שאפקוד על אויביו:

**ורעה**. לפי שהמשילו לשה אמר ורעה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה וזה הפסוק ואשר אחריו בשיבת גלות בבל או הם לעתיד והוא הנכון כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישראל כמו שנאמר ופקדתי על כל לוחציו:

## פסוק כ

**בימים ההם**. ענין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם עד גדולם וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחריו בגלות זה:

**לאשר אשאיר**. וגם זה מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו ונאמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו':

## פסוק כא

**על הארץ מרתים**. קרא מלכות בבל מרתים עניין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא סרבן:

**עלה עליה**. אמר כנגד דריוש:

**ואל יושבי פקוד**. קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויונתן לא תירגם כן פקוד לדעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע:

**חרוב והחרם אחריהם**. חרוב צווי מעניין חרב כלומר חרוב בחרב וכן והחרם כמו ואת כל הנשמה החרים ופי' אחריהם לאשר ינוסו רדוף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פירש אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג שפירש בניהם שהם שארית האדם ואחריתו וכן ת"י ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון:

## פסוק כב

**קול**. מבואר הוא:

## פסוק כג

**איך נגדע, פטיש כל הארץ**. כי הוא היה כמו הפטיש ששובר ומפוצץ ועתה נשבר איך היה זה:

## פסוק כד

**יקשתי לך**. שמתי לך מוקש שנלכדת בו:

**נמצאת וגם נתפשת**. שאילו ידעת טרם בא עליך שמא היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאום באה עליך הרעה ונמצאת במקומך ונתפשת וי"ת אתבעיאו חובך אשתכחו:

**התגרית**. ענין התערב הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה:

## פסוק כה

**פתח**. על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם:

## פסוק כו

**באו לה מקץ**. ת"י עולו לה מסטרא ויש לפרש מקץ מעת שבא קצה באו לה:

**פתחו מאבוסיה**. המקומות שיאצרו בהם התבואות והפירות מעניין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות:

**סלוה כמו ערמים**. ידרכו עליה במסלה כמו שדורכים על הערמים לדושם ואדוני אבי ז"ל פי' כי עשו תלים תלים כמו ערמים משללה כי לדעתו כל לשון מסלה עניין הרמה וי"ת גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא:

## פסוק כז

**חרבו כל פריה**. עניין הריגה וחרב פריה משל על גדולים וגבורים כמו סבבוני פרים וכן ת"י גברהא:

## פסוק כח

**קול נסים**. הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר ה' הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל:

## פסוק כט

**השמיעו**. אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול נאמרה בלשון שמיעה וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם:

**רבים**. יורי חצים כמו וימררוהו ורבו יסבו עליו רביו וי"ת סגיאין כמו הן רבים עתה עם הארץ:

**אל יהי לה פלטה**. לה קרי ולא כתיב של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה והסימן תשי"ף:

**כי אל ה' זדה**. עבר מלעיל ענין זדון ות"י ארי על עמא דיי' בסרת אמרת מלין דלא כשרן קדם קדישא דישראל:

## פסוק ל

**לכן, ידמו**. יכרתו:

## פסוק לא

**הנני אליך זדון**. שם תאר כמו זד יהיר:

## פסוק לב

**וכשל זדון ונפל**. אמר זה כנגד מלך בבל וכן ת"י הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא:

## פסוק לג

**כה אמר ה'**. מבואר הוא:

## פסוק לד

**גואלם, הרגיע והרגיז**. שניהם מקור ובאה הה"א בהם בחיר"ק כמו העבר וכן באו כמו הם גנון והציל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי' הרגיע עניין מרגוע ומנוחה כי ברוגז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעיש ממלכות וי"ת הרגיע ענין רוגע הים שתרגם בדיל למתבר רשיעי ארעא ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל:

## פסוק לה

**חרב על כשדים**. מבואר הוא:

## פסוק לו

**חרב אל הבדים ונואלו**. הבדים פי' הכוזבים מן בדיך מתים יחרישו והם הקוסמים ועתה בבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם:

**נואלו**. עניין סכלות וכן נואלו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמהא וישתבשון:

## פסוק לז

**חרב, ואל כל הערב**. כמו ערב רב רוצה לומר אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהיה עניין סחורה כמו ועורבי מערבך ר"ל אל כל אנשי הערב כלומר הסוחרים:

**והיו לנשים**. חלשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם:

**חרב אל אוצרותיה**. אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין וההריסה והנתיצה וי"ת דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון:

## פסוק לח

**חרב אל מימיה ויבשו**. מן חרבו המים לפי שבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה:

**כי ארץ פסילים היא**. כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם:

**ובאימים יתהוללו**. נקראו העצבים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו משתגעים בהם ובעבודתם ומן התימה שתרגם יונתן ובטעותהא משתבחין תרגם יתהוללו ענין תהלה והוא לפי הנמצא עניין הוללות וסכלות כמו ויתהולל בידם והתהוללו הרכב:

## פסוק לט

**לכן, ציים**. חיות השוכנות בציה ותירגם יונתן תמוון וי"מ שהם נמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה כדי שלא תקפוץ הנמיה מרטי"נא בלעז:

**איים**. תירגם יונתן חתולין:

## פסוק מ

**כמהפכת**. להפלגה והוא שם סמוך אל הפועל כמהפכת סדום ועמורה שם סמוך אל הפעול:

**ואת שכניה**. שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות ות"י רחיק מימרי יתהון כמה דרחיק ה' ית סדום וית עמורה וקריבהא:

## פסוק מא

**הנה, ומלכים רבים**. גדולים וחשובים כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש או פירוש רבים במנין כי באו עם דריוש מלכי אומות אחרות כמו שאמר למטה ממלכות אררט מני ואשכנז:

## פסוק מב

**קשת וכידון**. כתרגומו קשתן ותריסין פי' כידון כלי מגן ואפשר שיהיה כמין רומח כמו וישחק לרעש כידון להב חנית וכידון:

**ערוך כאיש למלחמה**. כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זיין:

## פסוק מג

**שמע מלך בבל**. הוא בלשצר:

## פסוק מד

**הנה כאריה יעלה**. פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום ועוד אנו מפרשים אותו הנה אמר כי משחית בבל יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברים המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישראל יבא עליהם הרע כלומר מעונש ישראל יבא הרע לבבל ויעלו ישראל לגאון על ידי המלך הכובש בבל:

**אל נוה איתן**. אל נוה מקום איתן והיא בבל:

**כי ארגיעם אריצם מעליה**. ר"ל כאשר ארגיע ואשקוט לישראל אריץ אותם מעל ארץ בבל שהם שם בגלות, ומי בחור אליה אפקוד וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו על בבל להלחם בה ושאר הפסוק מבואר הוא:

**יועידני**. הנו"ן דגושה כמו אשר למעלה:

## פסוק מה

**לכן אל בבל**. כמו על בבל וכן אל ארץ כשדים כמו על:

**אם לא יסחבום צעירי הצאן**. הם ישראל כמו שפי' למעלה ואף על פי שהסוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היו סבת סחיבתם והרי הם כאילו הם סחבום כי בעונש ישראל בא עליהם האויב כמו שנאמר נקמת ה' אלהינו נקמת היכלו:
**אם לא ישים עליהם נוה**. ולמעלה נוהו ושם מבואר העניין:

### פסוק מו

**מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ**. מקול שנתפשה בבל וכן תירגם יונתן מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא:
**וזעקה בגוים נשמע**. פירוש וקול זעקה וקול שזכר עמד במקום שנים והוצרכנו לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר וכן אשר כמוהו לא נהיתה זכר ונקבה ואע"פ שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול:

## פרק נא

### פסוק א

**כה אמר ה'**, **ואל יושבי לב קמי**. כשדים בא"ת ב"ש ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים ועל הדרך הזה תירגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתכי ארע כשדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומהון רוחהון מחבלא הנה הוסיף ארע כשדאי ופי' לב קמי כמשמעו לפי דעתו:

### פסוק ב

**ושלחתי לבבל זרים וזרוה**. זרים נכרים וזרוה מן מזרה ישראל והוא לשון נופל על הלשון לצחות וזרים בשקל קמים מנחי העי"ן וזרוה מנחי הלמ"ד מבנין הדגוש והרי"ש אינה ראויה להדגש ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחד ושרש אחד ויהיה זרים תאר בפלס דוים כלים וכת"י בזוזין ויבזוזינון:
**ויבוקקו את ארצה**. ענין רקות כמו כי בקקום בוקקים:

### פסוק ג

**אל ידרוך הדורך קשתו**. אומר אל הדורך שידרוך קשתו אל אשר יתעל בשריונו אל תחמלו אל בחוריה ויונתן תרגם אל כמו אליה לא ימתח דמתח קשתים ולא יסק בסיריניה:

**ואל יתעל**. אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לבוש ושריון הוא לבוש הברזל אזבר"גא בלעז וידרוך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי:

## פסוק ד

**ונפלו**. הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק:

## פסוק ה

**כי לא אלמן**. אינו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקים ואם עזבה בגלות עוד יפקדנה וישוב אליה ויפקוד על אויביהם:
**כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל**. ארץ כשדים מלאה אשם וחטאה מקדוש ישראל כלומר ממה שעשו רעות בעמו וי"ת כן ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מה' צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול ממימר קדישא דישראל:

## פסוק ו

**נסו**. אומר לאנשים מארצות אחרות שהיו בה לסחורה שינוסו מתוכה שלא יסופו בעון העיר:
**אל תדמו בעונה**. ענין כריתה כמו ונדמו נאות השלום:

## פסוק ז

**כוס זהב**. קרא היין הזך זהב לזכות הזהב המשל המשילו בו וכן המשיל השמן הזך בזהב כמו שאמר המריקים מעליהם הזהב וכן הרוח הזכה מצפון זהב יאתה ואמר ביד ה' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוים והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה מיינה שתו גוים:
**יתהוללו**. ישתגעו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל האל זך ונקי הצור תמים פעלו:

## פסוק ח

**פתאום**, **אולי תרפא**. דרך לעג:

## פסוק ט

**רפאנו**. נכתב כבעלי האל"ף ונקרא כבעלי הה"א:
**ולא נרפתה**. כבעלי הה"א ובאמרו רפינו דבר על הלשון האנשים הנכרים אשר בה:

## פסוק י

**הוציא**. דבר על לשון ישראל שהיו בה:

## פסוק יא

**הברו**. מן ברר כמו חץ ברור הוא והוא לשון מריקה וברירה ולבון וכן ת"י שנינו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה:

**מלאו השלטים**. אספו המגינים וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ, השלטים מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכתב אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האברו מן אבר כיונה ארך האבר שענינו נוצה ר"ל שימו נוצה בחצים כדי לישרם:

## פסוק יב

**אל חומות בבל**. כמו על וכמוהו כתבנו רבים בזה הספר:

**שאו נס**. כשתכבשו אותה שאו נס על החומות להראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות:

**החזיקו המשמר**. קודם כבוש העיר:

**גם זמם**, **גם עשה**. כל אחד לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם:

## פסוק יג

**שכנתי**. נכתבה בו יו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים חוצבי מרום קברו והדומים לו וכן בנקבה אוהבתי לדוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי התי"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכבה ר"ל ששכנת מקדם ואת שוכנת עדין בבא עליך הרעה וטעם על מים רבים כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרות אפשר אוצרות התבואה או אוצרות כסף וזהב:

**אמת בצעך**. זרוע בצעך כלומר שהיית מבצעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך או פירוש מדת בצעך ר"ל במדה שמדדת ובצעת ירושלם כן מדד לך האל:

## פסוק יד

**נשבע**, **בנפשו**. כאילו אמר בו כמו בי נשבעתי כי אינו דבר אחד ונפשו דבר אחר כמו האדם אלא שדברה תורה כלשון בני אדם וכן נפשו אותה ויעש ויש מסרה שלא תטעה ירמיהו נשבע ה' צבאות בנפשו עמוס קדמה נשבע ה' בקדשו תנינא נשבע ה' בנפשו:

**כי אם**. לשון שבועה כמו שפירשנו:

**מלאתיך**. עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך לרוב כמו הילק שיבא לרוב וכן אמר כדי ארבה לרוב כלומר שיביא עליה מחנות האויבים לרוב מאד:

**וענו**. וזעקו, הידד כמו הידד בדורכים יענו:

## פסוק טו

**עושה ארץ בכחו**. זאת הפרשה כתובה למעלה אחר כדנא תאמרון להום ושם בארנוה ויש ביניהם שנוי מעט במלות למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאים, למעלה בקצה הארץ בה"א בקרי והנה מקצה ארץ בלא ה"א, למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו ושנה הפרשה הנה לענין אלילים שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היתה הצלחתם:

## פסוק כ

**מפץ אתה לי**. מפץ שם הכלי שמנפצים בו האבנים וכן ואיש כלי מפצו בידו אלא שזה צרי וזה קמץ והנפוץ הוא השבר עם הפזור כי כשמשברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כלם בזה הענין ואמר האל יתברך כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכות אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל ואעניש על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה:

## פסוק כא

**ונפצתי**. כלם מלרע והוא מורה לעתיד ברוב הנבואה הזאת אפשר שנאמרה קודם מלוך נבוכדנצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר:

## פסוק כה

**הנני אליך הר המשחית**. קרא בבל הר ואם היא בקעה רוצה לומר הר עיר בצורה כמו אם היא יושבת בהר וכן הרות הגלעד ר"ל הערים הבצורות וכן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים ג"כ משל על המגדלים הגבוהים אשר בבבל וכן ת"י ואמגרינך מן תקפא כלומר אפילך ממקומות החזקים והגבוהים:

**וגלגלתיך**. ענין גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך:

## פסוק כו

**ולא יקחו ממך אבן לפינה ואבן למוסדות**. כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו:

## פסוק כז

**שאו נס**. צווי שאינו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה והוא על דרך המליצה כמו ראה ריח בני אמור למלך ולגבירה חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו נס תקעו שופר:

**קדשו עליה**. השמיעו עליה:

**פקדו, העלו**. כי לפי שאמר בארץ ואמר בגוים לא נאמר כי כנגד מדי אמר לבד:

## פסוק כח

**קדשו**. ענין הזמנה:

**השמיעו עליה**. ענין אסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם:

**ממלכות אררט מני ואשכנז**. אלו באו עם דריוש ותירגם יונתן מלכות ארע קרדו משרית הורמני והדיב:

**פקדו עליה**. ענין מנוי:

**טפסר**. כמו שר וכן וטפסריך כגוב גובי:

**כילק סמר**. כמו סמר מפחדך בשרי וכן מן הדגוש תסמר שערת בשרי עניין הנעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו אריסמנט"ו בלע"ז ויונתן תירגם זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב ופירוש מפנכין עניין דהירה כמו שתרגם ג"כ מדהרות דהרות אביריו מפנוכא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי:

## פסוק כט

**ותרעש, ותחול**. ענין חיל כיולדה:

**כי קמה על בבל**. אמר קמה יחידה ואמר מחשבות ה' רבים ר"ל כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום:

## פסוק ל

**חדלו, ישבו במצדות**. ולא יצאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להשגב בהם:

**נשתה גבורתם**. פסקה וכן ונשתו מים מהים:

**היו לנשים**. חלשים כמו הנשים:

**הציתו**. המציתים:

## פסוק לא

**רץ לקראת רץ ירוץ**. היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו ג"כ להגיד למלך כי נלכדה עירו:

**מקצה**. כלומר מקצה האחד:

## פסוק לב

**והמעברות נתפשו**. מעברות המים בכניסת העיר והיו בהם מגדלים למנוע אויבים אם ירצו להכנס בעיר ולפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברות איך לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו:

**ואת האנמים שרפו באש**. הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב הגמא מלבא בעיר וכן הלכוף כאגמון ראשו הוא הגמא ורבי יונה כתב כי אגמים הם המבצרים ודמה אותו ללשון הערב שאומר למבצרים אגם:

## פסוק לג

**כי כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל**. אמר אלהי ישראל כי נקמת ישראל יקח מהם:

**הדריכה**. בא המקור בחירק הה"א ומשפטו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה"א בחירק גנון והציל פסוח והמליט:

**עד השמידו אותם**. ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבים:

**עת הקציר**. המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן ויתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אע"פ שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר שיבואו וילכדו כל עריה סביב והוא משל הקציר ואח"כ יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומניסין מיטב חילם כל העיירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויכלוה כליון חרוץ:

## פסוק לד

**אכלנו הממנו**. אלו החמשה שהם בפסוק כתובים בוי"ו וקריין ביו"ד והכתוב לשון רבים על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל, הממני כמו והמם גלגל עגלתו ענינם עניין שבר:

**הציגני כלי ריק**. העמידני רקה כמו כלי ריק וריק שם כאילו אמר כלי ריקות:

**מלא כריסו מעדני**. על דרך משל כלומר מלא ארצו מטובי, מלא בקמץ:

**הדיחני**. כמו שידיח אדם את הכלי שלא נשאר בו דבר ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכדנצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן עניין הפסוק אשר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר:

## פסוק לה

**חמסי ושארי**. שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על החללים וכן ודומי וכפל הענין במלות שונות ואדוני אבי ז"ל פירש ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד בי:

**ואל יושבי כשדים**. כמו על יושבי ארץ כשדים וכת"י על יתבי ארעא כשדאי:

## פסוק לו

**לכן**. אומר האל יתברך לציון ולירושלים שקורא חמס על בבל:

**הנני רב את ריבך, והחרבתי את ימה**. משל על טובה הרב כמימי הים:

## פסוק לז

**והיתה, ושרקה**. שישרוק עליה כל עובר:

## פסוק לח

**יחדו ככפירים ישאגו**. אפשר לפרשו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי הלוכדים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו הישאג אריה ביער והדומים להם:

**נערו**. כעניין שאגו ורז"ל נהגו בזה הלשון על חמור באמרם חמור נוער:

**כגורי**. בחולם:

## פסוק לט

**בחומם**. בלילה שנלכדה בבל עשה בלשצר משתה גדול כמו שכתוב בספר דניאל ויצאה היד הכותבת בקיר ההיכל כמו שכתוב וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת חמימותם במשתה אשית ברע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשאצר סגיא מתבהיל וזיווהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין:

**והשכרתים למען יעלזו**. אשכיר אותם באותו המשתה שישנו שנת עולם כי שאר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אחר כך מיינם אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי בית המקדש וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם ה' שימותו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ור' יונה פירש למען יעלזו יתחוללו וירעדו מלשון ערבי עלו אלמות ורעדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתה ונראה שישחקו וכן פירשו מזה כי רעתיכי אז תעלזי וי"ת הפסוק כן איתא עליהן עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר ה':

### פסוק מ
**אורידם**. מבואר הוא וכן איך נלכדה:

### פסוק מא
**ששך**. פירשוהו שהוא בבל בא"ת ב"ש:

### פסוק מב
**עלה על בבל הים**. דרך משל אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסו את הארץ וכן ת"י סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמו ימא:

### פסוק מג
**היו, וערבה**. כמו מדבר כמו כארץ ערבה ושוחה וכן במדבר בערבה:

### פסוק מד
**ופקדתי על בל בבבל**. בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זהבו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו:
**והוצאתי את בלעו מפיו**. על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו:
**ולא ינהרו אליו עוד גוים**. ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים:
**גם חומת בבל נפלה**. הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומת בבל הרחבה ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה:

### פסוק מה
**צאו**. מבואר הוא:

### פסוק מו
**ופן ירך לבבכם**. לפיכך אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבוא אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכם בשלום ובלשצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השניה וזהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית זהו ואחריו בשנה השמועה:
**וחמס בארץ**. שיבאו חומסים בארץ כשדים:
**ומושל על מושל**. זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובשרם שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ירעו להם אבל ייטיבו וכורש שלח הגלות:

### פסוק מז
**לכן, וכל ארצה תבוש**. כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכתו וישברו:

**יפלו בתוכה**. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם:

## פסוק מח

**ורננו**. כאילו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתם:

**יבא לה**. דריוש עם חילו שהם השודדים:

## פסוק מט

**גם בבל**. נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא היתה סבה לנפול חללי ישראל וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה:

**גם לבבל**. בעבור בבל ועל ידה או פירוש לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפצעי כמו בפצעי:

## פסוק נ

**פלטים מחרב**. אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכדנצר וגליתים לבבל הלכו מבבל:

**זכרו מרחוק את ה'**. זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה את ה' כלומר עבודת ה' שבטלה וכן ת"י ית פולחנא דה':

**וירושלם**. שחרבה תעלה על לבבכם וצאו מתוך בבל:

## פסוק נא

**בשנו**. ואמרו בשנו מאז מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו בגלותינו מירושלם:

**על מקדשי בית ה'**. הכל בכלל בית ה' ומקדשו הדביר וההיכל והאולם כל אחד מקדש:

## פסוק נב

**לכן, יאנק חלל**. החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה וצעקה:

## פסוק נג

**כי תעלה בבל השמים**. לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים ובצורים בשמים וכי תבצר ותחזק מרוב עזה שתגביה למרום בנינה לא יועיל לה כי מאתו יבאו שודדים לה ופי' מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל:

**תבצר**. עניין חוזק מן גדולות ובצורות וכן לבצר החומה:

## פסוק נד

**קול זעקה מבבל**. זעקה שם הצעקה ישמעו מבבל:

## פסוק נה

**כי שודד, ואבד ממנה קול גדול**. שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם אבד האל ממנה אותו קול:

## פסוק נו

**כי בא עליה על בבל**. כמו ותראהו את הילד והדומים לו:

**חתתה קשתותם**. פירשו המפרשים חיר"ק החי"ת במקום שורק וכן ופתחו שעריך תמיד וכת"י אתברא קשתותיהון והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגוש ר"ל כאילו בבל חתתה ושברה קשתותם ברוב חטאתיה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות ה':

## פסוק נז

**והשכרתי**. מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתיה למען יעלזו:

**נאם המלך ה'**. כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה וכן שמו וכן הוא:

## פסוק נח

**כה אמר ה' צבאות חומות בבל**. כל אחת מחומותיה הפנימית והחיצונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בנינם:

**כי ערער תתערער**. ענין שבר והריסה וכן עוררו ארמנותיה ושרשם עור מנחי העי"ן ונכפלו פ"א הפעל ולמ"ד הפעל בערער תתערער כמו ותתחלחל המלכה משרש חיל:

**באש יצתו**. יבערו באש:

**ויגעו עמים**. ביו"ד האית"ן לבד והיא מעמדת בגעיא כי הגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל:

**בדי ריק**. כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב ופירוש העמים אשר בבבל אם ייגעו להציל עצמם לריק ייגעו כי הצלתם תהיה באש כי מה שיחשב להנצל תבא בהם אש ותשרפם הנה יגיעתם לריק, או פירושו אז יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו וזה הפי' נראה לי לפי מה שכתוב בנבואת חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין כפול במלות שונות:

**ויעפו**. מגזרת פעל:

## פסוק נט

**הדבר, בלכתו את צדקיהו**. כתוב בסדר עולם כי בשנה הרביעית לצדקיהו ירד הוא להקביל פני מלך בבל ושריה שר צבא מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ולדעת

יונתן לא הלך שם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו:

**בשנת הרביעית**. דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר וכן בשנת ג' למלכו והדומים לו:

**שר מנוחה**. שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשוח ולהתענג עמו וי"ת כמו מנחה שר תוקרבתא:

### פסוק סא

**כבאך**. בכ"ף וכן ככלותך:

### פסוק סג

**אל תוך פרת**. הנה מצאנו כי נהר פרת גבול א"י כמש"כ בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל:

### פסוק סד

**ולא תקום**. ולא תתקיים כלומר לא תהיה לה תקומה:

**ויעפו**. פי' אנשיה שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם:

**עד הנה דברי ירמיהו**. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר שזכר על בבל כמו שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברים לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסוף הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסוף ספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתוב לדעת החכם הרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט תפסק ממנו ולפי דעתו זה אפשר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כשהשלים נבואת בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד:

## פרק נב

### פסוק א

**בן עשרים ואחת שנה**. פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם בארנוה גם בבנינה במלכים פירשנו ענין העמודים ממה שכתוב הנה כי חדש דברים הנה שלא פירשה שם וענין הרמונים גם כן מבואר שם וכן המחלוקות שבין שתי הפרשיות פירשנו שם ומה שיש לנו לפרש בפרשה זו נפרש:

### פסוק יא

**בבית הפקדות**. כתיב וקרי בית:

### פסוק יב
**עמד לפני מלך בבל**. שעמד ופי' נבוזראדן שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם דבק עם בא לא עם מלך בבל:

### פסוק טו
**ומדלות העם**. ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלה ומקצתם השאיר:
**ואת יתר האמון**. כמו ההמון כי אותיות אהו"י מתחלפות וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במסרה סי' בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אנשי בתר עניא אזלא עניותא:

### פסוק כ
**העמודים שנים**. אע"פ שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורות אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונות אלא ר"ל אשר תחת הים שזכר ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים וחסרון הזה רבים במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה ר"ל כי לא היו שם אחרים אלא אותם הכלים שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן:
**לנחשתם כל הכלים האלה**. בא הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים להם רבים:

### פסוק כא
**קומה העמוד האחד**. כתיב קומה כמו המוכרת ואע"פ שהוא סמוך וכן כאיפה שעורים והדומים להם וקרי קומת כמשפט:

### פסוק כג
**ויהיו**. תשעים וששה רוחה, מלעיל והה"א נוספת ורוח פי' עבר ופיאה כמו לכל רוח אזרם מדד את רוח הצפון והדומים להם ובספר מלכים בבנינה פירשנו הענין:

### פסוק כח
**בשנת שבע**. פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י"ח ותחלת י"ט כי שם כתוב י"ט:

### פסוק ל
**בשנת שלש ועשרים**. כתוב בסדר עולם כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות א"י:
**נפש שבע מאות ארבעים וחמש**. והכל ארבעת אלפים ושש מאות בין שלשת החשבונות האלה:

### פסוק לא
**בעשרים וחמשה**. ובספר מלכים בעשרים ושבעה ושם פירשנו הענין:

### פסוק לב
**מלכים**. כתוב וקרי המלכים:

### פסוק לג
**ושנה**. כתוב בה"א ובמלכים ושנא באל"ף:
**לפניו**. פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חייו: